

GÖRÖG ÉS LATÍN
REMEKÍRÓK.

KIADJA

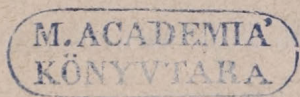
A M. TUD. AKADÉMIÁNAK
CLASSICA-PHILOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

LYKURGOS BESZÉDE
LEOKRATES ELLEN.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA. *

1893.

001589

LYKURGOS BESZÉDE LEOKRATES ELLEN.

(GÖRÖGÜL ÉS MAGYARUL.)

FORDITOTTA, BEVEZETÉSSSEL ÉS JEGYZETEKKEK ELLÁTTA

FINÁCZY ERNŐ.

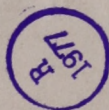
BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADVÁNYA.

1893.

297160

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

ELŐSZÓ.

Lykurgosnak e beszéde, melynek első magyar fordítását veszi ez alkalommal az olvasó, a görögök hanyatló dicsőségének legnevezetesebb korszakába esik. Egyfelől történeti háttere, másfelől erkölcsi tartalma adják meg értékét. A hazaszeretet kötelessége, melynek a válság perczeiben kétszeres erővel kell megnyilatkoznia, talán sehol sem jelenik meg előttünk ily méltó alakban; s azért különösen az ifjuság meríthet e beszédből lelkesedést, hogy jövő hazafiúi kötelességeit teljes elszántsággal, ha kell, önfeláldozással teljesítse. Már Melanchthon is ily szempontból ajánlja: «Kiadtam e beszédet» úgymond «mely a dicső haza iránt köteles kegyeletet oly ékesen hirdeti.... Tudós szónokunk világos példában és hathatósan megmutatja, hogy életünk javait kiváltkép azoknak köszönjük, kiktől éltünket kaptuk, azaz, szülőinknek és szülötte földünknek. Ám hazánknek ne csak ezt a földet tartsuk, mely születésünk óráján ölébe fogadott, ne csak azokat a kunyhókat, melyekben megláttuk a napvilágot; e név magában foglalja szentségeinket, törvényeinket, tisztas intézményeinket és iskoláinkat is. Hiszen az utóbbiaknak köszönjük neveltetésünket, tanultságunkat, az erény méltatását és az Isten megismerését. Minthogy mind e javak becsesebbek, mint életünk, s minthogy nem csak magunkért, hanem utódainkért is ápolnunk kell őket, nyilvánvaló, hogy dicső hazánkért harczolnunk és azt min-

den úton-módon oltalmaznunk kell. S mivel itt mind-ezek a dolgok kiváló tisztességgel és komolysággal vannak elmondva, úgy vélem, hogy e beszédünkben foglalt ére-nyeknek emlékezete nagy hasznára válik erkölcsainknek.»

A beszédet, tizenöt éve, hogy lefordítottam; azóta vagy ötször teljesen átdolgoztam, s közbe-közbe is javígtattam és simítottam rajta.

Fordításom Thalheim kritikai kiadásának szövegét követi (Lycurgi oratio in Leocratem. Edidit Th. Thalheim, Berolini, apud Weidmannos, 1880). E szövegtől csak ott tértem el, a hol a helyes értelem egészen nyilvánvalóan más, különben is elfogadható lectio követésére utalt. Az eltérésekről a fordításomhoz csatolt jegyzetekben számoltam be, mely utóbbiak, nem különben a bevezetés is, az idevágó irodalom felhasználásával készültek.

Végül kedves kötelességet teljesítek, midőn e helyütt is köszönetet mondok a Classica Philologiai Bizottságnak, hogy e fordításomat néhai Ábel Jenő bírálata alapján kiadásra méltatta, továbbá a bizottság nagyérdemű előadójának, Ponori Thewrewk Emil úrnak, szeretve tisztelt egykori tanáromnak, ki művemet kinyomatás előtt átnézni s több helyütt megjavítani sziveskedett, végül Dr. Rónay Károly úrnak, ki a Lykurgos szövegében előforduló, jogi terminusokhoz több becses magyarázattal járult.

A fordító.

BEVEZETÉS.

I.

Mikor a régi Görögországban virágát élte a demokratia, valódi nagyhatalom volt az élőszó. Nem csak felkeltette a hangulatot, hanem a hely színén meg is teremtette. A szó hatásától függött, hogy a népszerűség tetőpontjára emelkedjék, avagy a semmiségbe sülyedjen-e vissza a nép fia. A szó lehetett varázsvessző, hihetetlen lelkesedést fakasztani az ingatag sokaság fogékony lelkéből; lehetett korbács, melylyel a szónok a közömbösséget ostromozta s tettekre sarkalta; lehetett hadvezéri pálcza, melylyel a lelkek törekvéseit irányíthatta: de lehetett két élű tör is, mely vajmi könnyen fordúlhatott saját teste ellen, ha nem jól mérte ki a mondani valók súlyát. Az athéni szónok nem jól fegyelmezett pártokkal állott szemben, melyeknek tagjai sűrű rendekben és közakarattal indulnak vezérök után. Az a nagy sokaság, mely a piacztot ellepte, olyan volt, mint a tenger, mely lehet síma, de lehet zajló, hullámozó, viharos is.

A mi parlamentjeink szónokai évek során át meglehetősen biztossággal kiszámíthatják, kiknek éljeneire s kiknek tiltakozásaira formáljanak jogot; innen van, hogy parlamenti szónoklatunknak nincsen szüksége az indulatgerjesztésre. Athénben minden egyes törvényszéki tárgyalás, minden egyes magasztaló beszéd vagy politikai szónoklat külön-külön próbára tette emberét; mert a nép, a kit ma koszorúival elhalmozott, holnap a porba alázta.

Nyilvánvaló, hogy a szónak e hatalma rendkívüli befolyással volt az athéni ember jellembeli fejlődésére is. Jól és szépen szólni, ez volt a nevelés főfeladata. Az ékesszólás mestersége nyitotta meg az utat minden nagyobb hivatal felé s politikust, hadvezért, tudóst ez ügyesség nélkül képzelní sem bírtak.

Természetesen nem volt ez mindig így. A perzsa háborúk előtt nem volt kifejlődve az ékesszólás, mert a szabad szónak oligarchikus kormányforma nem kedvez. Athén népe nem is emelkedett még akkor az izlésbeli finomságnak ama magaslatára, mely a jól beszélő népeket jellemzi. Csak mikor a nagy harcok lezajlottak, és kezdetét vette a béke műve, volt alkalmá az athéniek velökszületett mozgékony eszejárásának ily irányba igazodnia.

A sophistáknak (s köztök első sorban Protagorasnak) tanítói módja szolgált az ékesszólás első indítékául. Ismeretes, minö könnyűséggel forgatták meg a felvetett tárgyat minden oldalról, hogy majd mellette, majd ellene szólhasanak. E kérdezető, faggató tanítás a maga circulus vitiosusával, ez a finoman distinguáló elmélkedés, bámulatos hajlékonyságában mutatta meg a görög nyelvet, s azt új, szellemes fordulatokkal, a képes beszéd elmés kifejezéseivel gazdagította.

A görög ékesszólásnak tulajdonképeni megalapítója azonban a Leontinoiban született *Gorgias*, ez a tanulatlan vándorszónok, kinek kétségkívül legnagyobb érdeme, hogy az attikai nyelvjárásban állandósította meg a beszéd művészetét. Csakhogy az út, melyet választott, nem vall még tudatos haladásra, mert Gorgias nagyon is visszaélt a teljesen kifejlett görög költészetből fakadó színpompa bőségével. Hisz' nyíltan kivallott elve volt, hogy beszédeit ép oly bájosakká teszi, mint a költö költeményeit. Rikító színeket használt s vadászta a hatást; dagályossággal gondolta a

hallgatók várakozását kielégíthetni. Kileste a nyelv zenei elemeit; az ellentéteket túlságig halmozta periodusaiban; a figura és metaphora sallangjaival aggatta tele egyszerű gondolatait.

E pompa-pazarlás csak hanyatló műfajok sajátja szokott lenni; s ha mégis a görög ékesszólás kezdeteiben találkozunk vele, ne feledjük, hogy ezúttal a már megelőzőleg teljesen kifejlett görög költészet gazdagsága szolgáltatta neki mind e sok fényt és csillogást, melyből azonban csakhamar tisztultan bontakozott ki az igazi szónoklás.

Elősegítette ezt a görög *törvénytörési szónoklat* felledülése, mely a mind erősebben kifejlődő görög jogi élet természetes következménye volt. Első nevezetes művelője e fajnak *Antiphon* (480—411 Kr. e.), a görög szónokok közt az, a mi Aischylos a drámaírók sorában. Fenmaradt beszédeinek ugyanis két legkiválóbb jellemvonása a méltóság és ósdias szigor. (Thukydidest, kinek stílusában hasonló vonásokra akadunk, részben ezért tartották némelyek Antiphon tanítványának). Beszédeinek szerkezete még igen kevésbé művészi. Leggyengébb oldala a narratio, legerősebb a dialektika, vagyis az érvelés. Feladataul azt tűzte ki, hogy a görög polgárt a gyakorlati beszélés mesterségére képesítse.

Szűk körben ugyan, de e szűk kört teljesen kitöltve, művelte a beszédet tovább *Lysias* (körülbelül 445—380). Beszédeinek stílusát leginkább az egyszerűség és természetesség jellemzik. Nyelve tiszta, archaismusoktól ment, a legtökéletesebb attikai próza. Szónoki figurák nélkül halad világos előadása, mely sohasem válik szárazzá s mindig leköti figyelmünket. Vérmérséklete visszariad a nagyításoktól, s kerüli a keresettséget; de talán ép ezért kevés is benne a szónoki fenség és lángoló hev. Erőssége a beszéd historikumában s a jellemek rajzában rejlik, s e

tekintetben már a régiek ítélete szerint őt illeti meg a legelső hely.*

A formai tökéletesség magas fokára emelte a szónoklatot utódja: *Isokrates* (436—338), a műbeszéd legnagyobb mestere. Nagy tévedés volna e szónokot mai felfogásunk után megítélni, mint Niebuhr tette, ki csak silány phraseologust, a látszat és színlés emberét, a szavak forgatóját látta benne. A görögök nemcsak objektív igazságot kerestek a szónoklatban, sőt az ellene vétőknek néha meg is bocsátottak, ha a szó művészetével el tudták felejtetni alapjok ingatag voltát. Ebből is láthatjuk már, hogy milyen szónok volt *Isokrates*. Beszédei többnyire nem konkrét esetekben gyökereztek: nem is abból a célból írta őket, hanem mint irodalmi mesterműveket, mutatványos mintákat, képzelt situációkkal és szereplőkkel s oly stílusban, melyben a formai szempont uralkodik kizárólagosan. Látjuk őt szinte magunk előtt, mily aggódó pontossággal méri ki körmondatainak tagjait, mily verejtékes gonddal latolgatja szavait, mily lelkiismeretesen csiszolgatja kifejezéseit s ügyel szavainak hangzatosságára! S csakugyan nyelvezete a lehető legsimább; kifejezésbeli pontossága olykor bántóan kicsinyes és apróságokkal törődő; szöösszetételei és szófüzései, bár szépek, de mesterséges alkotásuak: a mit pedig a szép hangzásnak áldoz, az épenséggel meglepő. Nem szereti a rövidséget, mert ez telített szívre, a szenvedély pillanatnyi kitöréseire vall. Terjengős periodusaival kényelmesen viteti magát tovább, szélesre kiterítve mindenét, a miye van, s a nyugodt, előkelő közepszerből nem zavarja ki indulat vagy érzelembeli erő. Sehol semmi hevenyészett kicsapás,

* V. ö. Girard, *Etudes sur l'éloquence attique*, 2-me édit. 1—83. ll. — E rövidre tervezett bevezetés keretében nem meríthetem ki a görög szónokok kanonját (*Andokides*, *Isaios* stb.). Csak azokra szorítkozom, kiknek működése az ékesszólás fejlődésében nagyobb fontosságú.

gyorsan felvillanó eszme, semmi elhanyagoltság vagy rendellenesség, semmi ihlet! Minden csupa kerekdedség, rhythmus, szabályos báj. Igaz, hogy az ilyen előadás csak legelőször lep meg bennünket: mentül tovább ismétlődik az egyhangúság, annál többet veszít ítéletünkben. Mindamellett az, a ki figyelmesen végig tekint a görög szónoklat fejlődésén, észre fogja venni, hogy Isokratész e műgondjának mennyit köszön a görög ékesszólás törvényszerűsége, s hogy nélküle aligha fejlődik oly csodálatossá — *Demosthenes* (383—322).

Mindeddig a görög ékesszólás túlnyomóan magánérdekeknek szolgált, magánjogi esetekkel foglalkozott. Most érkezett az ideje, hogy politikai hatalommá emeltessék; ezt az új szerepét részint Athén megváltozott viszonyai, részint Demosthenes egyénisége juttatták néki.

Demosthenes nemcsak szónok, hanem agitator, politikus is volt. Ebből folyólag állami beszédeinek egyedüli célja, hogy a hazafias párt érdekében hangulatot teremtsen, a kedélyeket felizgassa s a tömeget meghódítsa. A legnagyobb görög szónokká tán nem is annyira beszédeinek művészi formája tevő, hanem a válságos helyzetek, melyekből e beszédek fakadnak, a mély hazafiság, mely sugallta őket, az erkölcsi komolyság és őszinteség, mely a szónokot eltölti * és szavait néha oly szenvedélyesekké teszi.

Mindamellett maradt ideje Demosthenesnek a műgondra is. A görög ember ízlése akkoriban már igen kényes volt, s nem elégedett meg a tények, a helyzetek, a viszonyok rajzával, az erős logikával, az ügy igazságával. Demosthenesnek is alkalmazkodnia kellett e művészi igényekhez. Ez a szó ezen a helyen nagyobb hatást keltene, mint másutt; a szók illetén rendje jobban kiélesíti a gúnyt, mint amaz; ilyen és

* V. ö. Paul Albert kitűnő jellemrajzát: *La Prose*. Paris, 1877. 170. kk. (különösen p. 178.).

más tekintetek elől ő sem zárkózhatott el. Innen van, hogy stilusa látszólag oly változatos lelki életet tükröztet vissza, s hogy egészen ugyanazok a gondolatok, ha ismétlődnek, mindig új és új formában jelennek meg. A hatás iránt való érzék teszi törvényessé nála a beszéd rhythmusát, a mondatok taglaltságát; ez teszi nyelvét oly változatossá és gazdaggá, de egyszersmind oly praktikussá. Mert minden pathosa mellett van ideje józanul és gyakorlati módon, sőt néha furfangosan érvelni; nem barátja az elméleti fejtegetésnek, s példáit (nem ritkán metaphoraít is), a közelből, a közönséges életviszonyokból meríti. Hogy e beszédek mily hatalmas eszközei voltak Demosthenes politikai meggyőződésének, arra nézve ama kor történelme elég bizonyítékkal szolgál.

Fülöp, Makedonia királya, volt akkor a világhatalom személyesítője, kinek titkos célja nem volt más, mint a göröglakta részeket öröklött országába olvasztani. Ismeretes, mint indult meg a hellenek függetlensége ellen irányuló, rendszeresen kieszelt vállalat. Először Amphipolist, utóbb Pydnát foglalja el Fülöp (357), mire a szövetséges szigetek legnagyobb része elpártol Athéntől, a nélkül, hogy az utóbbi e szakadást megtorolni képes volna. A nagy diplomata így szigetelte el Athent a tengertől. Majd beleavatkozik a phokisi szent háborúba, s mindinkább dél felé törekedve, Thessaliában veti meg a lábát. Ezalatt Athén (355 óta) a gyengeség, közömbösség és tétlenség fokozatain mind lejjebb süllyed, s egészen elmerül magafeledt mámorában. Általános pangás az egykor oly virágzó városban. A pénzügyek állapota siralmas, mert míg annakelőtte a tengeri szövetség teljes épsége idejében évenként 350 talentomra (=825,125 frt) rugott a befolyó járulékok összege, addig az állampénztár évi jövedelme most már leapadt 45 talentomra (106,087 forint). A nép bizalma ilyen körülmények közt Eubulos felé fordult, ki értett ugyan a pénzügyekhez, de a kinek erőtlenn

politikája és népszerűség iránt való túlságos érzékenysége végkép elgyengítette az athéniek éberségét a jövődöklök szemben.

A 353-ik évben Fülöp csapatai már a Hebros torkolata körül portyáztak, s Athéntől elfoglalták Abderát és Methonét. Nem sokára rá 348-ban az Athénnel szövetségzett Olynthos is elbukott. Fülöp tervei felett immár nem lehettek kétségben az athéniek, úgy hogy az ajánlott békét elfogadták, Aischines azért, mert Fülöpben látta az athéni hatalom megújulásának egyedüli reménységét, Demosthenes, mert időt akart juttatni az athénieknek, hogy szervezkedjenek, erősödjenek a jövő veszedelemhez. A nagy hazafi napról napra jobban átlátott Fülöp szándokán, s néhány barátjával és elvtársával elkeseredett harczot folytatott a minden áron békét kívánó s a nép kegyeit hajhászó Eubulos ellen.

Demosthenesnek ez elvtársai közt kiváló helyet foglalt el a mi Lykurgosunk is. Az Eteobutádok ősrégi papi családjából származott; öregapja volt az a Lykurgos, ki Anaxilaossal egyetemben Byzanczot átadta Alkibiadesnek, s aki utóbb a 30 zsarnok kegyetlenségének esett áldozatul. Apját, kinek életéről egyébként mitsem tudunk, Lykophronnak hitták. Született Lykurgos a 390-ik év körül,* s így ifjúkora még

* Lykurgos életrajzának legtöbb adatát a Plutarchosnak tulajdonított βίος szolgáltatja. (Philiskos és Cæilius életrajzai elvesztek. Photiosé nem egyéb, mint a Ps. Plutarchos-félének kivonata). Nagy figyelmet érdemel továbbá a ps. plutarchosi életrajz mögé iktatott Stratokles-féle decretum, mely különösen azért fontos, mert magának az eredeti feliratnak újabban felfedezett töredékei az írott szöveg adatainak hitelességét minden kétségen felül helyezik, szemben Pseudo-Plutarchossal, ki nem egyszer kemény próbára teszi a kritikát. Az említettem töredékek elsejét 1860-ban lelték meg Athénben; közzétette Pittakis az Ephemeris archæologica 3701. számában; facsimilijét adja Kumanudisz az *Επιγραφαι Έλληνικαι* 1860. évfolyamának 1. számában. Ugyancsak Kumanudisz ismertette meg a második töre

Athén boldogabb korszakába esett. Nagy befolyással volt rá életírói szerint Platon, sokat érintkezett Isokratessal, kinek társasága látható nyomot hagyott stílusán is. Érzülete és gondolkozása csakhamar összehozta Demosthenessel, ki mikor (343-ban?) Peloponnesosban járt Fülöp ellen hangulatot kelteni, magával vitte Lykurgost is.*

Demosthenes ugyanis szóval-tettel valóságos hadjáratot indított Athénben a Fülöppártiak ellen. E küzdelmei azonban eleinte nagy akadályokba ütköztek, mert Eubulos a nép pillanatnyi szeszélyeinek oly ügyesen meghozott minden áldozatot, hogy Demosthenes csak lépésről-lépésre bírta magát érvényesíteni. Energikus fellépésének és bátor izgatásainak mégis lassanként kezdtek érni gyümölcsei s Görögországban komolyan hozzáláttak az erélyes szervezkedés munkájához.

S erre valóban igen nagy szükség is volt. 342-ben már egész Thrákia Fülöp kezében volt, ki innen könnyű szerrel uralkodott a tengerek felett és Athén kereskedésére érzékeny csapást mért. Az ellentétek már anyira kiélesedtek, hogy csupán az alkalom hiányzott a nyílt szakadásra.

Ez nem sokára be is következett. Mikor ugyanis 341-ben Fülöp Thrákia felső részében időzött, Diopieithes, az athé-

déket is, melyet szintén Athénben, és pedig a dionysosi színház délkeleti oldalán lették meg. Ezen ismertetés megjelent az *Ephem. Archæol.* 1862. évi 241. számában. Mindkettőről bőven értekezik és mindkettőnek javított facsimiléjét adja Curtius (*Zwei Bruchstücke vom Decret des Stratokles*) a *Philol.* XXIV. évf. 83. s köv. lapjain. Végül, Suidas rövid cikkekcskéjén kívül több érdekes új részletet szolgáltat Boeckhnek ma is hűzágpótló és alapvető műve: *Seurkunden über das Seewesen* (Berlin, 1840) I—XVII; és *Corp. Inscr. Att.* II., 789—812; 1054; 162; 163; 739—741; 834 b.

* Ha ugyan ez az adat hiteles. Lásd Müller-Donaldson (magyar ford.) II, 321. 5. jegyz.; tov. Dürrbach, *L'orateur Lycurgue*. Paris, 1889. 9. lap, 3. jegyzet.

niek hadvezére szerencsés támadást intézett a makedonok Propontis melléki tartományaiba. Fülöp ezért panaszt emelt Athénben s Demosthenes most elérkezettnek látta a cselekvés idejét. A népgyűlés felmentette Diopeithest s a szónok közbelépésére nyíltan szakított Fülöppel.

Demosthenes most mindenütt szövetségeseket keresett, s talált is, úgy hogy már 340-ben megalakulhatott a hadi szövetség, mely Athénre ruházta a vezérszerepet. A hadjárat megindult, még pedig Chersonnesosban, a hol Fülöp hadi tudománya két helyen is, Perinthosnál és Byzanceznál kudarcot vallott.

Demosthenest azonban e kisszerű győzelmek nem ingatták meg tartós munkájában. Neki új életet kellett lehelnie a szivekbe, s megifjítani a romlásnak indult közszellemet, mert jól tudta, hogy e rövid siker maga után fogja vonni a nagy háborút, melyre előbb-utóbb el kellett készülnie. Főgondja volt az ország pénzügyeit rendbe hozni és a háború folytatására anyagi eszközöket teremteni. E célja megvalósulását barátjának Lykurgosnak köszönhetette.

Lykurgos ugyanis 338-ban polgártársai bizalmából az állami pénzügyek élére jutott (ὁ ἐπὶ τῇ διοικήσει), s bár e hatáskörében az attikai törvény szerint tényleg csak négy évig maradhatott, de személyes befolyásával 12 évig (326-ig) vezette az ország közigazgatását, s főleg pénzügyeit.* Ezen egész idő alatt a közkinestárt páratlan lelkiismeretességgel és becsülettel kezelte, a mire akkoriban két annyi szükség volt, mint a béke zavartalan korszakában.

A koczka a szabad görögség és Fülöp közt már eldülőben volt. Az amphiktyonok szövetségének néhány tagja még

* Lykurgos pénzügyi munkásságáról újabban *Droege* értekezett. *De Lycurgo publicarum pecuniarum administratore*, Lipsiæ, 1883.

a phokisi háború óta neheztelt Athénre; a lokrisiak felhasználták a városnak ezt a ferde helyzetét és mindenkép azon voltak, hogy az amphiktyonok bár csak valami formai vétség miatt is elítéljék Athént. Aischines volt az, a ki felszólalt, hogy Amphissa város lakosainak épenséggel nincs miért vádaskodniok, mert hisz' a delphoibeli szent kerület egy részét ők magok is jogtalanul bitorolják.

Athén Demosthenes tanácsára ezen ügyben passív szerepet vállalt, s követeit a Thermopylaiban tartandó nemzeti gyűlésre *nem* küldötte el. Minthogy azonban a többi államok egymagokban nem bírtak Amphissával, rövidlátásukban Fülöpöt hívták meg békebíróul (339-ben), ki jól kihasználta a neki szánt feladatot. Amphissával hamar elbánnván, előrenyomult Naupaktos felé; aztán keletnek fordúlva, megszállta Elateiát, ezt a rendkívül fontos helyet, s várta a hazulról jövőendő segédcsapatokat.

Az athénieknek végre megnyíltak a szemeik. Lázás sietőséggel iparkodtak helyrehozni mulasztásaikat. Az egész polgárság fegyvert fogott. Maga Demosthenes Thebaiba ment, hogy e város lakósaival szövetséget kössön. Itt találta Fülöp követeit, kik az országon át szabad elvonulást sürgettek. A Demosthenestől feltüzelt thebaiak azonban a követek minden feltételeit kereken megtagadták, a mi Fülöpöt arra készítette, hogy a szövetkezett két államot haragja egész súlyával megtámadja.

Az egyesült athéniak és thebaiak a Kephissosnál állapodtak meg, hogy az átjárást Phokisból Boiotiába megakadályozzák. E terv Fülöpöt eleinte zavarba ejtette, de utóbb felfogta a helyzetet és serege egy részét keleti Boiotiába vetette, a mi arra kényszerítette a szövetségeseket, hogy seregeket a Kephissostól visszavonják. Fülöp most serege többi részével átment Boiotiába s Chaironeiánál állapodott meg. (338. augusztusban).

A két szemben álló sereg körülbelül egyenlő számu volt ugyan (egyenként mintegy 30000 ember), mégis azzal a nagy különbséggel, hogy a makedonok hadereje teljesen egységes kötelékben állott, jól kipróbált, kitűnően fegyverezett katonasággal, míg a görög sereg több részre szakadt, az összetartozásnak nem oly közvetlen érzésével, mint régenten. Fülöp tömött rendével szemben minden hősiesség hiába való volt. E csata örökre sírba temette Athén fensőbb-ségét s a görögök cselekvési szabadságát.

A csata következményei különösen Thebait sujtották keményen. Az alatt, míg a győző e városon töltötte ki rettető haragját, Athénben hamaros kapkodással szedelőzködtek össze és készültek úgy a hogy a végsőkre, mert hisz Fülöp már csak 17 mérföldnyire volt a várostól. A vidéken tartózkodó embereket mind a város falai közé szőlítették; a rabszolgák szabadságot kaptak; a zsellérek egyszerre az összes polgári jogok élvezetében részesültek (mint Lykurgos is leírja). A határszéleket megerősítették s a hadvezéri méltóságot Phokionra ruházták. Ily elszántsággal szemben jónak látta Fülöp egyelőre még felhagyni támadó szándékával: békét ajánlt, mely a pillanatnyi helyzetet tekintve eléggé kedvezett ugyan az athénieknek, de a jövőre való nézt és erkölcsileg nagy kudarczot, Athén hegemoniájának teljes megsemmisülését jelentette.

A béke most következő korszakába esik Lykurgos munkásságának java része.* Az állami jövedelmeket sikerült neki a hagyomány szerint 60 talentumról (141,450 frt), 1200 talentumra felemelni (2.829,000 frt), a mi az újabb kutatások szerint úgy értendő, hogy hivataloskodása alatt az állami

* Legújabbban, kritikailag és az összes irodalom felhasználásával feldolgozta az erre vonatkozó forrásokat Dürrbach, id. m. 19—103. ll. (L'administration générale et les finances. — La marine. — Le culte).

jövedelmek évenként *átlag* ennyire rúgtak. — Nagy eredménynyel működött Lykurgos az athéniek hatalmára nézve oly fontos hajóhad erősítésén: a hadihajók számát gyarapította (az állomány ő alatta 400-at tett, míg annak előtte 300 körül ingadozott) s a meglevőket jobb karban tartotta; alatta készültek el véglegesen a kikötő sziklarétegeibe vájt hajótáarak, melyeknek az volt a rendeltetésök, hogy béke idején megóvják a hajókat az időjárás viszontagságaitól (372 ily hajótárról van tudomásunk); ő növelte kellő mértékben a hadihajók sikeres működéséhez szükséges felszerelést (kötelek, vitorlák stb.), mely annak előtte hiányos volt s e felszerelés jókarban tartása végett a nagyszerű hajó-arsenál * befejezését sietteté. Mindezekről hivatalos adatokból (leltárakból és jegyzékekből) merített hiteles értesüléseink vannak.

Nagy része volt továbbá Lykurgosnak az istentisztelet reformálásában és rendezésében. Az Athene istenasszony tiszteletére az akropolisban őrzött szent eszközöket és művészeti tárgyakat részben felújíttatta, részben kiegészíttette. Nagy kincset halmozott fel a várban, színaranyból való Nike-szobrokat, számos arany- és ezüsttárgyat s diszitményt készíttetett, a mi bizonyára sikeres pénzügyi gazdálkodásának volt eredménye. Újból szervezte az athéni nyilvános áldozatok, közlakomák és főbb szertartások módját, különösen az eleusisi mysteriumok kultuszát. Feliratokból tudjuk, hogy egyenesen az ő kezdeményezésére helyezték vissza ősi jogaiba Eleusisban és Athénben a Pluton isten tiszteletét, melyet a Demeter és Persephone kizárólagos kultusza teljesen elhomályosított volt.

Végül forrásaink megegyeznek abban, hogy Lykurgos

* Ennek az épületnek a részletes tervét ismerjük egy felirathól, melyet 1882-ben fedezett fel a Peiraiusban Meletopulos. Közölte egy külön dolgozatban: *Ἀνέκδοτος ἐπιγραφή. Ἡ σκευοθήκη τοῦ Φίλωνος* Athén, 1882.

Athén felvirágoztatásához nagyszerű építkezésekkel is hozzájárult.* Felújította és befásította a Lykeionban levő híres gymnasiont, s palaestrával is kibővítette. Felépítette a stadion panathenaikon nevű versenypályát, melynek maradványai az Illissos folyó balpartján kerültek napfényre, befejezte az Odeiont és a Dionysos színházát, nem szólva egyéb kisebb építkezéseiről, melyek Athén szépülését előmozdították.

Külön említést érdemel, hogy Athénben az ő indítványára állították fel a három tragikusnak, Aischylosnak, Sophoklesnek és Euripidesnek ércszobraiát és őrizték műveiknek egy-egy hiteles szövegü példányát, melyekhez a nyilvánosan szereplő színészeknek szigorúan alkalmazkodniok kellett.

E fáradhatatlan hazafias munkássággal mocsoktalan jellem és példátlan lelkiismeretesség párosult, mely a milyen szigorúvá tette Lykurgost önmaga irányában, ép oly kiméretlen támadásokra sarkalá akkor, ha mások rosszhiszemű eljárása nyilvánvaló lett. Éberül őrködött az erkölcsök tisztasága és a polgári erények becsületes gyakorlása fölött. Minden legkisebb hanyagságot vagy csalárdságot rettenthetetlen szigorúsággal büntetett meg, úgy, hogy azt tartotta róla a közvélemény, hogy nem tintába, hanem halálba mártja tollát. A szicíliai Diodoros a «legélesebb» közvádlónak nevezi, sőt Cicero, úgy látszik, sokalja is szigorúságát a vádolásban. S ha lelke

* Lykurgos építkezései együtt jártak hivatalos működésével. Bizonyítja ezt egyebek közt Hypereides egy töredéke Apsinesnél, mely töredék a Blass-féle Hyp. kiadás 86. lapján a 121. sz. a. olvasható. A hely így szól: οἷτος ἐβίω μὲν σωφρόνως, ταχθεὶς δ' ἐπὶ τῇ διοικήσει τῶν χρημάτων, εἴρε πόρους, ὑποδόμησε δὲ τὸ θέατρον, τὸ ὠδεῖον, τὰ νεώρια, τριήρεις ἐποίησατο, λυμένας. — Lykurgos építkezéseiről: Boeckh, Staatsh. I, 226. 289. 571. — Curtius K. Philol. XXIV, 261—283. — Dürrbach, id. m. IV. fej. (103—120. ll.).

egyenességéből eredő vádjainak nem volt is mindig foganatjuk, de annyit mindig ki tudott vívni, hogy a szavazatok ötödét megnyerte s így büntetés alá soha sem volt vonható. A mily keményen felemelte szavát a rosszaság ellen, ép oly hévvel fogta pártját az ártatlanul bántalmazott igazságnak, mint Xenokrates bölcsész esetében, kit az adószedők kezeiből kiragadott. Igazságérzete közmondásos lett. Ammianus Marcellinus őt és Cassiust az igazság régi oszlopainak (*columina iustitiæ prisca*) nevezi.

Magánéletében ugyanazon szigorúságot és önmegtartóztatást gyakorolta. Ő maga, miként Cato Censorius, külső megjelenésében a régi egyszerűséget kereste. Jómódu létére mezítláb járt, mint Sokrates, s télen-nyáron ugyanazt a köpenyt viselte. Csak egy bőr-takaróban és egy vánkoson hált, hogy teste jobban megedződjék. Éjjel-nappal tanult, mert rögtönözni nem bírt. Szónokká csak igazságszereteténél fogva vált.

A milyen élete, olyan volt halála is ennek a derék embernek. Midőn érezte, hogy élete vége közeledik, a tanács-terembe vitette magát, s ott búcsuzott el polgártársaitól és barátaitól, utoljára számolva be sáfárkodásáról. Nemsokára rá, valószínűleg a 325. évben meghalt. Mint az állam jótévőjét, közkölségen temették el az akadémia felé vezető úton. Az erényeiről való megemlékezés még 18 év múlva is, 307-ben, oly élénk volt, hogy Anaxikrates archonsága alatt egy bizonyos Stratokles indítványára határozatot hozott a nép, melyben Lykurgos érdemeinek felsorolása mellett meghagyatik, hogy Lykurgos, Lykophron fia, polgári erényei és becsületessége miatt nyilvános dicséretben részesüljön, tiszteletére a város valamely nyilvános piacznál ércszobor állíttassék, családjának legöregebb tagja a prytaneionban közkölségen megvendégeltessék, és az összes néphatározatok, melyek az ő indítványára létesültek, márványoszlopokra

vésve az akropolis közelében közzététessenek.* Jelleme tisztaságáról ugyan e határozatnak következő szavai tanuskodnak: «egy demokratikus, szabad államban gáncs és kifogás nélkül tudott megmaradni mindvégig».

II.

Említettük, hogy a chaironeiai ütközet után azt határozták az athéniek, hogy a polgárok kivétel nélkül valamenynyen fegyvert fogjanak.

E félre nem érthető határozattal szemben és e válságos időben Leokrates titokban elhagyta Athént és Rhodos szigetére szökött, hol a hatóságokat mindenféle koholt hírekkel ámitgatta s hirtelen megérkezésének valódi okát rejtegette. Azt hazudta, hogy Athén már a makedonok hatalmában s a kikötő ostromzár alatt van, a mivel honfitársainak hitelét és jó nevét, de sőt becsületét is megrontotta. Mikor nem sokára rá kiderült a való, Leokratesnek Rhodosban nem volt többé maradása. Családjával Megarába ment, hol az attikai törvényekbe ütköző módon több évig gabonával kereskedett. Végre azonban a viszonyok változtával, úgy okoskodván, hogy most már otthon is biztonságban élhet, elhagyta Megarát és nyolcz évi távollétel után megtért Athénbe. Ámde annyi év leteltével sem kerülhette ki Lykurgos örökös szemét, a ki kevéssel megérkezése után (330 körül) bevádolta Leokratest, mint hazaárulót, a ki vétett az ősi hagyomány, az állam és annak törvényei ellen, a haza ellen, sőt az istenek ellen is, mikor hazáját a veszély legnagyobb perczében elhagyta.

A vádlás módja, melyet Lykurgos Leokrates ellenében alkalmazott, az úgynevezett «eisangelia» volt.

* L. Decr. III, 8. §.

Harpokration ezen eljárásnak három nemét különbözteti meg.

Az egyiket akkor alkalmazták, ha a család tagjai rosszul bántak egymással (ἐπὶ τοῖς κακώσεσιν). A másiknak akkor volt helye, mikor a magánbírók (δικαιτηταί) valamelyikét azzal vádolták, hogy részrehajlóan járt el tisztében.

A harmadik módot végül a nagy állami büntetésekre alkalmazták (ἐπὶ μεγίστοις ἀδικήμασι δημοσίοις), mint Leokrates esetében. Késedelmet nem türt; reá alkalmazható törvények nem voltak.* A vádló először írásban nyújtotta be panaszát a népgyűlés vagy a tanács előtt, s határozott indítványt tett, hogy minő büntetés érje a vádlottat. A népgyűlés vagy tanács a vádat további eljárás alapjául elfogadta vagy elvetette. Előbbi esetben az ügyet a heliasták (esküdtek) törvényszékéhez utalták, mely kisorsolás útján évenként megválasztott 5000 rendes és 1000 rendkívüli tagból állott. A kitűzött napon a thesmotheták elfoglalták elnöki széküket és a tárgyalás kezdetét vette. A feleknek beszédeiket a megszabott időn túl nem volt szabad kinyújtaniok: egy vízi-óra (klepsydra) szolgált mutatóul. Maguk helyett szószólókat (συνήγοροι) is szabad volt felléptetniök. A bizonyítási eljárás befejeztével s a beszédek elmondása után a bírák titkos szavazással ítélték.

A vádlott, ha bűnét rá bizonyították, bűnhődött; a vádlót csak akkor érte büntetés, ha a szavazatok ötödét sem nyerte meg; ilyenkor 1000 drachma bánatpénzt kellett fizetnie.

Lykurgos is az «eisangelia»-nak ezen módját alkalmazta Leokrates ellen, kinek bűne olyan volt, melyre az érvényben

* Példák az *εἰσαγγελία* ezen harmadik nemére: Lysias XXVIII. beszéde Ergokles ellen (árulás és sikkasztás); tov. XVIII. (περὶ δημεύσεως τῶν Εὐκράτους); XIV., XV. κατὰ Ἀλκιβιάδου λειποταξίον; VI: (ἀσέβεια).

lévő törvények egyikét sem lehetett alkalmazni; főleg azért, mert itt nem egy bűnről, hanem a bűnök egész tömegéről, bűnhalmazról volt szó.

A beszéd sikeréről csak annyit tudunk (Aischinesből), hogy a bírák szavazatai egyenlőképen osztak meg, és így Leokrates felmentetett. Ez eredmény tán nem annyira a beszéden múlt, mint inkább azon, hogy az egész ügy nem azon melegében került napirendre, hanem csak évek multán szolgáltat birói kereset tárgyaúl, a mi a büntett nagyságát könnyen elhomályosíthatta.

Lykurgost mint szónokot és íróat csak ezen egy beszédje alapján ítéelhetjük meg, mert a többiből jelentéktelen töredékek kivételével mi sem maradt reánk.

Ha a beszédet részrehajlatlanúl bíráljuk meg, s nem hallgatjuk el hibáit sem, ítéletünk, legalább a forma szempontjából nem mindenütt fog kedvezni a szónoknak. A beszéd első fele jól indul s eleinte meglehetősen élénkséggel is halad; második fele azonban már aránytalanúl nyúl, s a gondolatok kezdenek mind sűrűbben ismétlődni, elannyira, hogy a felhozott érvek az erőltetett halmozás benyomását teszik. A dispositió fölötte egyszerű. Zavarólag hat nem egy helyen, hogy túlságosan sok a beszédben a morálizáló tartalom, hogy a szónok a közvetlenség rovására sokat idézget, egy-két helyen nem is egészen odaillő módon, s hogy hajlandó a dolgokat itt-ott a valóságnál nagyobbaknak tüntetni fel, a minthogy szónoki túlzásait már a halikarnassosi Dionysios is kiemeli. — Érvei sem mindig a legerősebbek, és rendszeren sokkal inkább ethikaiak, mint jogiak.

Nyelvezete bár nem egészen tiszta attikai próza többé, mégis elég szabatos, sőt helylyel-közzel szép; mesterére Isokratesre vall számos fordulat és kifejezés, melyeknek lajsztrómát az idevágó szakirodalomban megtalálhatjuk. Saját-sága Lykurgos stilusának általában az absztrakt kifejezésmód,

a mondatok végén a synonym igéknek kettőzése a szónoki numerus kedvéért, végül, a személyesítés, úgyszintén a képes beszéd iránt való hajlandóság, elannyira, hogy a görög ízlés, mely gondosan külön tartja a próza és költészet szókincsét, könnyen gáncsot találhatott benne. «A haza koszorújának merném nevezni lelköket», «a város halála», «az öregség útján», «az élet határkövein», «a város szégyenfoltja» (Leokratesről), s hasonló kifejezések a görög prózában ritkaságok. Mondatfűzése már sokkal lazább és önkényesebb, mint Isokratesé vagy Demosthenesé. Periodusainak tagjai közt nem mindig tart szigorú arányt, sőt akad itt-ott anakoluthia, lapos ismétlés a relativum-mondatokban, úgyszintén bizonyos szóknak, kifejezéseknek, hasonlatoknak ízléstelenül gyakori használata.*

Beszédünk tehát, ha szerkesztését és formáját tekintjük, épen nem sorakozik a görög ékesszólás legelső művei mellé.

Annál megnyerőbb azonban hangulata, mely — mint már Dion Chrysostomos is említi — egyszerű és nemes, és annál meghatóbb a benne nyilvánuló mély erkölcsi felfogás. Nem a formai szépség teszi örökké becses remekművé, hanem a fenkölt eszmék, melyeket tárgyat, s az igaz hazafiság, mely elejétől végig előmlik rajta.

* Egy német tudós, (Rehdantz) összeszámította, hogy a beszédben 72-szer használja Lykurgos e szókat: *προδοσία, προδιδόναι*.

LYKURGOS BESZÉDE

LEOKRATES ELLEN.

Δικαίαν, ὧς Ἀθηναῖοι, καὶ εὐσεβῇ καὶ ὑπὲρ ὁμῶν καὶ ὑπὲρ τῶν θεῶν τὴν ἀρχὴν τῆς κατηγορίας Λεωκράτους τοῦ κρινομένου ποιήσομαι. εὔχομαι γὰρ τῇ Ἀθηνᾷ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς καὶ τοῖς ἥρωσι τοῖς κατὰ τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν ἰδρυμένοις, εἰ μὲν εἰσήγγελκα Λεωκράτῃ δικαίως καὶ κρίνω τὸν προδόντα αὐτῶν καὶ τοὺς νεῶς καὶ τὰ ἔδη καὶ τὰ τεμένη καὶ τὰς ἐν τοῖς νόμοις θυσίας τὰς ὑπὸ τῶν ὑμετέρων προγόνων παραδεδομένας, ἐμὲ μὲν ἄξιον ἐν τῇ τήμερον ἡμέρᾳ τῶν

2 Λεωκράτους ἀδικημάτων κατήγορον ποιῆσαι, ὃ καὶ τῷ δήμῳ καὶ τῇ πόλει συμφέρει, ὑμᾶς δὲ ὥς ὑπὲρ πατέρων καὶ παίδων καὶ γυναικῶν καὶ πατρίδος καὶ ἱερῶν βουλευομένους, καὶ ἔχοντας ὑπὸ τῇ ψήφῳ τὸν προδότην ἀπάντων τούτων, ἀπαραιτήτους δικαστὰς καὶ νῦν καὶ εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον γενέσθαι τοῖς τὰ τοιαῦτα καὶ τηλικαῦτα παρανομοῦσιν· εἰ δὲ μήτε τὸν προδόντα τὴν πατρίδα μήτε τὸν ἐγκαταλιπόντα τὴν πόλιν καὶ τὰ ἱερά εἰς τουτονὶ τὸν ἀγῶνα καθίστημι, σωθῆναι αὐτὸν ἐκ τοῦ κινδύνου καὶ ὑπὸ τῶν θεῶν καὶ ὑφ' ὁμῶν τῶν δικαστῶν.

3 Ἐβουλόμην δ' ἄν, ὧς ἄνδρες, ὥσπερ ὠφέλιμόν ἐστι τῇ πόλει εἶναι τοὺς κρίνοντας ἐν ταύτῃ τοὺς παρανομοῦντας, οὕτω καὶ φιλάνθρωπον αὐτὸ παρὰ τοῖς πολλοῖς ὑπειλῆφθαι· νῦν δὲ περιέστηκεν εἰς τοῦτο, ὥστε τὸν ἰδίᾳ κινδυνεύοντα καὶ ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἀπεχθανόμενον οὐ φιλόπολιν ἀλλὰ φιλοπράγμονα δοκεῖν εἶναι, οὐ δικαίως οὐδὲ συμφερόντως τῇ πόλει. τρία γάρ ἐστι τὰ μέγιστα, ἃ διαφυλάττει καὶ διασφίζει τὴν δημοκρατίαν

4 καὶ τὴν τῆς πόλεως εὐδαιμονίαν, πρῶτον μὲν ἡ τῶν νόμων τάξις, δεύτερον δ' ἡ τῶν δικαστῶν ψήφος, τρίτον δ' ἡ τοῦτοις τὰδικήματα παραδοῦσα κρίσις. ὁ μὲν γὰρ νόμος πέφυκε προλέγειν ἃ μὴ δεῖ πράττειν, ὁ δὲ κατήγορος μηνύειν τοὺς ἐνόχους τοῖς ἐκ τῶν νόμων ἐπιτιμίοις καθεστῶτας, ὁ δὲ δικαστὴς κολάζειν

I. Athéniek! Igazságosan és kegyeletesen, a ti nevetekben és isteneink nevében akarom e beszédemet megkezdeni, melylyel Leokratest, a vádlottat, íme perbe fogom. Imádkozom Athénéhez és a többi istenekhez és a városszerte meg országszerte meghonosodott isteni hősökhöz,¹ hogy, ha igazságosan és törvény szerint vádolom be Leokratest, mint olyant, a ki isteneink templomait, szoborképeit, szenthelyeit, törvényrendelte és őseinkhagya áldozatait² elárulta,² e bűneinek méltó vádlója lehessen a mai napon, javára a népnek és a városnak; imádkozom, hogy ti, a kik apáink, gyermekeink, feleségeink, hazánk és szentségeink sorsát intézitek, s ez áruló fölött ítélkeztek, most és mindenkoron kérlelhetetlen bírái legyetek az ily fajta törvényszegőknek. Ha pedig olyan embert fogtam volna perbe, a ki se hazaárulónak, se szülőföldre vagy istenei cserbehagyójának nem bizonyúl, ám mentsétek ki a veszedelemből, de a felelősség az isteneken és rajtatok nyugszik.

II. A milyen hasznos dolog,³ ha vannak az államok oly polgárai, kik a törvényszegőket bevádolják, oly annyira óhajtanám, hogy a nagy sokaságnál is emberszeretetet számba⁴ menjen az ilyesmi. Mostanság azonban már annyira vagyunk, hogy az, a ki a saját érdekét kockáztatja s a közboldogság miatt a gyűlölséget elviselni kész, oly színben tűnik fel, mintha nem hazáját, hanem a perlekedést kedvelné, — bizonyára méltatlanul s az állam egyenes kárára.

Három sarkalatos dolog⁵ őrzi meg és tartja fenn a nép uraságát és az állam jólétét; az első a törvényhozás, a második a⁴ bírászkodás, a harmadik a vádolás, mely utóbbi amazoknak szolgáltatja ki a tetteseket. A törvény mivoltában van megtiltani mindazt, a mit tenni nem szabad; a vádló tiszte feljelenteni azokat, kik a törvényt szabta büntetések alá rekedtek; a bíró pedig bünte-

- τοὺς ὑπ' ἀμφοτέρων τούτων ἀποδειχθέντας αὐτῶ, ὥστ' οὐθ' ὁ νόμος
 οὐθ' ἡ τῶν δικαστῶν ψῆφος ἄνευ τοῦ παραδώσοντος αὐτοῖς τοὺς
 5 ἀδικοῦντας ἰσχύει. Ἐγὼ δέ, ὦ Ἀθηναῖοι, εἰδὼς Λεωκράτην φυγόντα
 μὲν τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος κινδύνους, ἐγκαταλιπόντα δὲ τοὺς αὐτοῦ
 πολίτας, προδεδωκότα δὲ πᾶσαν τὴν ὑμετέραν δύναμιν, ἅπασι δὲ
 τοῖς γεγραμμένοις ἔνοχον ὄντα, ταύτην τὴν εἰσαγγελίαν ἐποιή-
 σάμην, οὔτε δι' ἔχθραν οὐδεμίαν οὔτε διὰ φιλονεικίαν οὐδ'
 ἡγνινοῦν τοῦτον τὸν ἀγῶνα προσέλομενος, ἀλλ' αἰσχρὸν εἶναι
 νομίσας τοῦτον περιορᾶν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλλοντα καὶ τῶν
 κοινῶν ἱερῶν μετέχοντα, τῆς τε πατρίδος ὕνειδος καὶ πάντων
 6 ὑμῶν γεγενημένον. πολίτου γάρ ἐστι δικαίου μὴ διὰ τὰς ἰδίας
 ἔχθρας εἰς τὰς κοινὰς κρίσεις καθιστάναι τοὺς τὴν πόλιν
 μηδὲν ἀδικοῦντας, ἀλλὰ τοὺς εἰς τὴν πατρίδα τι παρανομοῦντας
 ἰδίους ἐχθροὺς εἶναι νομίζειν, καὶ τὰ κοινὰ τῶν ἀδικημάτων
 κοινὰς καὶ τὰς προφάσεις ἔχειν τῆς πρὸς αὐτοὺς διαφορᾶς.
- 7 Ἄπαντας μὲν οὖν χρή νομίζειν μεγάλους εἶναι τοὺς δημο-
 Cap. 3. σίους ἀγῶνας, μάλιστα δὲ τοῦτον ὑπὲρ οὗ νῦν μέλλετε τὴν
 ψῆφον φέρειν. ὅταν μὲν γὰρ τὰς τῶν παρανόμων γραφὰς
 δικάζητε, τοῦτο μόνον ἐπανορθοῦτε καὶ ταύτην τὴν πράξιν
 κωλύετε, καθ' ὅσον ἂν τὸ ψήφισμα μέλλῃ βλάπτειν τὴν πόλιν·
 ὁ δὲ νῦν ἐνεστηκὼς ἀγὼν οὐ μικρὸν τι μέρος συνέχει τῶν τῆς
 πόλεως οὐδὲ ἐπ' ὀλίγον χρόνον, ἀλλ' ὑπὲρ ὅλης τῆς πατρίδος
 καὶ κατὰ παντὸς τοῦ αἰῶνος ἀείμνηστον καταλείψει τοῖς ἐπιγίνο-
 8 μένοις τὴν κρίσιν. οὕτω γάρ ἐστι δεινὸν τὸ γεγενημένον ἀδίκημα
 καὶ τηλικούτον ἔχει τὸ μέγεθος, ὥστε μήτε κατηγορίαν μήτε
 τιμωρίαν ἐνδέχεσθαι εὐρεῖν ἀξίαν, μηδὲ ἐν τοῖς νόμοις ὠρίσθαι
 τιμωρίαν ἀξίαν τῶν ἀμαρτημάτων. τί γὰρ χρή παθεῖν τὸν ἐκλιπόντα
 μὲν τὴν πατρίδα, μὴ βοηθήσαντα δὲ τοῖς πατρώοις ἱεροῖς, ἐγκατα-
 λιπόντα δὲ τὰς τῶν προγόνων θήκας, ἅπασαν δὲ τὴν πόλιν ὑποχεί-
 ριον τοῖς πολεμίοις παραδόντα; τὸ μὲν γὰρ μέγιστον καὶ ἔσχατον
 τῶν τιμημάτων, θάνατος, ἀναγκαῖον μὲν ἐκ τῶν νόμων ἐπιτί-
 μιον, ἔλαττον δὲ τῶν Λεωκράτους ἀδικημάτων καθέστηκεν.
 9 παρεῖσθαι δὲ τὴν ὑπὲρ τῶν τοιούτων τιμωρίαν συμβέβηκεν,

tést mérni azokra, a kiket az előbbi kettő kijelöl. Így hát sem a törvénynek, sem a bírák szavazatának nincsen foganatjuk, ha nem akad, ki a gonosztevőket kiszolgáltatni hajlandó. De én, athéniek, 5 midőn hűtlenséggel⁶ vádoltam Leokratest, tudtam azt, hogy kibujt a hazájára nehezedő veszedelmek alól, hogy cserben hagyta polgártársait, hogy elárulta összes hatalmatokat, s hogy a keresetlevél összes pontjaiban megvétkezett. Ezért, nem pedig ellenségeskedésből vagy bármiféle perpatvarkodásból indítottam meg ezt a hűtlenségi pert; megindítottam, mert csúfságnak tartom, ha egy ilyen ember, a ki hazájának és mindnyájunknak szégyenfoltja, büntetlenül furakodik népgyűlésünkbe és boszultatlan vesz részt közös áldozatainkban.

Nem derék polgárhoz illő dolog magán ellenségeskedésből 6 törvény elébe állítani azt, a ki az államnak semmit sem vétett; ám azokat, kik a haza ügyén csorbát ejtettek, olybá kell vennie, mintha személy szerént való ellenfelei volnának, s a közvétségek-
ből⁷ mindenki meríthet jogcímet arra, hogy a vétkesekkel személyesen is összepereljen.

III. Minden közkereset⁸ nagyfontosságu: legfontosabb mégis 7 az, mely most van nálatok eldülőben. Mert ha törvénybe ütköző indítvány megtorlásáról⁹ ítélték, épen csak a fenforgó egy esetet igazítjátok el és csupán azt a cselekvényt szakasztjátok igyekezeten, a melynél fogva a néphatározatból netalán az államnak esnék kára. A most folyamatban levő per azonban nem csekély mértékben s nem kis időre a közügyekkel függ egybe, sőt ebbeli ítéletünket, melyet még késő unokáink is meg fognak emlegetni, az egész haza nevében és minden időre hozzuk. A végbement gonoszság oly fer- 8 telmes és oly rengeteg nagy, hogy se vád, se büntetés nem akad hozzáfogható, és hogy még törvényhozásunk sem¹⁰ állapította meg azt a büntetést, mely ennek a büntettnak a súlyával felérne. Mert ugyan mit érdemel, ki hátat vet hazájának, nem oltalmazza meg ősi szentségeit, cserben hagyja apái sírboltjait, áruba veti és az ellenség kezére játssza az egész várost? A törvénynek ez esetben legnagyobb és legvégsőbb és egyszersmind kikerülhetetlen büntetése a halál: de még ez sem elég Leokrates bűneihez képest. Hogy pedig az ilyenre nincsen is büntetésünk, az korántsem az 9

ὦ ἄνδρες, οὐ διὰ ῥαθυμίαν τῶν τότε νομοθετούντων, ἀλλὰ διὰ τὸ μήτ' ἐν τοῖς πρότερον χρόνοις γεγενῆσθαι τοιοῦτον μηδὲν μήτε ἐν τοῖς μέλλουσιν ἐπίδοξον εἶναι γενήσεσθαι. διὸ καὶ μάλιστα, ὦ ἄνδρες, δεῖ ὑμᾶς γενέσθαι μὴ μόνον τοῦ νῦν ἀδικήματος δικαστὰς ἀλλὰ καὶ νομοθέτας. ὅσα μὲν γὰρ τῶν ἀδικημάτων νόμος τις διώριξε, ῥάδιον τούτῳ κανόνι χρωμένους κολάζειν τοὺς παρανομοῦντας· ὅσα δὲ μὴ σφόδρα περιεῖληφεν, ἐνὶ ὀνόματι προσαγορεύσας, μείζω δὲ τούτων τις ἡδίκηκεν, ἅπασι δὲ ὁμοίως ἔνοχός ἐστιν, ἀναγκαῖον τὴν ὑμετέραν κρίσιν καταλείπεσθαι παράδειγμα τοῖς ἐπιγιγνομένοις. εὖ δ' ἴστε, ὦ ἄνδρες, ὅτι οὐ μόνον τοῦτον νῦν κολάσετε κατεψηφισμένοι, ἀλλὰ καὶ τοὺς νεωτέρους ἅπαντας ἐπ' ἀρετὴν προτρέψετε. δύο γὰρ ἐστὶ τὰ παιδεύοντα τοὺς νέους, ἥ τε τῶν ἀδικούντων τιμωρία καὶ ἡ τοῖς ἀνδράσι τοῖς ἀγαθοῖς διδομένη δωρεά· πρὸς ἑκάτερον δὲ τούτων ἀποβλέποντες τὴν μὲν διὰ τὸν φόβον φεύγουσι, τῆς δὲ διὰ τὴν δόξαν ἐπιθυμοῦσι. διὸ δεῖ, ὦ ἄνδρες, προσέχειν τούτῳ τῷ ἀγῶνι καὶ μηδὲν περὶ πλείονος ποιήσασθαι τοῦ δικαίου.

- 11 Ποιήσομαι δὲ καὶ γὰρ τὴν κατηγορίαν δικαίαν, οὔτε
 Cap. 4. ψευδόμενος οὐδὲν οὔτ' ἔξω τοῦ πράγματος λέγων. οἱ μὲν
 γὰρ πλείστοι τῶν εἰς ὑμᾶς εἰσιόντων πάντων ἀτοπώτατον ποιοῦσιν· ἢ γὰρ συμβουλευοῦσιν ἐνταῦθα περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, ἢ κατηγοροῦσι καὶ διαβάλλουσι πάντα μᾶλλον ἢ περὶ οὗ μέλλετε τὴν ψῆφον φέρειν. ἔστι δ' οὐδέτερον τούτων χαλεπόν, οὔθ' ὑπὲρ ὧν μὴ βουλευέσθε γνώμην ἀποφήνασθαι, οὔθ' ὑπὲρ ὧν μηδεὶς ἀπολογήσεται
 12 κατηγορίαν εὔρεῖν. ἀλλ' οὐ δίκαιον ὑμᾶς μὲν ἀξιοῦν δικαίαν τὴν ψῆφον φέρειν, αὐτοὺς δὲ μὴ δικαίαν τὴν κατηγορίαν ποιεῖσθαι. τούτων δὲ αἵτιοι ὑμεῖς ἐστε, ὦ ἄνδρες· τὴν γὰρ ἐξουσίαν ταύτην δεδώκατε τοῖς ἐνθάδε εἰσιούσι, καὶ ταῦτα κάλλιστον ἔχοντες τῶν Ἑλλήνων παράδειγμα τὸ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ συνέδριον, ὃ τοσοῦτον διαφέρει τῶν ἄλλων δικαστηρίων, ὥστε καὶ παρ' αὐτοῖς ὁμολογεῖσθαι τοῖς
 13 ἀλίσκομένοις δικαίαν ποιεῖσθαι τὴν κρίσιν. πρὸς ὃ δεῖ καὶ ὑμᾶς ἀποβλέποντας μὴ ἐπιτρέπειν τοῖς ἔξω τοῦ πράγματος λέγουσιν· οὕτω γὰρ ἔσται τοῖς τε κρινομένοις ἄνευ διαβολῆς ὁ ἀγὼν καὶ τοῖς διώκουσιν ἥκιστα συκοφαντεῖν καὶ ὑμῖν εὐορκοτάτην [τὴν] ψῆφον ἐνεγκεῖν. ἀδύνατον γὰρ ἐστὶν ἄνευ

akkori törvényhozók könnyelműségén múlt, hanem mert sem eddig nem volt, sem ezentúl előreláthatólag nem lesz e büntettnék párja. — Ennélfogva tehát ebben az esetben nem csak a birói, hanem a törvényszerzői tisztet is fel kell vállalnok. Ha van törvény, mely rámutat a büntettre, akkor könnyű a törvényt venni zsinórmértékül és megbüntetni azokat, kik ellene vétettek. De ha a törvény egyetlen szabatos czímen¹¹ nem is foghatja össze a jogtalanságokat, s ha ki még ennél többet is vétkezett, szóval, ha összes törvényeinket megsértette, akkor szoros kötelességtek úgy ítélni, hogy példát mutassatok utódainknak. Tudton-tudjátok, 10 birák, hogy ez ítélet nemcsak ezt az embert fogja sújtani, hanem egyszersmind az egész ifjúságot¹² is az erény útjára fogja terelni. Mert kettő van, a mi a fiatalságot neveli: az egyik, ha a bűnösöket megbüntetjük, a másik, ha a derék embereket megjutalmazzuk; szem előtt tartva egyiket is, másikat is, a büntetést félelemből kerülük, a jutalmat becsületből megkívánják. Vessetek hát ügyet e perre, athéniek, és semmi se legyen szentebb előttetek, mint az igazság.

IV. Viszont én is jog szerént fogok eljárni vádamban. Nem 11 fogok színleni, vagy tárgyamtól eltérni, úgy mint a legtöbb elétek járuló szónok, kik, elég helytelenül, vagy közügyeket fejtegetnek, vagy olyant vádolnak és gyanúsítanak, a mi nem is tárgya az ítéletnek. Hisz nincs könnyebb dolog a világon, mint véleményt mondani olyanról, a mi nem tárgya a vitának, vagy bevádolni valakit, a kinek senki se fogja pártját. De hogy is követelheti valaki tőle- 12 tek, hogy igazságosan ítéljete, ha maga a vád se felel meg az igazságnak? És minderről csak ti magatok tehetek, esküdt birák! Nagyon sokat engedtetek azoknak, kik elétek járultak, ámbár szemetek előtt lebeghetett volna Hellas összes törvényszékeinek mintaképe, az areopag,¹³ mely annyira különb a többi bíróságoknál, hogy magok a vádlottak is elismerik ítéleteinek igazságos voltát. Tartsátok hát szem előtt ti is ezt a törvényszéket és ne 13 hallgassatok az olyanokra, kik nem a tárgyhöz szóllanak. Ilyformán a vádlottak nevét nem fogja rontani¹⁴ senki sem, ilyképen a vádlóknak se lesz módjokban ráfogásokkal élniök, s végtére ti magatok is birói eskütökhöz képest¹⁵ fogtok szavazni. Tárgyilagos

τοῦ λόγου μὴ δικαίως δεδιδαγμένους δικαίαν θέσθαι τὴν φήγον.

14 Δεῖ δ', ὦ ἄνδρες, μηδὲ ταῦτα λαθεῖν ὑμᾶς, ὅτι οὐχ
 Cap. 5. ὅμοιός ἐστιν ὁ ἀγὼν περὶ τούτου καὶ τῶν ἄλλων ἰδιωτῶν.

περὶ μὲν γὰρ ἀγνώτος ἀνθρώπου τοῖς Ἑλλήσιν, ἐν ὑμῖν αὐτοῖς ἐδοκεῖτ' ἂν ἢ καλῶς ἢ καὶ φαύλως ἐψηφίσθαι περὶ δὲ τούτου ὃ τι ἂν βουλευέσθαι, παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλήσιν ἔσται λόγος, οἳ ἴσασι τὰ τῶν προγόνων τῶν ὑμετέρων ἔργα ἐναντιώτατα τοῖς τούτῳ διαπεπραγμένοις ὄντα. ἐπιφανῆς τε γάρ ἐστι διὰ τὸν ἔκπλουον τὸν εἰς Ῥόδον καὶ τὴν ἀπαγγελίαν ἣν ἐποίησατο καθ' ὑμῶν πρὸς τε τὴν πόλιν τὴν τῶν Ῥοδίων καὶ
 15 τῶν ἐμπόρων τοῖς ἐπιδημοῦσιν ἐκεῖ, οἳ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην περιπλέοντες δι' ἐργασίαν ἀπήγγελλον ἅμα περὶ τῆς πόλεως ἃ Λεωκράτους ἀκηκόεσαν· ὥστε περὶ πολλοῦ ποιητέον ἐστὶν ὀρθῶς βουλευσάσθαι περὶ αὐτοῦ. εὖ γὰρ ἴστε, ὦ Ἀθηναῖοι, ὅτι ᾧ πλεῖστον διαφέρετε τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τῷ πρὸς τε τοὺς θεοὺς εὐσεβῶς καὶ πρὸς τοὺς γονεῖς ὁσίως καὶ πρὸς τὴν πατρίδα φιλοτίμως ἔχειν, τούτων πλεῖστον ἀμελεῖν δόξαιτ' ἂν, εἰ τὴν παρ' ὑμῶν οὗτος διαφύγοι τιμωρίαν.

16 Δέομαι δ' ὑμῶν, ὦ Ἀθηναῖοι, ἀκοῦσαί μου τῆς κατηγορίας διὰ τέλους, καὶ μὴ ἄχθεσθαι ἐὰν ἄρξωμαι ἀπὸ τῶν τῇ πόλει τότε συμβάντων, ἀλλὰ τοῖς αἰτίοις ὀργίζεσθαι καὶ δι' οὓς ἀναγκάζομαι νῦν μεμνησθαι περὶ αὐτῶν.

Cap. 6. Γεγεννημένης γὰρ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ συνδραμόντων ἀπάντων ὑμῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐψηφίσατο ὁ δῆμος παῖδας μὲν καὶ γυναῖκας ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τὰ τεῖχη κατακομίζειν, τοὺς δὲ στρατηγούς τάττειν εἰς τὰς φυλακὰς τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ἄλλων τῶν οἰκούντων Ἀθήνησι, καθ'

17 ὃ τι ἂν αὐτοῖς δοκῇ. Λεωκράτης δὲ τούτων οὐδενὸς φροντίσας, συσκευασάμενος ἃ εἶχε χρήματα μετὰ τῶν οἰκετῶν ἐπὶ τὸν λέμβον κατεκόμισε, τῆς νεῶς ἤδη περὶ τὴν ἀκτὴν ἐξορμούσης, καὶ περὶ δείλῃν ὁφίαν αὐτὸς μετὰ τῆς ἐταίρας Εἰρηνίδος κατὰ μέσην τὴν ἀκτὴν διὰ τῆς πυλίδος ἐξεληθὼν πρὸς τὴν ναῦν προσέπλευσε καὶ ὥχετο φεύγων, οὔτε τοὺς λιμένας τῆς πόλεως ἐλεῶν, ἐξ ὧν ἀνῆγετο, οὔτε τὰ τεῖχη τῆς πατρίδος αἰσχυρόμενος, ὧν τὴν φυλακὴν ἔρημον τὸ καθ' αὐτὸν μέρος κατέλιπεν, οὔτε τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς τοῦ σωτῆρος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς σωτῆρας ἀφορῶν καὶ προδιδούς ἐφοβήθη, οὓς αὐτίκα σώσοντας

vita¹⁶ és kellő megvilágítás nélkül igazságosan ítélni teljes lehetlenség.

V. De az se kerülje ki figyelmeteket, bírák, hogy ez a per¹⁴ épen nem olyan, mint más, magánemberek ellen indított perek. Ha olyasvalakiról van szó, kit a hellenek nem ismernek, akár helyesen, akár helytelenül ítéltek, ti feleltok róla. De a mit itt fogtok határozni, mindenütt, egész Hellasban¹⁷ beszéd tárgya lesz. A hellének¹⁸ pedig nagyon jól tudják, hogy őseik cselekedetei homlokegyenest ellenkeznek azokkal, melyeket ez az ember véghez vitt. Mindenütt ismerik rhodosi útját, mindenütt tudják, hogy Rhodosban¹⁹ mi híreket költötte úgy a városban, mint az ott megforduló áros nép közt, kik keresetök kedvéért megjárva az¹⁵ egész világot, hírré tették városunkról azt is, a mit Leokratestől hallottak volt. Rendkívül fontos tehát, vajjon az ítélet talál-e vagy nem? Vegyétek csak észbe, athéniek, hogy ha ez az ember itt kikerüli a büntetést, azt hiheti felőletek mindenki, hogy épen a miben főképen különbek vagytok másoknál, — az isteni félelemben, a fiúi kegyeletben, a hazaszeretetben — azzal gondoltak legkevesebbet.

Kérlek tehát, athéni polgárok, hallgassátok végig vádamat és¹⁶ ne nehezteljeteek rám, hogy a város akkori esetein kezdem. Azok ellen forduljon haragotok, kik tehetnek róla s a kik kényszerítene rá, hogy ezúttal mindezekről megemlékezzem.

VI. A chaironeiai ütközet²⁰ után, mikor mindnyájan a népgyűlésbe csődültetek, azt határozta a nép, hogy a gyermekeket és asszonyokat a vidékről a falak közé kell hozni, s hogy továbbá a hadvezérek rendeljék ki az athénieket s általában az Athénben lakókat a város őrizetére, úgy a mint ők jónak látják. Leokrates¹⁷ minderre rá se hederített. Összeszedte minden ingóságát cselédeivel egy kis csolnakra vitette — a hajó akkor már a nyílt part felől²¹ indulóban volt — s napestekor kedvesével, Eirenissel a part közepe táján levő kis kapún elosont, a hajó felé evezett és nagysietve megszökött. Nem sajnálta ő a város kikötőit hátrahagyni; nem restelte ő szülővárosa falait a maga részéről őrizetlenül cserben hagyni. Volt lelke a várat, az ótalmazó Zeus és Athené²² szenthelyeit szemtől-szemben látni s mégis elárulni, a kiket pedig előbb-¹⁸

- 18 ἑαυτὸν ἐκ τῶν κινδύνων ἐπικαλέσεται. καταχθεῖς δὲ καὶ ἀφικό-
 μενός εἰς Ῥόδον, ὥσπερ τῇ πατρίδι μεγάλας εὐτυχίας εὐαγγε-
 λιζόμενος, ἀπήγγελλεν ὡς τὸ μὲν ἄστυ τῆς πόλεως ἐαλωκὸς
 καταλίποι, τὸν δὲ Πειραιέα πολιορκούμενον, αὐτὸς δὲ μόνος
 διασωθεὶς ἦκοι· καὶ οὐκ ἡσχύνθη τὴν τῆς πατρίδος ἀτυχίαν
 αὐτοῦ σωτηρίαν προσαγορεύσας. οὕτω δὲ σφόδρα ταῦτ' ἐπίστευ-
 σαν οἱ Ῥόδιοι, ὥστε τριήρεις πληρώσαντες τὰ πλοῖα κατήγον,
 καὶ τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ναυκλήρων οἱ παρεσκευασμένοι δεῦρο
 πλεῖν αὐτοῦ τὸν σῆτον ἐξείλοντο καὶ τᾶλλα χρήματα διὰ τοῦτον.
- 19 Καὶ ὅτι ταῦτ' ἀληθῆ λέγω, ἀναγνώσεται ὑμῖν τὰς μαρτυρίας
 ἀπάντων, πρῶτον μὲν τὰς τῶν γειτόνων καὶ τῶν ἐν τῇ τόπῳ
 τούτῳ κατοικούντων, οἱ τοῦτον ἴσασιν ἐν τῇ πολέμῳ φυγόντα καὶ
 ἐκπλεύσαντα Ἀθήνηθεν, ἔπειτα τῶν παραγενομένων εἰς Ῥόδον, ὅτε
 Λεωκράτης ταῦτ' ἀπήγγελλε, μετὰ δὲ ταῦτα τὴν Φυρκίνου μαρτυ-
 ρίαν, ὃν καὶ ὑμῶν οἱ πολλοὶ κατηγοροῦντα τούτου [ἴσασιν] ἐν τῇ δῆμῳ
 ὡς καὶ μέγала βεβλαφὼς εἶη τὴν πεντηκοστὴν μετέχων αὐτοῖς.
- 20 Πρὸ δὲ τοῦ ἀναβαίνειν τοὺς μάρτυρας βραχέα βούλομαι
 Cap. 7. διαλεχθῆναι ὑμῖν. οὐ γὰρ ἀγνοεῖτε, ὦ ἄνδρες, οὔτε τὰς παρα-
 σκευὰς τῶν κρινομένων οὔτε τὰς δεήσεις τῶν ἐξαιτουμένων, ἀλλ'
 ἀκριβῶς ἐπίστασθε ὅτι χρημάτων ἕνεκα καὶ χάριτος πολλοὶ
 ἐπείσθησαν τῶν μαρτύρων ἢ ἀμνημονεῖν ἢ μὴ ἐλθεῖν ἢ ἑτέραν
 πρόφασιν εὑρεῖν. ἀξιοῦτε οὖν τοὺς μάρτυρας ἀναβαίνειν μηδὲ
 ὀκνεῖν μηδὲ περὶ πλείονος ποιεῖσθαι τὰς χάριτας ὑμῶν καὶ τῆς
 πόλεως, ἀλλ' ἀποδιδόναι τῇ πατρίδι τὰ ληθῆ καὶ τὰ δίκαια, μηδὲ
 λείπειν τὴν τάξιν ταύτην καὶ μιμεῖσθαι Λεωκράτην, ἢ λαβόντας
 τὰ ἱερὰ κατὰ τὸν νόμον ἐξομόσασθαι. ἐὰν δὲ μηδέτερον τούτων
 ποιῶσιν, ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τῶν νόμων καὶ τῆς δημοκρατίας κλη-
 τεύσομεν αὐτούς. Λέγε τὰς μαρτυρίας.

ΜΑΡΤΥΡΙΑΙ.

- 21 Μετὰ ταῦτα τοίνυν, ὦ ἄνδρες, ἐπειδὴ χρόνος ἐγέ-
 Cap. 8. νετο καὶ ἀφικνεῖτο Ἀθήνηθεν πλοῖα εἰς τὴν Ῥόδον καὶ
 φανερόν ἦν ὅτι οὐδὲν δεινὸν ἐγεγόνει περὶ τὴν πόλιν,
 φοβηθεὶς ἐκπλεῖ πάλιν ἐκ τῆς Ῥόδου καὶ ἀφικνεῖται

utóbb segítségül fog híni veszedelmének közepette. Partra száll és megérkezik Rhodosba. És mintha csak hazája nagy boldogságát jelenthetné, elhíreszteli, hogy mikor távozik vala, a város alsó részét már megvették, a kikötőt megszállották s csak jó-maga birt megmenekülni. Nem szégyelte hazája balsorsát saját menekvése okául feltüntetni. A rhodosiak mindezt oly szentül hitték, hogy háromevezősöket szereltek fel s ezekkel vontatták be²³ kereskedelmi hajóinkat kikötőikbe; sőt kereskedőink és hajósaink is, kik haza szándékoztak, ott rakták ki gabonájukat és más árucikkeiket éppen e miatt. S hogy igazat mondok, majd a jegyző²⁴ fel fogja olvasni a 19 tanubizonyosságokat. És pedig először tanuskodni fognak a szomszédok és ebben a városrészben lakók, s mindazok, kik látták a háború elől való megszöktét és Athénból való elhajóztát; másodszor azok, kik jelenvoltak Rhodosban, mikor Leokrates mindezeket híresztelte, végre fel fog olvastatni Phyrkinos tanuvallomása, ki — a mint közöletek is sokan tudják — azzal vádolta a népgyűlésen Leokratest, hogy részvényesi minőségében a beviteli vámot²⁵ erősen megkárosította.

VII. Mielőtt azonban fellépnének a tanúk, hadd váltsak veletek 20 még egy pár szót. Ismerve ismeritek, bírák, a vádlottak fortélyosságait és szószólóik könyörgéseit; bizonyosan tudjátok, hogy pénz- és kegyvadászat már nagyon sok tanút szándékos feledékenységre, távolmaradásra vagy egyéb alakoskodásokra bírt. Léptessétek fel hát hova-elébb a tanúkat. Hívjátok fel, hogy ne becsüljék nálatok és hazájoknál többre a kegyosztogatásokat, hanem adják meg hazájoknak, a mi igaz és jogos; álljanak résen mindig, ne utánozzák Leokratest, és az oltár színe előtt ne váltsák ki magukat törvényes eskűvel.²⁶ Ha pedig sem az egyiket, sem a másikat nem teszik meg, akkor a ti nevetekben, a törvény és néphatalom nevében fogjuk a bíró elé idézni. — És most olvasd fel a tanuvallomásokat.

Tanuvallomások.

VIII. Idő telve, esküdt bírák, athéni kereskedő hajók érkez-²¹tek Rhodosba. Nyilvánvaló lett, hogy semmi rendkívüliség sem történt minálunk. Erre megijed, tovább áll Rhodosból s elmegy

εἰς Μέγαρα· καὶ ᾧκει ἐν Μεγάροις πλείω ἢ πέντε ἔτη προστάτην ἔχων Μεγαρέα, οὐδὲ τὰ ὅρια τῆς χώρας αἰσχυρόμενος, ἀλλ' ἐκ
 22 γειτόνων τῆς ἐκθρεψάσης αὐτὸν πατρίδος μετοικῶν. καὶ οὕτως αὐτοῦ κατεγνώκει αἰδίδιον φυγὴν, ὥστε μεταπεμφάμενος ἐντεῦθεν Ἀμύνταν τὸν τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἔχοντα τὴν πρεσβυτέραν καὶ τῶν φίλων Ἀντιγένην Εὐπειαιόνα, καὶ δεηθεὶς τοῦ κηδεστοῦ πρίασθαι παρ' αὐτοῦ τάνδράποδα καὶ τὴν οἰκίαν, ἀποδόσθαι ταλάντου, καὶ ἀπὸ τούτου προσέταξε τοῖς τε χρήταις ἀποδοῦναι τὰ ὀφειλόμενα καὶ τοὺς ἐράνους διενεγκεῖν, τὸ δὲ λοιπὸν αὐτῷ
 23 ἀποδοῦναι. διοικήσας δὲ ταῦτα πάντα ὁ Ἀμύντας αὐτὸς πάλιν ἀποδίδεται τάνδράποδα πέντε καὶ τριάκοντα μνῶν Τιμοχάρει Ἀχαρνεὶ τῷ τὴν νεωτέραν ἔχοντι τούτου ἀδελφῇ· ἀργύριον δὲ οὐκ ἔχων δοῦναι ὁ Τιμοχάρης, συνθήκας ποιησάμενος καὶ θέμενος παρὰ Λυσικλεῖ, ἡμιμναῖον τόκον ἔφερε τῷ Ἀμύντᾳ. ἵνα δὲ μὴ λόγον οἴησθε εἶναι ἀλλ' εἰδῆτε τὴν ἀλήθειαν, ἀναγνώσεται καὶ τούτων ὑμῖν τὰς μαρτυρίας. εἰ μὲν οὖν ζῶν ἐτύγχανεν ὁ Ἀμύντας, ἐκεῖνον [ἄν] αὐτὸν παρειχόμεν· νυνὶ δὲ ὑμῖν καλῶ τοὺς συνειδότας. Καί μοι λέγε ταύτην τὴν μαρτυρίαν, ὥς ἐπρίατο παρὰ Λεωκράτους ἐν Μεγάροις τὰ ἀνδράποδα Ἀμύντας καὶ τὴν οἰκίαν.

MARTYRIA.

24 Ἀκούσατε δὲ καὶ ὡς ἀπέλαβε τετταράκοντα μνᾶς παρὰ Ἀμύντου Φιλόμηλος Χολαργεὺς καὶ Μενέλαος ὁ πρεσβεύσας πρὸς βασιλέα.

MARTYRIA.

Λαβὲ δέ μοι καὶ τὴν τοῦ Τιμοχάρους τοῦ πριαμένου τάνδράποδα παρ' Ἀμύντου πέντε καὶ τριάκοντα μνῶν, καὶ τὰς συνθήκας.

MARTYRIA. ΣΥΝΘΗΚΑΙ.

25 Τῶν μὲν μαρτύρων ἀκηκόατε, ὧ ἄνδρες· ἄξιον δ' ἐστὶν ἐφ' οἷς μέλλω λέγειν ἀγανακτῆσαι καὶ μισῆσαι τούτονι Λεωκράτην. οὐ γὰρ ἐξήρκεσε τὸ σῶμα τὸ ἑαυτοῦ καὶ τὰ χρήματα μόνον ὑπεκθέσθαι,

Megarába. Megarában öt évnél tovább lakott, ura s pártfogója is megarai ember volt;²⁷ édes hona határaival nem törődve, szülötte földje tőszomszédságában zsellérkedni²⁸ nem átalált. De 22 mi több, mindenhai számkivetésre kárhoztatá önmagát, mert elhivatta Amyntast, legidősebb leánytestvére férjét és barátai közül a xypetai Antigenest,²⁹ s megkereste sógorát, hogy vegye meg tőle rabszolgáit és házát. Utóbb oda is adja Amyntasnak egy talentomért,³⁰ s meghagyja neki, hogy ebből a pénzből rójja le tartozásait hitelezőinek és fizesse ki járulékát a segélyző egyesületbe;³¹ a megmaradt összeget adja meg neki. Amyntas mindezt elvégzi: 23 az öt rabszolgát 35 mináért³² megint eladja az acharnai Timocharesnek,³³ a ki Leokrates fiatalabb testvérét bírta nőül; de minthogy Timochares nem bírt fizetni, kötelezvényt állított ki, a kötelezvényt letette Lysiklesnél,³⁴ Amyntasnak pedig fél-mina³⁵ kamatot fizetett. De hogy mindezt szóbeszédnek ne vegyétek, sőt ellenkezőleg igazságnak ismerjétek, az idevágó bizonyítékokat is fel fogja olvasni a jegyző. Ha életben volna Amyntas, őt magát léptetném fel; de így csak azokat szólaltathatom meg, kik tudnak a dologról. Olvasd fel hát azt a tanuvallomást is, mely szerint Amyntas Megarában Leokrates rabszolgáit és házát megvette.

Tanuvallomások.

Győződjetek meg, hogy a cholargosi Philomelos³⁶ és a perzsa 24 királynál követségben járt Menelaos³⁷ éppen 40 minát kaptak Amyntastól.

Tanuvallomások.

Vedd elő a bizonyítványt, hogy Timochares a rabszolgákat 35 mináért vette meg Amyntastól, továbbá a kötelezvényt is olvasd fel.

Tanuvallomások, kötelezvény.

Hallottátok, ime, a tanubizonyságokat, bírák! Hogy fogtok 25 még csak felháborodni, hogy meg fogjátok őt gyűlölni, ha majd arról értesültök, a mit ezután akarok elmondani. Mert ő nem érte be azzal, hogy a maga személyét és vagyonát bátorságba tegye,

- ἀλλὰ καὶ τα ἱερὰ τὰ πατρώα, ἃ τοῖς ὑμετέροις νομίμοις καὶ πατρίοις ἔθεσιν οἱ πρόγονοι παρέδωσαν αὐτῷ ἰδρυσάμενοι, ταῦτα μετεπέμψατο εἰς Μεγάρα καὶ ἐξήγαγεν ἐκ τῆς χώρας, οὐδὲ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν πατρώων ἱερῶν φοβηθεὶς, ὅτι ἐκ τῆς πατρίδος αὐτὰ κινήσας συμφεύγειν αὐτῷ, ἐκλιπόντα τοὺς νεῶς καὶ τὴν χώραν ἣν κατεῖχον, ἤξίωσε, καὶ ἰδρῦσθαι ἐπὶ ξένης καὶ ἀλλοτρίας, καὶ εἶναι ὀθνεῖα τῇ χώρᾳ καὶ τοῖς
- 26 νομίμοις τοῖς κατὰ τὴν Μεγαρέων πόλιν εἰθισμένοις. καὶ οἱ μὲν πατέρες ὕμῶν τῇ Ἀθηνᾷ ὡς τὴν χώραν εἰληχρία ὁμώνυμον [αὐτῇ] τὴν πατρίδα προσηγόρευον Ἀθήνας, ἔν' οἱ τιμώντες τὴν θεὸν τὴν ὁμώνυμον αὐτῇ πόλιν μὴ ἐγκαταλίπωσι. Λεωκράτης δὲ οὔτε νομίμων οὔτε πατρώων οὔτε ἱερῶν φροντίσας τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐξαγώγιμον ὕμῖν καὶ τὴν παρὰ τῶν θεῶν βοήθειαν ἐποίησε. καὶ οὐκ ἐξήρκεσεν αὐτῷ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα τὴν πόλιν ἀδικῆσαι, ἀλλ' οἰκῶν ἐν Μεγάροις, οἷς παρ' ὕμῶν ἐξεκομίσατο χρήμασιν ἀφορμῇ χρώμενος, ἐκ τῆς Ἡπείρου παρὰ Κλεοπάτρας εἰς Λευκάδα ἐσιτήγει καὶ ἐκεῖθεν εἰς
- 27 Κόρινθον. καίτοι, ὦ ἄνδρες, καὶ περὶ τούτων οἱ ὑμέτεροι νόμοι τὰς ἐσχάτας τιμωρίας ὀρίζουσιν, ἐὰν τις Ἀθηναίων ἄλλοσέ ποι σιτηγήσῃ ἢ ὡς ὑμᾶς. ἔπειτα τὸν προδόντα μὲν ἐν τῷ πολέμῳ, σιτηγήσαντα δὲ παρὰ τοὺς νόμους, μὴ φροντίσαντα δὲ μήτε ἱερῶν μήτε πατρίδος μήτε νόμων, τοῦτον ἔχοντες ἐν τῇ ὑμετέρᾳ φήφῳ οὐκ ἀποκτενεῖτε καὶ παράδειγμα τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ποιήσετε; πάντων ἄρα ἀνθρώπων ῥαθυμότατοι ἔσεσθε καὶ ἥκιστα ἐπὶ τοῖς δεινοῖς ὀργιζόμενοι.
- 28 Καὶ ταῦτα δέ, ὦ ἄνδρες, ἐμοῦ θεωρήσατε, ὡς δικαίαν
- Cap. 9. τὴν ἐξέτασιν ποιουμένου περὶ τούτων. οὐ γὰρ οἶμαι δεῖν ὑμᾶς ὑπὲρ τηλικούτων ἀδικημάτων εἰκάζοντας ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν εἰδότες ψηφίζεσθαι, καὶ τοὺς μάρτυρας μὴ δώσοντας ἔλεγχον μαρτυρεῖν ἀλλὰ δεδωκότας. προδικαλεσάμην γὰρ αὐτοὺς πρόκλησιν ὑπὲρ τούτων ἀπάντων γράψας καὶ ἀξιῶν βασανίζειν τοὺς τούτου οἰκέτας. Καί μοι λέγε ταύτην.

ΠΡΟΚΛΗΣΙΣ.

- 29 Ἀκούετε, ὦ ἄνδρες, τῆς προκλήσεως. ἅμα τοίνυν ταύτην Λεωκράτης οὐκ ἐδέχετο καὶ κατεμαρτύρει αὐτοῦ ὅτι προδότης τῆς πατρίδος ἐστίν· ὁ γὰρ τὸν πάντ' αὐτῷ συνειδότην ἔλεγχον φυγῶν ὁμολόγηκεν ἀληθῆ εἶναι τὰ εἰσηγγελμένα.

hanem még ősi szentségeit is, melyeket apái a törvény és régi szokás szerint állítottak és reáhagytak, Megarába szállította és az országból kivitte, s még ősi szentségeinek nevétől sem ijedt meg, mikor cserben hagyatta velök templomaikat és egyszer elfoglalt földjüket, mikor kimozdította hazájokból és magával együtt szökésre bírta azokat is, kik most idegen helyre szorultak és a megarai törvények értelmében idegenek voltak. Apáitok azért ne- 26
vezték el e várost Athénnek, hogy mindazok, kik ez istennőt tisztelik, a nevére valló várost el ne hagyják. Leokrates azonban nem hajtott se törvényre, se szokásra, se szentségre, s a mennyire tőle telt, még az istenek segítségét is kiviteli portékává alázta.³⁸ S nem elég, hogy az állam ellen ennyit és ily nagyot vétkezett; még azt a pénzt is, melyet töletek elvitt, Megarában hozta keringésbe s gabonáját Epeirosból, Kleopatrától³⁹ Leukasba,⁴⁰ innen pedig Korinthosba vitte. Pedig hát a ti törvényeitek, athéniek, azt is a leg- 27
szigorúbban büntetik, ha athéni polgár más valahová viszi a gabonáját⁴¹ és nem hozzátok. Már most ezt az embert, a ki a háborúban áruló volt, a ki a törvényes tilalomnak ellenére elhordta gabonáját, a ki nem törődött sem szentségeivel, sem hazájával, sem a törvényekkel, s kinek élete most a ti kezetekben van, — ezt az embert nem fogjátok halálra itélni, mutatóul az egész emberiségnek? Akkor ti lesztek a legkönnyelműbb emberek a kerek ég alatt, és ti nehezteltek meg legkevésbé a gonoszságokért.

IX. De úgy nézzetek rám, bírák, mint a ki törvényes nyomozás 28
alapján beszélek erről a tárgyról. Mert azt hiszem, hogy mikor ily nagy büntettek felett szavaztok, nem elég találgatnotok, hanem tudnotok kell az igazságot, s nem azokat kell vallatnotok, kik majd csak fognak megesküdni, hanem olyanokat, kik már meg vannak hitelve. Ez okból intéztem ő hozzá is mindezekre nézve felhívást, ez okból szólítottam fel, hogy bocsássa vallatóra cselédségét.⁴² Ezt a felhívást is olvasd fel!

Felhívás.

Ime, bírák, a felhívás! Minthogy Leokrates nem hajtott rá, 29
maga kivallotta, hogy hazaáruló: mert a ki fázik mindenbe avatott
ügytársainak⁴³ vallomásaitól, önként elismeri a vád pontjainak

τίς γάρ ὑμῶν οὐκ οἶδεν ὅτι περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων πολὺ δοκεῖ
δικαιοτάτον καὶ δημοτικὸν εἶναι, ὅταν οἰκέται ἢ θεράπαινοι συνει-
δῶσιν ἃ δεῖ, τούτους ἐλέγχειν καὶ βασανίζειν, καὶ τοῖς ἔργοις μάλ-
λον ἢ τοῖς λόγοις πιστεύειν, ἄλλως τε καὶ περὶ πραγμάτων κοινῶν
30 καὶ μεγάλων καὶ συμφερόντων τῇ πόλει; ἐγὼ τοίνυν τοσοῦτον ἀφέ-
στηκα τοῦ ἀδίκως τὴν εἰσαγγελίαν κατὰ Λεωκράτους ποιήσασθαι,
ὅσον ἐγὼ μὲν ἐβουλόμην τοῖς ἰδίους κινδύνοις ἐν τοῖς Λεωκράτους
οἰκέταις καὶ θεραπαίναις βασανισθεῖσι τὸν ἔλεγχον γενέσθαι,
οὗτοσί δὲ διὰ τὸ συνειδέναι ἑαυτῷ οὐχ ὑπέμεινεν ἀλλ' ἔφυγε. καίτοι,
ὦ ἄνδρες, πολὺ θάττον οἱ Λεωκράτους οἰκέται καὶ θεράπαινοι
τῶν λειφομένων ἂν τι ἡρνήθησαν ἢ τὰ μὴ ὄντα τοῦ αὐτῶν δεσπότου
κατεφύσαντο.

31 Χωρὶς τοίνυν τούτων Λεωκράτης ἀναβοήσεται αὐτίκα ὡς
^{Cap.} ^{10.} ἰδιώτης ὢν καὶ ὑπὸ τῆς τοῦ ῥήτορος καὶ συκοφάντου δεινότητος
ἀναρπαζόμενος. ἐγὼ δὲ ἡγοῦμαι πάντας ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι τῶν μὲν
δεινῶν καὶ συκοφαντεῖν ἐπιχειρούντων ἔργον ἐστὶν ἅμα τοῦτο προαι-
ρεῖσθαι καὶ ζητεῖν τὰ χωρία ταῦτα ἐν οἷς τοὺς παραλογισμοὺς κατὰ
τῶν ἀγωνιζομένων ποιήσονται, τῶν δὲ δικαίως τὰς κρίσεις ἐνισταμέ-
νων καὶ τοὺς ἐνόχους ταῖς ἀραῖς ἀκριβῶς ἀποδεικνύντων τάναντία
32 φαίνεσθαι τούτοις ποιούντας, ὥσπερ ἡμεῖς. οὕτως δὲ διαλογίζεσθε
περὶ τούτων παρ' ὑμῖν αὐτοῖς. τίνας ἀδύνατον ἦν τῇ δεινότητι καὶ
ταῖς παρασκευαῖς ταῖς τοῦ λόγου παραγαγεῖν; κατὰ φύσιν τοίνυν
βασανιζόμενοι πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν περὶ πάντων τῶν ἀδικημάτων
ἔμελλον φράσειν οἱ οἰκέται καὶ αἱ θεράπαινοι. ἀλλὰ τούτους ὁ
Λεωκράτης παραδοῦναι ἔφυγε, καὶ ταῦτα οὐκ ἄλλοτρίους ἀλλ'
33 αὐτοῦ ὄντας. τίνας δὲ δυνατόν εἶναι δοκεῖ τοῖς λόγοις ψυχαγωγῆσαι
καὶ τὴν ὑγρότητα αὐτῶν τοῦ ἥθους τοῖς δακρύοις εἰς ἔλεον προα-
γαγέσθαι; τοὺς δικαστάς. ἐνταῦθα Λεωκράτης ὁ προδότης τῆς
πατρίδος ἐλήλυθεν, οὐδὲν ἕτερον ἢ φοβούμενος μὴ ἐκ τῆς αὐτῆς
οἰκίας οἷ τ' ἐξελέγχοντες τῷ ἔργῳ καὶ ὁ ἐξελεγχόμενος γένηται. τί γάρ
ἔδει προφάσεων ἢ λόγων ἢ σκήψεως; ἀπλοῦν τὸ δίκαιον, ῥάδιον τὸ
34 ἀληθές, βραχὺς ὁ ἔλεγχος. εἰ μὲν ὁμολογεῖ τὰ ἐν τῇ εἰσαγγελίᾳ
ἀληθῆ καὶ ὅσα εἶναι, τί οὐ τῆς ἐκ τῶν νόμων τιμωρίας τυγχάνει; εἰ
δὲ μὴ φησι ταῦτα ἀληθῆ εἶναι, τί οὐ παραδέδωκε τοὺς οἰκέτας

igaz voltát. Ki ne tudná közöletek, hogy kétségek felmerültével legjogosabb és legnépszerűbb eszköznek látszik a dolog mivoltába avatott rabszolgáknak és rabszolgálóknak kínzó vallatása? Ki ne tudná, hogy többet kell bízni a tettekben, mint a szavakban, s hogy ez mindig, de különösen akkor áll, ha fontos és a várost érdeklő közügyekről van szó? Én tehát oly távol vagyok attól, 30 hogy igazságtalanul emeljem a hűtlenség vádját Leokrates ellen, a mily óhajtvá óhajtom, hogy Leokrates cselédeit és szolgálóit saját felelősségemre kárpadra vonják és kivallassák, míg ellenben ő, tudva, hogy vele együtt ismerik a dolog állását, helyt nem állott, hanem megszökött. Pedig cselédei és szolgálói, athéniek, a tényekből bizonyára hamarabb eltagadtak volna valamit, sem-hogy valótlan fogtak volna gazdájokra.

X. De Leokrates azon felül teli torokkal hangoztatja majd, hogy 31 ő mint együgyű ember a szónok és perpatvarkodó⁴⁴ ékesszólásának esett martalékul. Azt hiszem, mindnyájan tudjátok, hogy perpatvarkodni szerető ügyes szóvivők dolga eltökélt szándékukhoz oly kiinduló pontokat keresni, a melyekből levonhassák hamis okoskodásaikat a bepereltek ellen, míg az olyanok, kik igazság szerint intézik vádjokat, és nyíltan rámutatnak a megátalkodott gonosztevőkre, nyilván ellenkezőleg járnak el, épen a mint eljárunk mi is. Ily szempontból hányjátok meg elmétekben ezt az ügyet! 32 Ugyan van-e, a kit az ékesszólás fortélyaisal és mesterkedéseivel félre ne lehetne vezetni? Ha a rabszolgákat és rabszolgálókat a maga rendén⁴⁵ vallatóra fognók, valamennyi gáztettéről meghallanók a szín-igazságot. De Leokrates épen ezeket nem akarta kiszolgáltatani, holott az övéi és nem máséi voltak. S vajjon kik azok, 33 kiknek a szívét inkább meghatja a beszéd, s a kiknek hajlítható lelkét nagyobb szánalomra indítja a köny, ha nem a bírákét? Leokrates, a hazaáruló, is csak azért fordult ide, mert félt, hogy egyazon házból kerül ki majd a vádlott is, meg azok is, kik tényekkel bizonyítanak ellene. És ugyan mi szüksége volt kifogásokra, üres beszédekre és mentségekre? Egyszerű a jog, tiszta az igazság, rövid a bizonyágtétel. Ha elismeri, hogy a vád jog szerint 34 való és lelkiismeretes, miért nem állja a törvényes büntetést? Ha pedig tagadja a vád igaz voltát, miért nem szolgáltatta ki cseléd-

καὶ τὰς θεραπαίνας; προσήκει γὰρ τὸν ὑπὲρ προδοσίας κινδυνεύοντα καὶ παραδιδόναι καὶ βασανίζειν καὶ μηδένα τῶν ἀκριβεστάτων ἐλέγχων φεύγειν. ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἔπραξεν, ἀλλὰ καταμεμαρτυρηκῶς ἑαυτοῦ ὅτι προδότης ἐστὶ τῆς πατρίδος καὶ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν νόμων, ἀξιῶσαι ὑμᾶς ἐναντία ταῖς αὐτοῦ ὁμολογίαις καὶ μαρτυρίαις ψηφίσασθαι. καίτοι πῶς δίκαιόν ἐστι τὸν τὴν ἐξουσίαν τῆς ἀπολογίας αὐτοῦ ἐξ ἄλλων τε πολλῶν καὶ ἐκ τοῦ μὴ δέξασθαι τὰ δίκαια περιηρημένον, τοῦτον ἑᾶσαι ὑμᾶς αὐτοὺς ὑπὲρ τῶν ὁμολογουμένων ἀδικημάτων ἐξαπατῆσαι;

36 Περὶ μὲν οὖν τῆς προκλήσεως καὶ τοῦ ἀδικήματος, ὅτι ὁμο-
 Cap. 11. λογούμενόν ἐστιν, ἱκανῶς ὑμᾶς ἡγοῦμαι, ὧ ἄνδρες, μεμαθηκέναι·
 ἐν οἷς δὲ καιροῖς καὶ ἡλίκοις κινδύνοις τὴν πόλιν οὖσαν Λεωκρά-
 τῆς προδέδωκεν, ἀναμνησai ὑμᾶς βούλομαι. Καί μοι λαβὲ τὸ
 ψήφισμα, γραμματεῦ, τὸ Ὑπερείδου, καὶ ἀναγίνωσκε.

ΨΗΦΙΣΜΑ.

37 Ἀκούετε τοῦ ψηφίσματος, ὧ ἄνδρες, ὅτι τὴν βουλὴν τοὺς
 πεντακοσίους καταβαίνειν εἰς Πειραιᾶ χρηματιοῦσαν περὶ φυλακῆς
 τοῦ Πειραιέως ἐν τοῖς ὅπλοις ἔδοξε, καὶ πράττειν διεσκευασμένην
 ὅτι ἂν δοκῇ τῷ δήμῳ συμφέρον εἶναι. καίτοι, ὧ ἄνδρες, εἰ οἱ
 ἀφιέμενοι τοῦ στρατεύεσθαι ἔνεκα τοῦ βουλευέσθαι ὑπὲρ τῆς
 πόλεως ἐν τῇ τῶν στρατιωτῶν τάξει διέτριβον, ἄρ' ὑμῖν δοκοῦσι
 38 μικροὶ καὶ οἱ τυχόντες φόβοι τότε τὴν πόλιν κατασχεῖν; ἐν οἷς
 Λεωκράτης οὕτως καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς πόλεως ἀποδράς ὥχετο καὶ τὰ
 χρήματα τὰ ὑπάρχοντα ἐξεκόμισε καὶ ἱερὰ τὰ πατρῷα μετεπέμψατο,
 καὶ εἰς τοσοῦτον προδοσίας ἤλθεν ὥστε κατὰ τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν
 ἔρημοι μὲν ἦσαν οἱ ναοὶ [τῶν ἱερέων], ἔρημοι δὲ αἱ φυλακαὶ τῶν
 39 τειχῶν, ἐξελέλειπτο δὲ ἡ πόλις καὶ ἡ χώρα. καίτοι κατ' ἐκείνους
 τοὺς χρόνους, ὧ ἄνδρες, τίς οὐκ ἂν τὴν πόλιν ἠλέησεν, οὐ μόνον
 πολίτης ἀλλὰ καὶ ξένος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις ἐπιδεδημηκῶς;
 τίς δ' ἦν οὕτως ἢ μισόδημος τότε ἢ μισαθῆναιος, ὅστις ἐδυνήθη ἂν
 ἄτακτον αὐτὸν ὑπομεῖναι ἰδεῖν, ἥνίκα ἡ μὲν ἡττα καὶ τὸ γεγονὸς πά-
 θος τῷ προσηγγέλλετο, ὁρθῇ δὲ ἦν ἡ πόλις ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσιν,
 αἱ δ' ἐλπίδες τῆς σωτηρίας τῷ δήμῳ ἐν τοῖς ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη

ségét? A kit árulással vádolnak, annak ki kell adnia vallatóra szolganépét, annak nem szabad visszariadni a legszigorúbb bizonyítékoktól sem. Ő semmi ilyent nem tett, hanem saját magára rá- 35 bizonyítva, hogy hazájának, a szentségeknek és a törvényeknek árulója, most azt kívánja tőletek, hogy saját vallomásaival és a tanuk bizonyásaival ellenkezően szavazzatok. Vajjon hát igazságos dolog-e, hogy egy ember kivallott gonoszságai után is félrevezessen benneteket, — egy ember, a ki sok más egyébert, de legkivált azért, mert a jogszerű védekezést visszautasította, minden védelem lehetőségét maga vágta el maga elől.⁴⁶

XI. Azt hiszem, bírák, elég volt, a mit a felhívásról és a be- 36 vallott vétségről hallottatok. Ezután azt akarom eszetekbe hozni, hogy milyen állapotban volt és milyen veszedelemben forgott városunk, a mikor Leokrates elárulta. Vedd elő és olvasd fel, jegyző, a Hypereides⁴⁷ javasolta néphatározatot is.

Néphatározat.

Ime a néphatározat, bírák! Tartalma az, hogy az ötszázak 37 tanácsa fegyveresen vonuljon le a kikötőbe a védelem eszközlése végett és fegyveres hatalommal hajtsa végre, a mit jónak fogott látni a nép érdekében.⁴⁸ Ha tehát még azok is, athéniek, kik városi ügyeink gondozása miatt a hadi szolgálattól felmentvék,⁴⁹ a legénységgel rendet állottak, még így is kicsinylitek és keveslitek a városra boruló félelmet? Mindezekkel szemben ez a Leokrates 38 itt nem elég, hogy maga szökött meg a városból, hanem minden ingóságát is elhordta, meg a családi szentségeit is magával vitte; sőt áruló volta annyira ment, hogy ő tőle kiürülhettek volna a templomok, ki a falak őrhelyei, s kipusztulhatott volna az egész város és vidéke. Pedig akkor időn, athéniek, kinek a szive nem 39 esett meg ezen a városon? Megsajnálta nem csak a polgár, hanem a régi időkben ideszakadt idegen ember is. És ugyan kicsoda is gyűlölhette volna meg annyira az athéni népet, hogy lel- kőre vehette volna a csatasorból való kimaradását, akkor, mikor híre járt a vesztéségnek és megtörtént balesetnek, mikor az események hatása alatt talpon volt az egész város, mikor a nép az ótalom reménységét azokhoz kötötte, kik az ötvenedik évet is

- γεγονόσι καθειστήκεσαν, ὁρᾶν δ' ἦν ἐπὶ μὲν τῶν θυρῶν
 γυναῖκας ἐλευθέρας περιφόβους κατεπτηχίας καὶ πυνθανο-
 μένας εἰ ζῶσι, τὰς μὲν ὑπὲρ ἀνδρός, τὰς δ' ὑπὲρ πατρός,
 τὰς δ' ὑπὲρ ἀδελφῶν, ἀναξίως αὐτῶν καὶ τῆς πόλεως ὀρω-
 μένας, τῶν δ' ἀνδρῶν τοὺς τοῖς σώμασιν ἀπειρηκότας καὶ
 ταῖς ἡλικίαις πρεσβυτέρους καὶ ὑπὸ τῶν νόμων τοῦ στρα-
 τεύεσθαι ἀφειμένους ἰδεῖν ἦν καθ' ὅλην τὴν πόλιν· τότε
 41 ἐπὶ γῆρως ὁδῷ περιφθειρομένους, διπλᾶ τὰ ἱμάτια ἐμπεπορ-
 πημένους; πολλῶν δὲ καὶ δεινῶν κατὰ τὴν πόλιν γινομένων,
 καὶ πάντων τῶν πολιτῶν τὰ μέγιστα ἡτυχηκότων, μάλιστ'
 ἂν τις ἡλγήσει καὶ ἐδάκρυσεν ἐπὶ ταῖς τῆς πόλεως συμφοραῖς,
 ἡνίχ' ὁρᾶν ἦν τὸν δῆμον ψηφισάμενον τοὺς μὲν δούλους
 ἐλευθέρους, τοὺς δὲ ξένους Ἀθηναίους, τοὺς δ' ἀτίμους
 ἐπιτίμους· ὅς πρότερον ἐπὶ τῷ αὐτόχθων εἶναι καὶ ἐλεύθερος
 42 ἐσεμνύετο. τοσαύτη δὲ ἡ πόλις ἐκέχρητο μεταβολῇ, ὥστε
 πρότερον μὲν ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐλευθερίας
 ἀγωνίζεσθαι, ἐν δὲ τοῖς τότε χρόνοις ἀγαπᾶν ἐὰν ὑπὲρ τῆς
 αὐτῶν σωτηρίας ἀσφαλῶς δύνῃται κινδυνεύσαι, καὶ πρότερον
 μὲν πολλῆς χώρας τῶν βαρβάρων ἐπάρχειν, τότε δὲ πρὸς
 Μακεδόνας ὑπὲρ τῆς ἰδίας κινδυνεύειν· καὶ τὸν δῆμον ὃν
 πρότερον Λακεδαιμόνιοι καὶ Πελοποννήσιοι καὶ οἱ τὴν
 Ἀσίαν κατοικοῦντες Ἕλληνες βοηθὸν ἐπεκαλοῦντο, οὗτος
 43 ἐδεῖτο τῶν ἐξ Ἀνδρου καὶ Κέω καὶ Τροιζήνος καὶ Ἐπι-
 δαύρου ἐπικουρίαν αὐτῷ μεταπέμψασθαι. ὥστε, ὦ ἄνδρες,
 τὸν ἐν τοῖς τοιοῦτοις φόβοις καὶ τηλικούτοις κινδύνοις
 καὶ τοσαύτῃ αἰσχύνῃ ἐγκαταλιπόντα τὴν πόλιν, καὶ μήτε
 ὅπλα θέμενον ὑπὲρ τῆς πατρίδος μήτε τὸ σῶμα παρα-
 σχόντα τάξαι τοῖς στρατηγοῖς, ἀλλὰ φυγόντα καὶ προδόντα
 τὴν τοῦ δήμου σωτηρίαν, τίς ἂν ἦ δικαστὴς φιλόπολις
 καὶ εὐσεβεῖν βουλόμενος ψήφῳ ἀπολύσειεν, ἢ ῥήτωρ κληθεὶς
 τῷ προδότῃ τῆς πόλεως βοηθήσειε, τὸν οὐδὲ συμπενήθησαι
 τὰς τῆς πατρίδος συμφορὰς τολμήσαντα, οὐδὲ συμβεβλη-
 44 μένον οὐδὲν εἰς τὴν τῆς πόλεως καὶ τοῦ δήμου σωτηρίαν;
 καίτοι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους οὐκ ἔστιν ἥτις ἡλικία
 οὐ παρέσχετο ἑαυτὴν εἰς τὴν τῆς πόλεως σωτηρίαν, ὅτε
 ἢ μὲν χώρα τὰ δένδρα συνεβάλλετο, οἱ δὲ τετελευτηκότες
 τὰς θήκας, οἱ δὲ νεῷ τὰ ὅπλα. ἐπεμελοῦντο γάρ οἱ
 μὲν τῆς τῶν τειχῶν κατασκευῆς, οἱ δὲ τῆς τῶν τάφρων,
 οἱ δὲ τῆς χαρακώσεως· οὐδεὶς δ' ἦν ἀργὸς τῶν ἐν τῇ
 πόλει. ἐφ' ὧν οὐδενὸς τὸ σῶμα τὸ ἑαυτοῦ παρέσχετο τάξαι

meghaladták! ? ⁵⁰ A házak küszöbén ⁵¹ úri nőket lehete látni, kik ⁴⁰ a maguk becsülete és a város méltósága ellen, jajveszékelve, remegve-csüggedve tudakolták, él-e még férjök, apjuk, élnek-e véreik. Látni lehetett, a mint testileg törődött, elaggott emberek, kiket rég felmentett volt a törvény a hadakozástól, s kik már életök határvééhez értek, kétrét hajtogatott ⁵² és felcsatolt köpeneikkel városszerte vánszorogtak tovább. — De bármily rémséges volt is a város állapotja, s bármekkora szerencsétlenség érte is mindamennyi polgárát, mégis mindenki akkor fájlalhatta és sirathatta legfőképen a város balságát, mikor nyilvánosan azt végezte a nép, hogy a rabszolgák felszabaduljanak, az idegenek athéni polgárjogot kapjanak, s hogy a becs nélkül valókat becsület illesse meg ⁵³ ezentúl. Az athéni nép cselekedte meg ezt, mely benszülött és szabad voltában oly magahitt volt. A város- ⁴² ban akkorát fordult a világ, hogy Athén, mely azelőtt a többi görögök szabadságáért tusakodott, akkoriban megörült volna, ha a saját menekvését biztosíthatta volna, — hogy, míg annak előtte a barbár birodalom java részét ~~ők~~ uralta, akkoriban városunk a makedonokkal szemben saját földjét védte. S az a nép, melyet valamikor a lakedaimonok, a peloponnesosiak és az ázsiai görögök segítségül híttak volt, most Andros, ⁵⁴ Keos, Troizen és Epidauros lakóihoz folyamodott támogatásért. Hol van hát az a hazasze- ⁴³ rető és istenfélő bíró, a ki szavazatával ezt az embert felmentené ? Hol az a hivatott védő, a ki e hazaárulónak pártját fogná, — ez árulóét, a ki e nagy ijedtségben, e nagy veszedelemben, e nagy szűgyenben ott-hagyta szülővárosát, a ki se fegyvert nem fogott a hazáért, sem éltét a hadvezéreknek fel nem ajánlotta, hanem megszökött és a nép üdvösségét elárulta, a ki nem csak hogy hazája balsorsán velünk egyetemben keseregni nem mert, hanem épen semmivel sem járult a város és a nép javához ? Olyan ⁴⁴ idők jártak akkor, a mikor nem volt életkor, mely fel ne ajánlta volna testét-lelkét a város ótalmára, a mikor a föld odaadta a fákat, ⁵⁵ a halottak sírköveiket, a templomok fogadalomképen felajánlott fegyvereiket. Emezek a falak elkészültén fáradtak, amazok sánczot raktak, mások czölöpöt vertek: tétlen senki sem volt városunkban, s a ki semmiféle ilyes szolgálatra nem vállalkozott,

45 Λεωκράτης. ὦν εἰκὸς ὑμᾶς ἀναμνησθέντας τὸν μηδ' ἐξενεγκεῖν μηδ' ἐπ' ἐκφορὰν ἐλθεῖν ἀξιῶσαντα τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ δήμου σωτηρίας ἐν Χαιρωνείᾳ τελευτήσαντων θανάτῳ ζημιῶσαι, ὥς τὸ ἐπὶ τούτῳ μέρος ἀτάφων ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν γεγεννημένων· ὦν οὗτος οὐδὲ τὰς θήκας παριὼν ἡσχύνθη ὀγδόῳ ἔτει τὴν πατρίδα αὐτῶν προσγορεύων.

46 Περὶ ὧν, [ὧ] ἄνδρες, μικρῷ πλείω βούλομαι διελθεῖν, καὶ ὑμῶν ἀκοῦσαι δεόμεαι καὶ μὴ νομίζεις ἄλλοτρίους εἶναι τοὺς τοιοῦτους [λόγους*] τῶν δημοσίων ἀγώνων. αἱ γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν εὐλογίαι τὸν ἔλεγχον σαφῆ κατὰ τῶν τάναντία ἐπιτηδεύοντων ποιοῦσιν. ἔτι δὲ καὶ δίκαιον τὸν ἔπαινον, ὃς μόνος ἄθλον τῶν κινδύνων τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσιν ἐστί, τοῦτον, ἐπειδὴ κάκεῖνοι εἰς τὴν κοινὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀνάλωσαν, ἐν τοῖς δημοσίοις καὶ κοινοῖς ἀγῶσι τῆς πόλεως μὴ παραλιπεῖν. ἐκεῖνοι

47 γὰρ τοῖς πολεμίοις ἀπήντησαν ἐπὶ τοῖς ὀρίοις τῆς Βοιωτίας ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας μαχοῦμενοι, οὐκ ἐπὶ τοῖς τείχεσι τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας ἔχοντες, οὐδὲ τὴν χώραν κακῶς ποιεῖν προέμενοι τοῖς ἐχθροῖς, ἀλλὰ τὴν μὲν αὐτῶν ἀνδρείαν ἀσφαλεστέραν φυλακὴν εἶναι νομίζοντες τῶν λιθίνων περιβόλων, τὴν δὲ θρέψασαν αὐτοὺς αἰσχυρόμενοι

48 περιορᾶν πορθουμένην, εἰκότως· ὥσπερ γὰρ πρὸς τοὺς φύσει γεννήσαντας καὶ τοὺς ποιητοὺς τῶν πατέρων οὐχ ὁμοίως ἔχουσιν ἅπαντες ταῖς εὐνοίαις, οὕτω καὶ πρὸς τὰς χώρας τὰς μὴ φύσει προσηκούσας ἀλλ' ὕστερον ἐπικτήτους γενομένας καταδεέστερον διάκεινται. τοιαύταις δὲ γνώμας χρησάμενοι, καὶ τοῖς ἀρίστοις ἀνδράσιν ἐξ ἴσου τῶν κινδύνων μετασχόντες, οὐχ ὁμοίως τῆς τύχης ἐκοινώνησαν· τῆς γὰρ ἀρετῆς οὐ ζῶντες ἀπολαύουσιν, ἀλλὰ τελευτήσαντες τὴν δόξαν καταλελοίπασιν, οὐχ ἡττηθέντες, ἀλλ' ἀποθανόντες

49 ἔνθα περ ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀμύνοντες. εἰ δὲ δεῖ καὶ παραδοξότατον μὲν εἶπεῖν ἀληθὲς δέ, ἐκεῖνοι νικῶντες ἀπέθανον. τὰ γὰρ ἄθλα τοῦ πολέμου τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσιν ἐστὶν ἐλευθερία καὶ ἀρετή· ταῦτα γὰρ ἀμφοτέρω τοῖς τελευτήσασιν ὑπάρχει. ἔπειτα δὲ οὐδ' οἷόν τ' ἐστὶν εἶπεῖν ἡττηθῆναι τοὺς ταῖς διανοαῖς μὴ πτήξαντας τὸν τῶν ἐπιόντων φόβον. μόνους γὰρ τοὺς ἐν τοῖς πολέμοις καλῶς ἀποθνήσκοντας οὐδ' ἂν εἰς ἡττηθῆναι δικαίως φήσεις·

olyan ember nem volt, csak Leokrates.⁵⁶ — Ha minderről meg- 45
emlékezték, illő, hogy ezt az embert, a ki nem tartotta érdemes-
nek a végső tisztesség okából temetőbe kísérni a szabadságért
és hazájok üdvéért Chaironeiánál elhullottakat, ezt az emb-
bert büntessétek halállal, mert ő tőle ama férfiak bizony teme-
tetlen maradtak volna! S mégis, mikor nyolcz év leteltével újra
üdvözölte hazájokat, nem szégyelt sírjaik mellett elhaladni!

XII. De legyen szabad ezt a dolgot kissé bővebben meg- 46
beszélmem, athéniek! Kérlek, hallgassatok meg és ne gondoljá-
tok,⁵⁷ hogy szavaimnak semmi közük nyilvános tárgyalásokhoz:
a jó emberek dicsérete világosan megbélyegzi a visszája után indu-
lókat is. Azonkívül méltányos dolog, hogy a nyilvánosan lefolyó
közkeresetekben a dicséretéről se feledkezzünk meg, mely egyedül-
való jutalma a derék ember küzdolmeinek, a minthogy amazok is
a haza közös javáért áldozták fel életöket. Ők, mikor a hellenek 47
szabadságáért küzdöttek és Boiotia határszélein⁵⁸ megmérköztek
az ellenséggel, nem a védőbástyákba vetették ótalmuk remény-
ségét, s nem is hagyták rútul szabadjára az országot ellenségeik-
nek: szikla-falaknál is bátorságosabb menedéknek tartották a
maguk vitézségét s nem nézhették, hogy szemök láttára pusztuljon el az őket nevelte föld. Természetesen! Mert valamint 48
mostoháink iránt nem azzal a szeretettel szoktunk viselkedni, mely-
lyel édes szüleinkhez ragaszkodunk, úgy eredetileg nem hozzánk
való és csak utóbb szerzette földeinkért is sokkalta gyengébben bu-
zog szívünk. Áthatva e meggyőződéstől, szemébe néztek a veszedel-
meknek, akár a legvitézebb emberek! De a szerencse nem szolgált
nekik azonképen. Vitézségök jutalmát nem érték meg, s a dicső-
ség csak holtuk után szállott ő reájok, a kik nem hódoltak meg,
hanem meghaltak a végzett helyen a szabadság védelmezésében.
S hogy képtelennek látszó, de mégis való dolgot mondjak: ők 49
győzve haltak meg. Mert a szabadság és harczy dicsőség, a vitéz
emberek hadi jutalma osztályrésze lőn az elesetteknek is; meg-
győzötteknek pedig már csak azért sem nevezhetni őket, mert
szívök épen nem rettent meg az ellenséghezta ijedelmektől. Való-
ban, azok, kik háborúban dicső halált haltak, az egyedüli emberek,
kiket igazság szerint senki fia sem nevezhet meghódoltaknak: hisz'

- 50 τὴν γὰρ δουλείαν φεύγοντες εὐκλεᾶ θάνατον αἰροῦνται. ἐδήλωσε δὲ ἡ τούτων τῶν ἀνδρῶν ἀρετή· μόνοι γὰρ τῶν ἀπάντων τὴν τῆς Ἑλλάδος ἐλευθερίαν ἐν τοῖς ἑαυτῶν σώμασιν εἶχον. ἅμα γὰρ οὗτοί τε τὸν βίον μετέλλαξαν καὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς δουλείαν μετέπεσεν· συνετάφη γὰρ τοῖς τούτων σώμασιν ἡ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐλευθερία. ὅθεν καὶ φανερόν πᾶσιν ἐποίησαν οὐκ ἰδίᾳ πολεμοῦντες ἀλλ' ὑπὲρ κοινῆς ἐλευθερίας προκινδυνεύοντες. ὥστε, ὦ ἄνδρες, οὐκ [ἀν] αἰσχυνθεῖν εἰπὼν στέφανον τῆς πατρίδος εἶναι τὰς ἐκείνων ψυχάς. Καὶ δι' αὐτὸ οὐκ ἀλόγως ἐπετῆδεον, ἐπίστασθε, ὦ Ἀθηναῖοι, μόνοι τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας τιμᾶν· εὐρήσετε δὲ παρὰ μὲν τοῖς ἄλλοις ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἀθλητάς ἀνακειμένους, παρ' ὑμῖν δὲ στρατηγούς ἀγαθοὺς καὶ τοὺς τὸν τύραννον ἀποκτείναντας. καὶ τοιούτους μὲν ἄνδρας οὐδ' ἐξ ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ὀλίγους εὐρεῖν ῥάδιον, τοὺς δὲ τοὺς στεφανίτας ἀγῶνας νενικηκότας εὐπετῶς πολλαχόθεν ἔστι γεγονότας ἰδεῖν. ὥσπερ τοίνυν τοῖς εὐεργεταῖς μεγίστας τιμὰς ἀπονέμετε, οὕτω δίκαιον καὶ τοὺς τὴν πατρίδα καταισχύνοντας καὶ προδιδόντας ταῖς ἐσχάταις τιμωρίαις κολάζειν.
- 52 Σκέψασθε δέ, ὦ ἄνδρες, ὅτι οὐδ' ἐν ὑμῖν ἐστὶν ἀπο-
 Cap. 13. ψηφίσασθαι Λεωκράτους τοιούτῳ τὰ δίκαια ποιοῦσι. τὸ γὰρ ἀδίκημα τοῦτο κεκριμένον ἐστὶ καὶ κατεγνωσμένον. ἡ μὲν γὰρ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλή (καὶ μηδεὶς μοι θορυβήσῃ· ταύτην γὰρ ὑπολαμβάνω μεγίστην τότε γενέσθαι τῇ πόλει σωτηρίαν) τοὺς φεύγοντας τὴν πατρίδα καὶ ἐγκαταλείποντας τότε τοῖς πολεμίοις λαβοῦσα ἀπέκτεινε. καίτοι, ὦ ἄνδρες, μὴ νομίζετε τοὺς τὰ τῶν ἄλλων φονικὰ ἀδικήματα ὀσιώτατα δικάζοντας αὐτοὺς ἂν εἰς τινὰ τῶν πολιτῶν
- 53 τοιούτῳ τι παρανομήσαι. ἀλλὰ μὴν Αὐτολόκου μὲν ὑμεῖς κατεψήφισασθε, μείναντος μὲν αὐτοῦ ἐν τοῖς κινδύνοις, ἔχοντος δ' αἰτίαν τοὺς υἱεῖς καὶ τὴν γυναῖκα ὑπεκθέσθαι, καὶ ἐτιμωρήσασθε. καίτοι εἰ τὸν τοὺς ἀχρήστους εἰς τὸν πόλεμον ὑπεκθέσθαι αἰτίαν ἔχοντα ἐτιμωρήσασθε, τί δεῖ πάσχειν ὅστις ἀνὴρ ὢν οὐκ ἀπέδωκε τὰ τροφεῖα τῇ πατρίδι; ἔτι δὲ ὁ δῆμος, δεινὸν ἡγησάμενος εἶναι τὸ γινόμενον, ἐψήφισατο ἐνόχους εἶναι τῇ προδοσίᾳ τοὺς φεύγοντας τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος κίνδυνον, ἀξίους εἶναι νομίζων τῆς ἐσχάτης τιμωρίας. ἃ δὴ κατέγνωσται μὲν παρὰ τῷ δικαιοτάτῳ συνεδρίῳ, κατεψήφισται δὲ ὑφ' ὑμῶν τῶν δικάζειν λαχόντων,
- 54

a dicsőséges halált azért keresik, mert kerülik a szolgaságot. Meg 50 is bizonyult ezen emberek vitézsége, a kik egymagokban saját személyökkel oltalmazták meg egész Hellas szabadságát. Alig lehelték ki lelköket, rabszolgaságba süllyedt minden, a mi csak görög volt; testökkel együtt sírba szállott Hellas szabadsága is. Nyilvánágossá tették, hogy nem a maguk boldogulhatásáért harczoltak, hanem mindnyájunk szabadságáért tették kockára életüket, úgy, hogy az ő szívöket bizvást hazánk színe-virágának merném elnevezni, athéniek! És jól cselekedtek, — mert egész Hellasban egyedül 51 csak ti tudjátok megbecsülni a derék embereket. Másutt a bajvívók szobrai fogjátok látni a köztereken, ti szobrot emeltek a kitünő vezéreknél és a kényurak gyilkosainak,⁵⁹ milyeneket ugyancsak nehéz találni egész Görögországban, míg azoknak, kik versenygyőzelmeikért koszorút arattak, vajmi nagy a számuk mindenfelé. Ha tehát a haza jótevőinek a legnagyobb kitüntetésekkel osztogatjátok, méltó, hogy azokat, kik a hazát csúffá tették és elárulták, a legislegszigorúbban büntessétek.

XIII. De jegyezzétek meg, bírák, hogy igazság szerint nem 52 is áll többé rajtatok ezt a Leokratest felmentenetek. Meg van már bírálva és el van már ítélve az ő bűne. Hiszen az areopag törvényszéke is, — ne zúduljon fel senki,⁶⁰ mert azt hiszem, hogy e hatóság akkoriban valóságos szerencséje volt városunknak — foglyúl ejté és kivégezteté azokat, kik megszöktek és hazájokat kiszolgáltatták az ellenségnek. Sohse higgyétek, bírák, hogy azok, kik mások főbenjáró gonoszságait oly lelkiismeretesen ítélik meg, bármelyik polgártársukkal törvény ellen bántak volna el. De 53 hisz ti magatok is elmarasztaltátok és megbüntettétek Autolykost,⁶¹ ki a veszedelmet helyben megvárta ugyan, de vádolva volt, hogy fiait és feleségét titokban eltávolította. Már most, ha bűn volt bátorságba tenni az olyanokat, kiknek háborúban úgy se veszik hasznát, vajjon miképen kell meglakolnia annak, a ki férfi létére nem rótt le neveltetése díját hazájának? Maga a nép is felfogta a helyzet komolyságát, mikor árulással vádolta és a legnagyobb büntetésre érdemesítette azokat, kik a haza válságában megszöktek. A mit tehát a legigazságosabb törvényszék elítélt, 54 a mit magatok is, birói hivatástokhoz képest, elítéltetek, a mit

ὁμολογεῖται δὲ παρὰ τῷ δήμῳ τῆς μεγίστης ἄξια εἶναι τιμωρίας, τούτοις ὑμεῖς ἐναντία ψηφιεῖσθε; πάντων ἄρ' ἀνθρώπων ἔσεσθε ἀγνωμονέστατοι, καὶ ἐλαχίστους ἔξετε τοὺς ὑπὲρ ὑμῶν αὐτῶν κινδυνεύοντας.

- 55 Ὡς μὲν οὖν ἔνοχός ἐστι τοῖς εἰσηγγελημένοις ἅπασιν,
 Cap. ὧ ἄνδρες, Λεωκράτης, φανερόν ἐστι· πυνθάνομαι δὲ αὐ-
 14. τὸν ἐπιχειρήσειν ὑμᾶς ἐξαπατᾶν λέγοντα ὡς ἔμπορος ἐξέ-
 πλευσε καὶ κατὰ ταύτην τὴν ἐργασίαν ἀπεδήμησεν εἰς
 Ῥόδον. ἐὰν οὖν ταῦτα λέγῃ, ἐνθυμεῖσθε ὧ ῥαδίως λήψεσθε
 αὐτὸν ψευδόμενον. πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ ἐκ τῆς ἀκτῆς
 κατὰ τὴν πυλίδαν ἐμβαίνουσιν οἱ κατ' ἐμπορίαν πλέον-
 τες, ἀλλ' ἐκ τοῦ λιμένος, ὑπὸ πάντων τῶν φίλων ὁρώμενοι
 καὶ ἀποστελλόμενοι· ἔπειτα οὐ μετὰ τῆς ἐταίρας καὶ
 τῶν θεραπεινῶν, ἀλλὰ μόνος μετὰ παιδὸς τοῦ διακονούν-
 56 τος. πρὸς δὲ τούτοις τί προσῆκεν ἐν Μεγάρῳ τὸν Ἀθη-
 ναῖον ὡς ἔμπορον πέντε ἔτη κατοικεῖν καὶ τὰ ἱερὰ τὰ
 πατρῴα μετακομίζεσθαι καὶ τὴν οἰκίαν τὴν ἐνθάδε πωλεῖν,
 εἰ μὴ κατεγνώκει τε αὐτοῦ προδεδωκέναι τὴν πατρίδα
 καὶ μεγάλα πάντας ἡδικηκέναι; ὃ καὶ πάντων γένοιτ'
 ἂν ἀτοπώτατον, εἰ περὶ ὧν αὐτὸς προσεδόκα τεύξεσθαι
 τιμωρίας, ταῦθ' ὑμεῖς ἀπολύσετε κύριοι γενόμενοι τῆς
 57 ψήφου. χωρὶς δὲ τούτων οὐχ ἡγοῦμαι θεῖν ἀποδέχεσθαι
 ταύτην τὴν ἀπολογίαν. πῶς γὰρ οὐ δεινὸν τοὺς μὲν ἐπὶ
 ἐμπορίᾳ ἀποδημοῦντας σπεύδειν ἐπὶ τὴν τῆς πόλεως βοή-
 θειαν, τοῦτον δὲ μόνον ἐν τοῖς τότε καιροῖς καὶ κατ'
 ἐργασίαν ἐκπλεῖν, ἡνίκα οὐδ' ἂν εἰς προσκλήσασθαι οὐδὲν
 ἂν ἐζήτησεν, ἀλλὰ τὰ ὑπάρχοντα μόνον διαφυλάξαι; ἡδέως
 δ' ἂν αὐτοῦ πυθοίμην, τίνα ἐμπορίαν εἰσάγων χρησι-
 μώτερος ἐγένετο ἂν τῇ πόλει τοῦ παρασχεῖν τὸ σῶμα ταῖς
 τοῖς στρατηγοῖς καὶ τοὺς ἐπιόντας ἀμύνασθαι μεθ' ὧν
 58 μαχόμενος. ἐγὼ μὲν οὐδεμίαν ὁρῶ τηλικαύτην οὖσαν βοή-
 θειαν. Ἄξιον δὲ ἐστίν οὐ μόνον αὐτῷ διὰ τὴν πράξιν
 ὀργίζεσθαι ταύτην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον·
 φανερώς γὰρ ψεύδεσθαι τετόλμηκεν. οὔτε γὰρ πρότερον
 οὐδὲ πώποτε ἐγένετο ἐπὶ ταύτης τῆς ἐργασίας, ἀλλ'
 ἐκέκτητο χαλκοτύπους, οὔτε τότε ἐκπλεύσας οὐδὲν εἰσή-
 γαγεν ἐκ Μεγάρων, ἐξ ἑτῆ συνεχῶς ἀποδημήσας. ἔτι
 δὲ καὶ [τῆς] πεντηκοστῆς μετέχων ἐτύγχανεν, ἣν οὐκ ἂν

végül a nép is a legszigorúbb büntetésre méltatott, azt most ellenkezőleg akarjátok elbírálni? Akkor ti lesztek a föld hátán a legkönnyelműbb emberek, akkor ti becsülitek meg legkevésebbé azokat, kik elvállalták értetek a veszedelmet.

XIV. Világos tehát már most, bírák, hogy a vád minden pontja 55 ráigazodik Leokratesre. Mindamellettt azt sejtem, hogy félre fog titeket vezetni s azt fogja mondani, hogy mint kereskedő szállt hajóra⁶² és e foglalkozás kedvéért költözött el Rhodosba. Ha csakugyan ilyest állítana, gondoljátok fel, mi könnyen rábizonyíthatjátok hazugságát. Mert először is az utazó kereskedők nem a nyílt part felől szoktak hajóra kelni, a kis kapu tájékán, hanem a kikötőből,⁶³ összes ismerőseik kíséretében és szemök láttára; aztán nem is kedvesökkel és szolgálókkal, hanem egyes-egyedül, legfőlebb egy szolgáló kíséretében. Volt-e továbbá ok arra, hogy egy úgyneve- 56 zett athéni kereskedő öt évig lakjék Megarában, ősi istenképeit is odavitesse, sőt még itteni házában is túladjon, ha nem érezte volna maga is, hogy hazáját elárulta és mindnyájunkon nagy sérelmet ejtett? Mindenképen furcsa is volna, ha ti, kik az ítélet urai vagytok, elengednétek neki azt a büntetést, melyre ő maga is el volt készülve! De meg különben sem tartom elfogadhatónak szabad- 57 kozását. Avagy nem szörnyűség-e, hogy míg mások, kik a városból elmentek volt kereskedni, visszasiettek a haza védelmére, egyedül ez az ember járt abban az időben is a maga dolga után, olyankor, mikor senki sem gondolt arra, hogy vagyonát tetézzé, hanem kiki örült, ha csak a meglevőt is megmenthette? Már pedig nagy kedvem volna őt magát megkérdeni, hogy melyik az a beviteli cikk, melylyel ő többet használhatott az államnak, mint ha életét a vezéreknek felajánlja és veletek együtt az ellenség ellen harczol vala. Nekem ugyan ilyesféle segítségről nincs tudomásom. E szerint tehát nemcsak a miatt kell mál- 58 tán neheztelnünk rá, a mit elkövetett, hanem a miatt is, a mivel ime mentegtetődzik; hisz vakmerő hazugsága nyilvánvaló. Először is teljes világ életében semmi köze se volt kereskedéshez, hanem kovácműhelyt tartott; másodszor, bár hat álló évig volt távol, elutazása óta épen semmit sem hozott vissza Megarából. Végtére még a vámnak egy részét⁶⁴ is kibérelte volt: ezt pedig bizo-

καταλιπὼν καὶ ἐμπορίαν ἀπεδήμει. ὥστ' ἂν μὲν τι περὶ τούτων λέγῃ, οὐδ' ὅμᾳς ἐπιτρέψειν αὐτῷ νυμίζω.

- 59 Ἦξει δ' ἴσως ἐπ' ἐκείνῳ τὸν λόγον φερόμενος, ὃν
 Cap. αὐτῷ συμβουλευσάσιν τινες τῶν συνηγόντων, ὡς οὐκ ἔνο-
 15. χός ἐστι τῇ προδοσίᾳ· οὔτε γὰρ νεωρίων κύριος οὔτε πυλῶν
 οὔτε στρατοπέδων οὐθ' ὅλως τῶν τῆς πόλεως οὐδενός.
 ἐγὼ δ' ἡγοῦμαι τοὺς μὲν τούτων κύριους μέρος ἂν τι προ-
 δοῦναι τῆς ὑμετέρας δυνάμεως, τουτονὶ δ' ὅλην ἔκδοτον
 ποιῆσαι τὴν πόλιν. ἔτι δ' οἱ μὲν τοὺς ζῶντας μόνον ἀδι-
 κοῦσι προδιδόντες, οὗτος δὲ καὶ τοὺς τετελευτηκότας καὶ
 τὰ ἐν τῇ χώρᾳ ἱερὰ τῶν πατρῶν νομίμων ἀποστερεῶν.
 60 καὶ ὑπὸ μὲν ἐκείνων προδοθεῖσαν οἰκείσθαι ἂν συνέβαινε
 δούλην γ' οὔσαν τὴν πόλιν, ὃν τρόπον [δ'] οὗτος ἐξέ-
 λιπεν, ἀοίκητον ἂν γενέσθαι. ἔτι δὲ ἐκ μὲν τοῦ κακῶς
 πράττειν τὰς πόλεις μεταβολῆς τυχεῖν ἐπὶ τὸ βέλτιον εἰκός
 ἐστίν, ἐκ δὲ τοῦ παντάπασιν γενέσθαι ἀνάστατον καὶ τῶν
 κοινῶν ἐλπίδων στερηθῆναι. ὥσπερ γὰρ ἀνθρώπων ζῶντι
 μὲν ἐλπίς ἐκ τοῦ κακῶς πράξει μεταπεσεῖν, τελευτήσαντι
 δὲ συναναιρεῖται πάντα δι' ὧν ἂν τις εὐδαιμονήσειεν,
 οὕτω καὶ περὶ τὰς πόλεις συμβαίνει πέρας ἔχειν τὴν ἀτυ-
 61 χίαν ὅταν ἀνάστατοι γένωνται. εἰ γὰρ δεῖ τὴν ἀλήθειαν
 εἰπεῖν, πόλεώς ἐστι θάνατος ἀνάστατον γενέσθαι. τεκμή-
 ριον δὲ μέγιστον· ἡμῶν γὰρ ἡ πόλις τὸ μὲν παλαιὸν ὑπὸ
 τῶν τυράννων κατεδουλώθη, τὸ δ' ὕστερον ὑπὸ τῶν τριά-
 κοντα καὶ ὑπὸ Λακεδαιμονίων τὰ τείχη καθηρέθη· καὶ
 ἐκ τούτων ὅμως ἀμφοτέρων ἡλευθερώθημεν καὶ τῆς τῶν
 62 Ἑλλήνων εὐδαιμονίας ἡξιώθημεν προστάται γενέσθαι· ἀλλ'
 οὐχ ὅσαι πώποτ' ἀνάστατοι γεγόνاسιν. τοῦτο μὲν γάρ, εἰ
 καὶ παλαιότερον εἰπεῖν ἐστι, τὴν Τροίαν τίς οὐκ ἀκήκοεν,
 ὅτι μεγίστη γεγεννημένη τῶν τότε πόλεων καὶ πάσης ἐπάρ-
 ξασα τῆς Ἀσίας, ὡς ἅπαξ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεσκάφη,
 τὸν αἰῶνα ἀοίκητός ἐστι; τοῦτο δὲ Μεσσήνην πεντακο-
 σίοις ἔτεσιν ὕστερον ἐκ τῶν τυχόντων ἀνθρώπων συνοικι-
 σθεῖσαν;

- 63 Ἴσως οὖν τῶν συνηγόντων αὐτῷ τολμήσει τις εἰπεῖν, μι-
 Cap. κρὸν τὸ πρῶτον ποιῶν, ὡς οὐδὲν ἂν παρ' ἑνα ἀνθρώπου ἐγένετο
 16. τούτων· καὶ οὐκ αἰσχύνονται τοιαύτην ἀπολογίαν ποιούμενοι
 πρὸς ὅμᾳς, ἐφ' ἣ δικαίως ἂν ἀποθάνοιεν. εἰ μὲν γὰρ ὁμολογοῦσιν
 τὴν πατρίδα αὐτὸν ἐκλιπεῖν, τοῦτο συγχωρήσαντες ὅμᾳς ἐάτωσαν

nyára oda nem hagyja csupán azért, hogy kereskedni mehessen. És most már mondhat akármit, úgy hiszem, nem fogtok többé ráhallgatni.

XV. De bizonyosan azzal az okoskodással is elé fog állani, melyet egynémely szószólója tanácsolhatott neki: hogy ő már azért sem vádolható árulással, mert sem a hajógyárnak, sem a kapuknak,⁶⁵ sem a hadseregnek előljárója nem volt, — egy szóval az államban semmiféle közhivatalt nem viselt. Én azonban akként vélekedem, hogy az ilyen tisztviselők hatalmatoknak csak egy részét árulták volna el, míg ez az ember kiszolgáltatta az egész várost. Amazok árulása csak élőket sért, emezé még a holtakat is, sőt még a hazai szentségeket is megfosztotta hagyományos megtiszteltetésöktől. Amazok árulása rabúl teheté a várost, de nem lakatlanná; úgy a 60 hogy Leokrates elhagyta, csakhamar kipusztult volna egészen. Akárhányszor megesik, hogy az államok sorsa a balság után jobbra fordul; de ha kiköltözik belőlök mindenki, vége minden közös reménységnek. Valamint az ember, a míg él, balsorsa jobbra fordulásaiban egyre bízik, de ha meghal, odavesz minden, a mi boldogíthatja vala: úgy a városokat is nagyobb szerencsétlenség nem érheti, mint ha kivész lakosságuk. Mert, kereken szólva, lakatlanság a 61 a város halála. Ime egy világos bizonyíték. Városunkat hajdan a zsarnokok hatalma,⁶⁶ később a harminczak⁶⁷ hajtották rabigába, falainkat meg a lakedaimonok⁶⁸ rombolták le; mi mégis mindkét bajon túlestünk, de mi több, érdemesek lettünk arra, hogy a hellének jólétének őreivé⁶⁹ váljunk. Nem így jártak a hajdanta ki- 62 pusztult városok! Ha szabad régiekről is emlékeznünk, ki ne halotta volna hírét annak, hogy Trója, az a város, mely legnagyobb volt akkori időben széles e földön és egész Ázsia felett uralkodott, mihelyt egyszer lerombolták a hellének, azóta se népesült be többé? hogy Messene városát⁷⁰ csak ötszáz év múlva építették fel újra, szedett-vedett emberek?!

XVI. De egyik-másik védője, hogy kisebbítse a dolgot, bizo- 63 nyára olyasmit merészel majd mondani, hogy mindez nem *egy* emberen állott. Hogy nem restelnek ezzel a mentséggel elétek állani, melyért igazán halált érdemelnének! Mert ha elismerik és megengedik, hogy Leokrates cserben hagyta hazáját, bízzák ti reátok a

- διαγνῶναι περὶ τοῦ μεγέθους· εἰ δ' ὅλως μὴδὲν τούτων πεποίηκεν, οὐ μανία δὴ που τοῦτο λέγειν ὥς οὐδὲν ἂν γένηται παρὰ τοῦτον;
- 64 ἡγοῦμαι δ' ἔγωγε, ὦ ἄνδρες, τούναντίον τούτοις, παρὰ τοῦτον εἶναι τῇ πόλει τὴν σωτηρίαν. ἡ γὰρ πόλις οἰκεῖται κατὰ τὴν ἰδίαν ἐκάστου μοῖραν φυλαττομένη· ὅταν οὖν ταύτην ἐφ' ἑνός τις παρίδῃ, λέληθεν ἑαυτὸν ἐφ' ἀπάντων τοῦτο πεποιηκώς. καίτοι ῥᾷδιόν ἐστιν, ὦ ἄνδρες, πρὸς τὰς τῶν ἀρχαίων νομοθετῶν διανοίας ἀποβλέψαντας τὴν ἀλήθειαν εὑρεῖν. ἐκείνοι γὰρ οὐ τῷ μὲν ἑκατὸν τάλαντα
- 65 κλέψαντι θάνατον ἔταξαν, τῷ δὲ δέκα δραχμὰς ἔλαττον ἐπιτίμιον· οὐδὲ τὸν μὲν μεγάλα ἱεροσυλήσαντα ἀπέκτεινον, τὸν δὲ μικρὰ ἐλάττονι τιμωρίᾳ ἐκόλαζον· οὐδὲ τὸν μὲν οἰκέτην ἀποκτείναντα ἀργυρίῳ ἐζημίουν, τὸν δὲ ἐλεύθερον εἶργον τῶν νόμων· ἀλλ' ὁμοίως ἐπὶ πᾶσι καὶ τοῖς ἐλαχίστοις παρανομήμασι θάνατον ὥρισαν
- 66 εἶναι τὴν ζημίαν. οὐ γὰρ πρὸς τὸ ἴδιον ἕκαστος αὐτῶν ἀπέβλεπε τοῦ γεγενημένου πράγματος, οὐδ' ἐντεῦθεν τὸ μέγεθος τῶν ἀμαρτημάτων ἐλάμβανον, ἀλλ' αὐτὸ ἐσκόπουν τοῦτο, εἰ πέφυκε τὸ ἀδίκημα τοῦτο ἐπὶ πλεῖον ἐλθὼν μέγα βλάπτειν τοὺς ἀνθρώπους. καὶ γὰρ ἄτοπον ἄλλως πως περὶ τούτου ἐξετάζειν. φέρε γάρ, ὦ ἄνδρες, εἴ τις ἕνα νόμον εἰς τὸ Μητρώον ἐλθὼν ἐξαλείψειεν, εἴτ' ἀπολογοῖτο ὥς οὐδὲν παρὰ τοῦτον τῇ πόλει ἐστίν, ἅρ' οὐκ ἂν ἀπεκτεῖναι αὐτόν; ἐγὼ μὲν οἶμαι δικαίως, εἴπερ ἐμέλλετε καὶ τοὺς ἄλλους
- 67 σφάζειν. τὸν αὐτὸν τοίνυν τρόπον κολαστέον ἐστὶ τοῦτον, εἰ μέλλετε τοὺς ἄλλους πολίτας βελτίους ποιήσειν· καὶ οὐ τοῦτο λογιεῖσθε εἰ εἰς ἐστὶ μόνος ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' εἰς τὸ πρᾶγμα. ἐγὼ μὲν γὰρ ἡγοῦμαι τὸ μὴ πολλοὺς τοιούτους γενέσθαι ἡμέτερον εὐτύχημα εἶναι, τοῦτον μέντοι διὰ τοῦτο μείζονος τιμωρίας ἄξιον εἶναι τυχεῖν, ὅτι μόνος τῶν ἄλλων πολιτῶν οὐ κοινήν ἀλλ' ἰδίαν τὴν σωτηρίαν ἐζήτησεν.
- 68 Ἀγανακτῶ δὲ μάλιστα, ὦ ἄνδρες, ἐπειδὴν ἀκούσω τῶν μετὰ
- Cap. 17. τοῦτου τινὸς λέγοντος ὥς οὐκ ἔστι τοῦτο προδιδόναι, εἴ τις ὥχето ἐκ τῆς πόλεως· καὶ γὰρ οἱ πρόγονοί ποθ' ἡμῶν τὴν πόλιν καταλιπόντες, ὅτε πρὸς Ξέρῃην ἐπολέμουν, εἰς Σαλαμῖνα διέβησαν. καὶ οὕτως ἐστὶν ἀνόητος καὶ παντάπασιν ὑμῶν καταπεφρονηκώς, ὥστε

büntetés mértékét: ha pedig egyáltalán nem tett ilyent, akkor nem örültség-e azt mondani, hogy nem rajta állott⁷¹ az egész? Én részemről, bírák, máskép fogom fel a dolgot s erősítem, hogy 64 egyedül csak ő rajta múlt az állam üdvössége. Mert a város csak úgy állhat fenn, ha ótalmában kiki megteszi a magáét; ha csak egyben is elmulasztja a magáét,⁷² észre se veszi, hogy minden más tekintetben is ugyanilyen mulasztást követett el. De könnyebb rátalálni az igazságra, ha a régi törvényhozók eszejárását⁷³ vesszük szemügyre. Azok nem büntették halállal azt, a ki 100 talen- 65 tomot lopott, kisebb büntetéssel azt, a ki tiz drachmát csent,⁷⁴ azok nem jártak el olyformán, hogy a nagy templomrablót megölték, míg arra, a ki kevesebbet rabolt, kisebb büntetést róttak, ők nem ítéltek pénzbírságra, a ki rabszolgát ölt, hogy polgári jogaiból kizárják az olyant, a ki szabad embert gyilkolt. Ők minden vétséget, még a legcsekélyebbet is halállal büntették. Mert senki se nézte a 66 végbement büntett sajátlagos voltát, s nem is ebből merítették a büntettek megítélésének mértékét: döntő csak az volt, vajjon a gonosztett fokozatos öregbedtével nagy kára esnék-e az emberiségnek? Fonákság volna ezt a dolgot másképen felfogni. Gondoljátok meg, athéniek, ha valaki elmenne a törvények házába,⁷⁵ s ott csak egy törvényt is megsemmisítene, s azzal mentegetőznék, hogy nem épen ettől az egytől függ az állam üdvössége, — vajjon az ilyent nem ölnétek meg? S azt hiszem, méltán, ha ugyan a többi törvények megmaradását is óhajtjátok. Szakasztott így bün- 67 tessétek meg azt az embert is, ha a helyes útra akarjátok vezetni a többi polgárokat. Ne azt nézzétek, egy ember volt-e vagy több, hanem maga a tett miben áll? Részemről azt hiszem, hogy menél kevesebb van ebből a fajtából, annál jobban boldogulunk, s hogy ez az ember már csak azért is rászolgált a keményebb büntetésre, mert ő volt az egyedüli a polgárok közül, ki nem a közjót kívánta, hanem a maga hasznát leste.

XVII. De engem leginkább az bosszant, ha az ő fajtájabeli emberekől olyasmit hallok, hogy a hazából távozni még nem árulás; mert hisz őseink is odahagyták egyszer a várost, a mikor Salamisba mentek és Xerxes ellen hadakoztak. Oly eszefogyott is lehet valaki, annyira megvethetne benneteket, hogy egy csúfságos

- 69 τὸ κάλλιστον τῶν ἔργων πρὸς τὸ αἰσχιστον συμβαλεῖν ἤξιώσε. ποῦ γὰρ οὐ περιβόητος ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν ἡ ἀρετὴ γέγονε; τίς δ' οὕτως ἢ φθονερός ἐστιν ἢ παντάπασιν ἀφιλότιμος, ὃς οὐκ ἂν εὐξάιτο τῶν ἐκείνοις πεπραγμένων μετασχεῖν; οὐ γάρ τὴν πόλιν ἐξέλιπον ἀλλὰ τὸν τόπον μετέλλαξαν, πρὸς τὸν ἐπιόντα κίνδυνον
- 70 καλῶς βουλευσάμενοι. Ἐτεόνικος μὲν γὰρ ὁ Λακεδαιμόνιος καὶ Ἀδεΐμαντος ὁ Κορίνθιος καὶ τὸ Αἰγινητῶν ναυτικὸν ὑπὸ νύκτα τὴν σωτηρίαν αὐτοῖς ἔμελλον πορίζεσθαι· ἐγκαταλειπόμενοι δὲ οἱ πρόγονοι ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων βία καὶ τοὺς ἄλλους ἡλευθέρωσαν, ἀναγκάσαντες ἐν Σαλαμῖνι μετ' αὐτῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους ναυμαχεῖν. μόνοι δὲ ἀμφοτέρων περιγεγόνασι, καὶ τῶν πολεμίων καὶ τῶν συμμάχων, ὥς ἐκατέρων προσῆκε, τοὺς μὲν εὐεργετοῦντες, τοὺς δὲ μαχόμενοι νικῶντες. ἄρά γε ὅμοιον τῷ φεύγοντι τὴν πατρίδα τεττάρων ἡμερῶν πλοῦν εἰς Ῥόδον; ἢ που ταχέως ἂν ἡνέσχετό τις ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν τοιοῦτον ἔργον, ἀλλ' οὐκ ἂν κατέλευσαν τὸν κατασχύνοντα τὴν αὐτῶν ἀριστείαν. οὕτω γοῦν ἐφίλουν τὴν πατρίδα πάντες, ὥστε τὸν παρὰ Ξέρξου πρεσβευτὴν Ἀλέξανδρον, φίλον ὄντα αὐτοῖς πρότερον, ὅτι γῆν καὶ ὕδωρ ἤτησε, μικροῦ δεῖν κατέλευσαν. ὅπου δὲ καὶ τοῦ λόγου τιμωρίαν ἤξiou λαμβάνειν, ἢ που τὸν ἔργῳ παραδόντα τὴν πόλιν ὑποχείριον τοῖς πολεμίοις οὐ μεγάλας ἂν
- 72 ζημίαις ἐκόλασαν; τοιγαροῦν τοιαύταις χρώμενοι γνώμας ἐνενήκοντα μὲν ἔτη τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνες κατέστησαν, Φοινίκην δὲ καὶ Κιλικίαν ἐπόρθησαν, ἐπ' Εὐρυμέδοντι δὲ καὶ πεζομαχοῦντες καὶ ναυμαχοῦντες ἐνίκησαν, ἑκατὸν δὲ τριήρεις τῶν βαρβάρων
- 73 αἰχμαλώτους ἔλαβον, ἅπασαν δὲ τὴν Ἀσίαν κακῶς ποιοῦντες περιέπλευσαν, καὶ τὸ κεφάλαιον τῆς νίκης οὐ τὸ ἐν Σαλαμῖνι τρόπαιον ἀγαπήσαντες [ἔστησαν], ἀλλ' ὄρους τοῖς βαρβάροις πῆξαντες τοὺς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ τούτους κωλύσαντες ὑπερβαίνειν, συνθήκας ἐποιήσαντο μακρῷ μὲν πλοίῳ μὴ πλεῖν ἐντὸς Κυανέων καὶ Φασήλιδος, τοὺς δ' Ἑλληνας αὐτονόμους εἶναι, μὴ μόνον τοὺς τὴν Εὐρώπην ἀλλὰ καὶ τοὺς
- 74 τὴν Ἀσίαν κατοικοῦντας. καίτοι οἴεσθε ἂν, εἰ τῇ Λεωκράτους διανοίᾳ χρησάμενοι πάντες ἔφυγον, τούτων ἂν τι γενέσθαι τῶν καλῶν ἔργων, ἢ ταύτην ἂν ἔτι τὴν χώραν

tettet egy dicsőséges fegyverténynyel merne összehasonlítani? . . Mert ugyan hol nem hallották hírét amaz emberek vitézségének? 69 Ki volna oly alacsony lelkű, kicsoda oly kevéssé nagyravágyó, hogy tetteikből ki ne kérne egy részt a maga számára is? Nem, ők hazájokból nem szöktek meg; csak helyet cseréltek, hogy a közeledő veszedelemnek jó szerével elejét vegyék. A lakedaimoni Eteo-70 nikos,⁷⁶ a korinthosi Adeimantos és az aiginaiak hajóhada az éj beálltával már is futásra vették a dolgot, a mikor őseink, az összes hellenektől elhagyatva, erőnek erejével felszabadították a többieket is, mert rábírták őket, hogy velök egyetemben harcoljanak Salamisnál a barbarok ellen. Egymagukban túltettek ők ellenségeiken és barátaikon, mindeniken a magok módja szerint: emezeken jótetteikkel, amazokon győzelmeikkel. S mindez nem volna egyéb, mint mikor valaki megszökik hazájából és négy nap múlva Rhodosban van? Azok az emberek úgy-e bizony elnézték volna az 71 ilyen dolgot és íziben meg nem kövezték volna hősiségök legyalázóját?! Annyira szerették ők hazájokat mindannyian, hogy Xerxes követét, Alexandrost,⁷⁷ előbb jó emberüket, mikor vizet és földet jött kérni, kicsinybe múlt, hogy meg nem kövezték. Ha tehát már pusztá szóért büntetni akartak, vajjon azt, a ki hazáját tényleg az ellenség kezére játszotta, nem a legkeményebb büntetésekkel illették volna? Ily nemes szellemtől áthatva kilencz- 72 ven esztendeig⁷⁸ voltak a hellenek vezérei; ily lélekkel pusztították el Phoinikiát és Kilikiát,⁷⁹ harcoltak és győztek tengeren és szárazon Eurymedon mellett; így sikerült hatalmukba ejteniök a barbároktól száz háromevezős hajót; így hajózták körül vészthozólag egész Ázsiát. De a mi fő e győzelemben, ők nem érték be salamis- 73 beli diadalemlékökkel, hanem a barbároknak Hellas szabadsága érdekében biztos határokat szabtak, megtiltották nekik, hogy e határokat át ne keljék, s kötést kötöttek⁸⁰ velök, mely szerint a barbárok hadihajóinak a kyanei szigeteken⁸¹ és Phaselis⁸² városán túl nem volt szabad menniök, s melynek alapján megszerezték nemcsak az európai, hanem az ázsiai görögöknek is az önkormányzati jogot. — Már most, hiszitek-e, hogy ha eleink Leokrates mód- 74 jára gondolkozva, mindnyájan megszöktek volna, dicső tetteik közül csak egy is megesett volna, vagy hogy ti magatok még most

κατοικεῖν ὑμᾶς; χρὴ τοίνυν, ὦ ἄνδρες, ὥσπερ τοὺς ἀγαθοὺς ἐπαινεῖτε καὶ τιμᾶτε, οὕτω καὶ τοὺς κακοὺς μισεῖν τε καὶ κολάζειν, ἄλλως τε καὶ Λεωκράτην, ὃς οὔτε ἔδεισεν οὔτε ἡσχύνθη ὑμᾶς.

- 75 Καίτοι ὑμεῖς τίνα τρόπον νενομίκατε περὶ τούτων, καὶ πῶς
 Cap. 18. ἔχετε ταῖς διανοίαις, θεωρήσατε. ἄξιον γὰρ ὅμως καίπερ πρὸς
 εἰδότας διελθεῖν· ἐγκώμιον γὰρ νῆ τὴν Ἀθηνᾶν εἰσι τῆς πόλεως
 οἱ παλαιοὶ νόμοι καὶ τὰ ἔθνη τῶν ἐξ ἀρχῆς ταῦτα κατασκευα-
 σάντων, οἷς ἂν προσέχητε, τὰ δίκαια ποιήσετε καὶ πᾶσιν ἀν-
 76 θρώποις σεμνοὶ καὶ ἄξιοι τῆς πόλεως δόξετ' εἶναι. ὑμῖν γὰρ
 ἔστιν ὄρκος, ὃν ὁμνύουσι πάντες οἱ πολῖται, ἐπειδὴν εἰς τὸ
 ληξιαρχικὸν γραμματεῖον ἐγγραφῶσι καὶ ἔφηβοι γένωνται, μήτε
 τὰ ἱερά ὄπλα καταισχυνεῖν μήτε τὴν τάξιν λείψειν, ἀμυνεῖν δὲ
 τῇ πατρίδι καὶ ἀμείνω παραδῶσειν. ὃν εἰ μὲν ὁμώμοκε Λεω-
 κράτης, φανερώς ἐπιώρκηκε, καὶ οὐ μόνον ὑμᾶς ἡδίκηκεν ἀλλὰ
 καὶ εἰς τὸ θεῖον ἡσέβηκεν· εἰ δὲ μὴ ὁμώμοκεν, εὐθύς δηλὸς
 ἐστὶ παρεσκευασμένος οὐδὲν ποιήσειν τῶν δεόντων, ἀνθ' ὧν
 77 δικαίως ἂν αὐτὸν καὶ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ ὑπὲρ τῶν θεῶν τιμωρή-
 σαισθε. βούλομαι δὲ ὑμᾶς ἀκοῦσαι τοῦ ὅρκου. Λέγε, γραμ-
 ματεῦ.

ΟΡΚΟΣ. Οὐ καταισχυνῶ ὄπλα τὰ ἱερά, οὐδ' ἐγκατα-
 λείψω τὸν παραστάτην ὅτψ ἂν στοιχήσω· ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ
 ἱερῶν καὶ ὑπὲρ ὁσίων καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν τὴν πα-
 τρίδα δὲ οὐκ ἐλάσσω παραδῶσω, πλείω δὲ καὶ ἀρεῖω, ὅσης
 ἂν παραδέξωμαι· καὶ εὐηκοήσω τῶν ἀεὶ κρινόντων ἐμφρόνως
 καὶ τοῖς θεσμοῖς τοῖς ἰδρυμένοις πείσομαι καὶ οὔστινας ἂν
 ἄλλους τὸ πλῆθος ἰδρύσῃται ὁμοφρόνως· καὶ ἂν τις ἀναιρῇ
 τοὺς θεσμοὺς ἢ μὴ πεῖθεται οὐκ ἐπιτρέψω, ἀμυνῶ δὲ καὶ
 μόνος καὶ μετὰ πάντων· καὶ ἱερά τὰ πάτρια τιμήσω. Ἱστο-
 ρες θεοὶ τούτων Ἀγλαυρος Ἐνυάλιος Ζεὺς Θαλλῶ Αὐξὼ
 Ἡγεμόνη.

Καλὸς γε, ὦ ἄνδρες, καὶ ὁσιος ὁ ὄρκος. παρὰ τοῦτον
 τοίνυν ἅπαντα πεποίηκε Λεωκράτης· καίτοι πῶς ἂν ἄνθρωπος

is itt laknátok ezen a földön? Ha magasztaljátok és tisztelitek a derék embereket, athéniek, gyűlöljétek és büntessétek meg a becstelenekeket is, de kiváltképen Leokratest, a ki veletek szemben se félelmet, se szégyent nem ismert.

XVIII. De vessetek ügyet arra is, minő elvből és minő szem- 75 pontból szoktátok volt megítélni az ilyen dolgot! Érdemes megbeszélni, bár untig ismeritek. Mert, Athénére mondom, városunknak igazán dicséretére válnak régi törvényei és eleinktől megállapított szokásai; ha ezek után indultok, bizonyára helyesen jártok el, s az egész világ azt fogja tartani rólatok, hogy becsületes és e városra méltó emberek vagytok. Így például van nektek egy eskütök, 76 melyet minden polgár elmond, a mikor nevét serdülő kora elérkezével a község könyvébe⁸³ iktatják. Hit alatt igéri, hogy sem szent fegyvereit meggyalázni, sem kijelölt helyét elhagyni nem fogja, s hogy hazáját megoltalmazza és hatalmasbbá teszi. Ha Leokrates minderre hitet mondott, nyilvánvaló, hogy hamisan esküdött és nemcsak ellenetek, hanem az istennek ellen is vétkezett; ha pedig nem esküdött meg, nyilván már eleve eltökélte, hogy kötelességében nem fog eljárni. E szándokáért pedig mind a magatok, mind az istenek nevében méltán érheti a büntetés. Sze- 77 retném, ha hallanátok ezt az esküt. Olvasd fel, jegyző!

Eskü. «Nem fogom meggyalázni szent fegyvereimet s nem fogom elhagyni bajtársamat, kivel rendet állok. Védelvezni fogom az isteni és emberi jogokat, akár egyedül leszek, akár többedmagammal. Hazámat megfogyatkozva nem hagyom utódainkra, hanem nagyobbá és hatalmasabbá teszem, mint volt, a mikor védelmére keltem. Biráim szavát mindenkor megfogadom, a törvényes parancsoknak készségesen engedelmeskedem, akár megszabta már, akár ezentúl fogja csak megszabni a többség; nem fogom megengedni, hogy valaki e parancsokat megakaszsa, vagy velök daczoljon és résen fogok állani akár egymagam, akár többedmagammal; ősi szentségeimet tiszteletben fogom tartani. Aglauros,⁸⁴ Enyalios,⁸⁵ Zeus, Thallo,⁸⁶ Auxo,⁸⁷ Hegemone engem úgy segéljenek!»

Valóban szép és ájtatos egy eskü, bírák! S Leokrates tettei ez

γένοιτο ἀνοσιώτερος ἢ μᾶλλον προδότης τῆς πατρίδος; τίνα δ' ἂν τρόπον ὅπλα καταιχνύνει τις μᾶλλον, ἢ εἰ λαβεῖν μὴ θέλει καὶ τοὺς πολεμίους ἀμύνασθαι; πῶς δ' οὐ καὶ τὸν παραστάτην
 78 καὶ τὴν τάξιν λείλοιπεν ὁ μηδὲ τάξει τὸ σῶμα παρασχών; ποῦ δ' ὑπὲρ ὁσίων καὶ ἱερῶν ἤμυνεν ἂν ὁ μηδένα κίνδυνον ὑπομείνας; τίνι δ' ἂν τὴν πατρίδα παρέδωκε μεῖζω [προδοσίᾳ]; τὸ γὰρ τούτου μέρος ἐκλειψιμμένη τοῖς πολεμίους ὑποχείριός ἐστιν. εἴτα τοῦτον οὐκ ἀποκτενεῖτε τὸν ἀπάσαις ταῖς ἀδικίαις ἔνοχον ὄντα; τίνας οὖν τιμωρήσεσθε; τοὺς ἐν τι τούτων ἡμαρτηκότας; ῥάδιον ἔσται παρ' ὑμῖν ἄρα μεγάλα ἀδικεῖν, εἰ φανεῖσθε ἐπὶ τοῖς μικροῖς μᾶλλον ὀργιζόμενοι.

79 Καὶ μὴν, ὦ ἄνδρες, καὶ τοῦθ' ὑμᾶς δεῖ μαθεῖν, ὅτι τὸ
 Cap. 19. συνεχὸν τὴν δημοκρατίαν ὄρκος ἐστί. τρία γάρ ἐστιν ἐξ ὧν ἡ πολιτεία συνέστηκεν, ὁ ἄρχων, ὁ δικαστής, ὁ ἰδιώτης. τούτων τοίνυν ἕκαστος ταύτην τὴν πίστιν δίδωσιν, εἰκότως· τοὺς μὲν γὰρ ἀνθρώπους πολλοὶ ἤδη ἐξαπατήσαντες καὶ διαλαθόντες οὐ μόνον τῶν παρόντων κινδύνων ἀπελύθησαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄλλον χρόνον ἀθῶοι τῶν ἀδικημάτων γεγόνασιν· τοὺς δὲ θεοὺς οὐτ' ἂν ἐπιорκήσας τις λάθοι οὐτ' ἂν ἐκφύγοι τὴν ἀπ' αὐτῶν τιμωρίαν, ἀλλ' εἰ μὴ αὐτός, οἱ παῖδες γε καὶ τὸ γένος ἅπαν τὸ τοῦ ἐπιорκήσαντος

80 μεγάλους ἀτυχήμασι περιπίπτει. διόπερ, ὦ ἄνδρες δικασταί, ταύτην πίστιν ἔδοσαν αὐτοῖς ἐν Πλαταιαῖς πάντες οἱ Ἕλληνες, ὅτε ἔμελλον παραταξάμενοι μάχεσθαι πρὸς τὴν Ξέρξου δύναμιν, οὐ παρ' αὐτῶν εὐρόντες, ἀλλὰ μιμησάμενοι τὸν παρ' ὑμῖν εἰθισμένον ὄρκον, ὃν ἄξιόν ἐστιν ἀκοῦσαι· καὶ γὰρ παλαιῶν ὄντων τῶν τότε πεπραγμένων ὅμως συχνῶς ἐστιν ἐν τοῖς γεγραμμένοις ἰδεῖν τὴν ἐκείνων ἀρετὴν. Καὶ μοι ἀναγίνωσκε αὐτόν.

81 ΟΡΚΟΣ. Οὐ ποιήσομαι περὶ πλείονος τὸ ζῆν τῆς ἐλευθερίας, οὐδ' ἐγκαταλείψω τοὺς ἡγεμόνας οὔτε ζῶντας οὔτε ἀποθανόντας, ἀλλὰ τοὺς ἐν τῇ μάχῃ τελευτήσαντας τῶν συμμάχων ἅπαντας θάψω. καὶ κρατήσας τῷ πολέμῳ τοὺς βαρβάρους τῶν μὲν μαχασαμένων ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος πόλεων οὐδεμίαν ἀνάστατον ποιήσω, τὰς δὲ τὰ τοῦ βαρβάρου προελομένας ἀπάσας δεκατεύσω· καὶ τῶν ἱερῶν τῶν ἐμπρησθέντων καὶ καταβληθέντων ὑπὸ τῶν βαρβάρων οὐδὲν ἀνοικοδομήσω παντάπασιν,

eskűnek merő tagadásai. Van-e tehát nálánál istentelenebb ember, van-e, a ki hazáját inkább elárulta volna, mint ő? Van-e, ki bármivel inkább meggyalázhatná fegyvereit, mint ha velők az ellenség ellen harczolni vonakodik? És vajjon a ki életét nem ajánlotta fel, nem hagyta-e cserbe bajtársait és végezett helyét is? A vallásos kegyelet ereklýeit hogy védte volna meg, a ki semmi-⁷⁸ féle veszedelmet fel nem vállalt? S mivel tette vajjon hazáját hatalmassá? Tán — árulásával? Hisz a maga részéről elhagyta és az ellenség kezére játszotta! Nem ölitek meg hát azt az embert, a kire minden képzelhető bűn rábizonyult? Kit akartok hát megbüntetni? Azt, a ki csak egy dologban hibázott? Akkor ugyancsak könnyű szemetek láttára a legnagyobb gonoszságot elkövetni, ha csekélyebb vétségekért nyilván még inkább megnehezeltetek.

XIX. Azt is tudnotok kell, bírák, hogy az eskű tartja fenn a nép⁷⁹ uralmát. Az államot ugyanis három tényező alkotja: az előljáróság, a bíróság és a polgárság. Ezeknek mindegyike eskübeli biztosítékot ad. És helyesen, mert az embereket már nagyon sokan rászedték és alattomban nem csak a pillanatnyi veszedelmekből menekültek meg, hanem jövőendő gonosztetteikért is büntetlenek maradtak. A hitszegő azonban nem fogja kikerülni az isteneknek se figyelmét se büntető kezét, s ha ő maga nem is, de gyermekei és egész nemzetsége bizonyosan nagy bajba kerül. Ezért az összes⁸⁰ hellenek, mikor Plataiánál csatarendet állottak Xerxes hatalmával szemben, fogadalmat tettek, melyet nem maguk gondoltak ki, hanem a mely a nálatok szokásos eskühöz hasonlít. Érdemes ezt is meghallgatni, s bár mindezek a dolgok réges-régen történtek, az eskű irott szavaiból is ki lehet bőségesen⁸⁸ olvasni amaz emberek elszántságát. Olvasd fel ezt az esküt is!

Eskű: «Éltemet a szabadságnál többre becsülni nem fogom.⁸¹ Vezéreimet sem élőkben, sem holtokban cserben hagyni nem fogom, de sőt csatában elesett valamennyi bajtársamat eltemetem. Ha a barbárokat legyőzendem, a Hellasért küzdő városok egyikét sem dúlom fel; a barbárokhoz szító városokat ellenben megtizedelem. Azokat a templomokat, melyeket a barbárok felgyújtottak és leromboltak, újra felépíteni semmi szín alatt

ἀλλ' ὑπόμνημα τοῖς ἐπιγινομένοις ἑάσω καταλείπεσθαι τῆς τῶν βαρβάρων ἀσεβείας.

82 Οὕτω τοίνυν, ὦ ἄνδρες, σφόδρα ἐνέμειναν ἐν τούτῳ πάντες, ὥστε καὶ τὴν παρὰ τῶν θεῶν εὐνοίαν μεθ' ἑαυτῶν ἔσχον βοηθόν· καὶ πάντων [τῶν] Ἑλλήνων ἀνδρῶν ἀγαθῶν γενομένων πρὸς τὸν κίνδυνον μάλιστα ἡ πόλις ὑμῶν εὐδοκίμησεν. ὁ καὶ πάντων ἄν εἴη δεινότατον, τοὺς μὲν προγόνους ὑμῶν ἀποθνήσκειν τολμᾶν ὥστε μὴ τὴν πόλιν ἀδοξεῖν, ὑμᾶς δὲ μὴ κολάζειν τοὺς καταισχύναντας αὐτήν, ἀλλὰ περιορᾶν τὴν κοινὴν καὶ μετὰ πολλῶν πόνων συνειλεγμένην εὐκλειαν, ταύτην διὰ τὴν τῶν τοιούτων ἀνδρῶν πονηρίαν καταλυομένην.

83 Καίτοι, ὦ ἄνδρες, μόνοις ὑμῖν τῶν Ἑλλήνων οὐκ ἔστιν οὐδὲν ^{Cap. 20.} τούτων περιδεῖν. βούλομαι δὲ μικρὰ τῶν παλαιῶν ὑμῖν διελθεῖν, οἷς παραδείγμασι χρώμενοι καὶ περὶ τούτων καὶ περὶ τῶν ἄλλων βέλτιον βουλευσέσθε. τοῦτο γὰρ ἔχει μέγιστον ἡ πόλις ὑμῶν ἀγαθόν, ὅτι τῶν καλῶν ἔργων παράδειγμα τοῖς Ἕλλησι γέγονεν· ὅσον γὰρ τῷ χρόνῳ πασῶν ἐστὶν ἀρχαιοτάτη, τοσοῦτον οἱ πρόγονοι ἡμῶν

84 τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἀρετῇ διενηνόχασιν. Ἐπὶ Κόδρου γὰρ βασιλεύοντος Πελοποννησίοις γενομένης ἀφορίας κατὰ τὴν χώραν αὐτῶν ἔδοξε στρατεύειν ἐπὶ τὴν πόλιν ἡμῶν καὶ ἡμῶν τοὺς προγόνους ἐξαναστήσαντας κατανεύμασθαι τὴν χώραν. καὶ πρῶτον μὲν εἰς Δελφοὺς ἀποστείλαντες τὸν θεὸν ἐπηρώτων εἰ ἐπιλήφονται τὰς Ἀθήνας· ἀνελόντος δὲ τοῦ θεοῦ αὐτοῖς ὅτι τὴν πόλιν αἰρήσουσιν, ἐὰν μὴ τὸν βασιλέα τῶν Ἀθηναίων Κόδρον ἀποκτείνωσιν, ἐστράτευσεν ἐπὶ

85 τὰς Ἀθήνας. Κλεόμαντις δὲ τῶν Δελφῶν τις πυθόμενος τὸ χρηστήριον δι' ἀπορρήτων ἐξήγγελλε τοῖς Ἀθηναίοις· οὕτως οἱ πρόγονοι ἡμῶν, ὡς ἔοικε, καὶ τοὺς ἔξωθεν ἀνθρώπους εὐνοὺς ἔχοντες διετέλουν. ἐμβαλόντων δὲ τῶν Πελοποννησίων εἰς τὴν Ἀττικὴν τί ποιοῦσιν οἱ πρόγονοι ὑμῶν, ἄνδρες δικασταί; οὐ καταλιπόντες τὴν χώραν ὥσπερ Λεωκράτης ᾤχοντο, οὐκ ἔκδοτον τὴν θρεψαμένην καὶ τὰ ἱερὰ τοῖς πολεμίοις παρέδωκαν, ἀλλ' ὀλίγοι ὄντες κατακλεισθέντες ἐπολιορκῶντο καὶ διεκαρτέρουν εἰς τὴν πατρίδα.

86 καὶ οὕτως ἦσαν, ὦ ἄνδρες, γενναῖοι οἱ τότε βασιλεύοντες, ὥστε προηροῦντο ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀρχομένων σωτηρίας μᾶλλον ἢ ζῶντες ἐτέραν μεταλλάξαι τὴν χώραν.

nem fogom, hanem mint a barbárok istentelen lelkének emlékeit utódainkra hagyom.»

Ez eskühöz oly szigorúan ragaszkodtak mindnyájan, hogy az 82 istenek jóindulata is ő hozzájuk részelkedett; s bár minden görög embernek busásan kijutott a veszedelemből, mégis első sorban ezé a városé a dicsőség. Nem volna-e hát iszonyú, ha ti, kiknek ősei hazájok becsületéért bátran szemébe néztek a halálnak, meg se büntetnétek azokat, kik e hazát megrúolták; ha elnéznétek, sok fáradalom árán szerzett közös dicsőségünk mikép esik áldozatul ilyfajta emberek gonoszságának ?!

XX. Egész Görögországban épen ti vagytok azok, athéniek, 83 kiknek nem volna szabad semmi ilyent elnézniök. Mondok én nektek egy esetet, mely, igaz, régen történt, de mégis példát vehettek róla, hogy ezt is, meg sok más dolgot is mikép kell helyesen elbírálnotok. E városnak tudniillik az a nagy szerencse jutott osztályrészül, hogy minden nagy és szép dologban róla példáznak a hellenek; mert valamint korára legrégibb minden város közt, úgy vitézség dolgában is felülmulták eleink a többi embereket.

Kodros király⁸⁹ idejében rossz termésök volt a peloponneso- 84 siaknak. Elhatározták tehát, hogy hadat indítanak városunk ellen, őseinket kiűzik és a földet egymás közt felosztják. Először is Delphoiba küldötték követeiket s megkérdezték az istent, meg fogják-e hódítani Athént. Minekutána az isten kijelentette, hogy a várost csak úgy vehetik meg, ha az athéniek királyát, Kodrost, meg *nem* ölik, Athén ellen hadat indítottak. De egy bizonyos Kleomantis 85 nevű delphoibeli ember hírére vevé a jóslatnak s titokban megvívé az athénieknek, annak jeléül, hogy őseinknek még idegen földön is mindig voltak jó barátaik. Mikor a peloponnesosiak ilyképen betörték Attikába, vajjon mit tesznek apáitok, bírák? Óh bizony nem hagyták el az országot, miként Leokrates, nem hagyták szabadjára ellenségeiknek se szentségeiket, se őket szülte földjüket, hanem csekély számuk mellett is bevárták az ostromzárt és résen álltak mindvégig hazájokért. S íme, az akkori uralkodók oly nemes- 86 lelkűek voltak, hogy inkább meghaltak alattvalóik üdvösségeért, sem hogy éltök árán mással cserélték volna fel szülőföldjüket.

- φασὶ γοῦν τὸν Κόδρον παραγγείλαντα τοῖς Ἀθηναίοις προσ-
 ἔχειν ὅταν τελευτήσῃ τὸν βίον, λαβόντα πτωχικὴν στολὴν
 ὅπως ἂν ἀπατήσῃ τοὺς πολεμίους, κἄτα τὰς πόλιν ὑποδύντα
 φρύγανα συλλέγειν πρὸ τῆς πόλεως, προσελθόντων δ' αὐτῷ
 δυοῖν ἀνδρῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου καὶ τὰ κατὰ τὴν πόλιν πυν-
 θανομένων τὸν ἕτερον αὐτῶν ἀποκτείνειν τῷ δρεπάνῳ προσπε-
 87 σόντα· τὸν δὲ περιλελειμμένον, παροξυνθέντα τῷ Κόδρῳ καὶ
 νομίσαντα πτωχὸν εἶναι, σπασάμενον τὸ ξίφος ἀποκτείνειν τὸν
 Κόδρον. τούτων δὲ γενομένων οἱ μὲν Ἀθηναῖοι κήρυκα πέμψαν-
 τες ἠξίουσαν δοῦναι τὸν βασιλέα θάψαι, λέγοντες αὐτοῖς ἅπασαν
 τὴν ἀλήθειαν· οἱ δὲ Πελοποννήσιοι τοῦτον μὲν ἀπέδωσαν,
 γνόντες δὲ ὡς οὐκέτι δυνατόν αὐτοῖς τὴν χώραν κατασχεῖν,
 ἀπεχώρησαν. τῷ δὲ Κλεομάντει τῷ Δελφῷ ἡ πόλις αὐτῷ
 τε καὶ ἐκγόνοις ἐν Πρυτανείῳ αἰδίδιον σίτησιν ἔδωσαν. Ὁράτες
 88 ὁμοίως ἐφίλουν τὴν πατρίδα Λεωκράτει οἱ τότε βασιλεύον-
 τες, οἳ γε προηγοῦντο τοὺς πολεμίους ἐξαπατώντες ἀποθνή-
 σκειν ὑπὲρ αὐτῆς καὶ τὴν ἰδίαν ψυχὴν ἀντὶ τῆς κοινῆς
 σωτηρίας ἀντικαταλλάττεσθαι. τοιγαροῦν μονώτατοι ἐπὶ νόμῳ
 τῆς χώρας εἰσὶν, ἰσοθέων τιμῶν τετυχηκότες, εἰκότως· ὑπὲρ
 ἧς γὰρ [ζῶντες*] οὕτω σφόδρα ἐσπούδαζον, δικαίως ταύτην
 89 καὶ τεθνεῶτες ἐκληρονόμουν. ἀλλὰ Λεωκράτης οὔτε ζῶν
 οὔτε τεθνεῶς δικαίως ἂν αὐτῆς μετὰ σχοι, μονώτατος [δ'] ἂν
 προσηκόντως ἐξορισθεῖ τῆς χώρας ἣν ἐγκαταλιπὼν τοῖς
 πολεμίοις ὄψετο· οὐδὲ γὰρ καλὸν τὴν αὐτὴν καλύπτειν
 τοὺς τῇ ἀρετῇ διαφέροντας καὶ τὸν κάκιστον πάντων ἀν-
 θρώπων.
- 90 Καίτοι γε ἐπεχείρησεν εἰπεῖν, ὃ καὶ νῦν ἴσως ἐρεῖ
 Cap. 21. πρὸς ὑμᾶς, ὡς οὐκ ἂν ποτε ὑπομείναι τὸν ἀγῶνα τοῦτον
 21. συνειδῶς ἑαυτῷ τοιοῦτόν τι διαπεπραγμένον· ὥσπερ οὐδ'
 πάντας καὶ τοὺς κλέπτοντας καὶ ἱεροσυλοῦντας τούτῳ τῷ
 τεκμηρίῳ χρωμένους· οὐ γὰρ τοῦ πράγματός ἐστι σημεῖον,
 ὡς οὐ πεποιήκασιν, ἀλλὰ τῆς ἀναιδεΐας ἣν ἔχουσιν. οὐδ'
 γὰρ τοῦτο δεῖ λέγειν, ἀλλ' ὡς οὐκ ἐξέπλευσεν οὐδὲ τὴν
 91 πόλιν ἐγκατέλιπεν οὐδ' ἐν Μεγάρῳις κατῴκησε· ταῦτά ἐστι
 τεκμήρια τοῦ πράγματος, ἐπεὶ γε τὸ ἐλθεῖν τοῦτον, οἷμαι
 θεὸν τινα αὐτὸν ἐπ' αὐτὴν ἀγαγεῖν τὴν τιμωρίαν, ἵν' αὖ
 ἐπειδὴ τὸν εὐκλεᾶ κίνδυνον ἔφυγε, τοῦ ἀκλεοῦς κατὰ
 ἀδόξου θανάτου τύχοι, καὶ οὐς προῦδῳκε, τούτοις ὑπο-
 χεῖριον αὐτὸν καταστήσειεν. ἐτέρῳθι μὲν γὰρ ἀτυχῶν

Kodros is, azt beszélük, halálára előre figyelmeztetvén az athénieket, koldus-ruhát öltött, hogy az ellenséget rászedje; aztán kibújt a kapun s a város előtt száraz gallyakat kezdett szedegetni. Egyszerre két ember közeledik a tábor felől és a város ügyeit tudakolja. Kodros megrohanja az egyiket és szablyájával levágja, a mire a másik életben maradt ember nekibőszül Kodrosnak, kit koldusnak vél, kardot ránt és megöli. Az athéniek ezek végeztével 87 hirmondót küldöttek és királyukat temetés végett visszakövetelték; meg is mondták nekik már most a tiszta igazságot. A peloponnesosiak kiadták a holttetemet, de megtudva, hogy az országot elfoglalniok többé már úgy sem lehet, eltakarodtak; a delphoibeli Kleomantist és utódait pedig az állam életfogytiglan megvendégelte a prytaneionban.⁹⁰ Már most nézzétek! Úgy-e bi- 88 zony Leokrates ép oly hön szerette hazáját, mint az akkori királyok, kik már azért is szívesen haltak meg, hogy az ellenséget félrevezessék, s a kik élteket a közjóért feláldozni sohasem átallottak? Meg is érdemelték, hogy isteni kitüntetésképen egyedül róluk nevezék el ezt a földet, mert a mely hazáért életökben ⁹¹ oly nagyon buzgólkodtak, azt holtuk után méltán örökölni nyerhetik vala. De 89 Leokrates sem élve sem halva ezt a földet jogosan a magáénak nem vallhatja; ellenkezőleg ő az egyes-egyedüli, kit igazság szerint száműzhetnénk ebből az országból, melyet szökésével az ellenségnek martalékul hagyott. Nem volna szép, ha a legvitézebb és legeslegaljasabb embereket ugyanazok a hantok takarnák!

XXI. És mégis azt merte mondani, a mit tán most is emlegetni 90 fog előttetek, hogy ő bűne tudatában semmi esetre sem várta volna meg ezt a tárgyalást. Mintha tolvaj meg templomfosztogató mindamennyi ugyanilyen bizonyítékokkal nem hozakodnék elő. Nem ártatlanságukat, hanem legfőlebb orozatlanságukat bizonyítják vele! Nem ezt kell neki mondania, hanem ki kell nyilatkoztatnia, hogy nem utazott el, hogy a várost nem hagyta el, hogy Megarában nem lakott; ezek a lényeges bizonyító dolgok; a mi pedig azt illeti, 91 hogy el mert ide jönni, én azt hiszem, hogy valamelyik isten vezérelte ide a büntetés helyére; mert ha már a dicső veszedelem elől megszökött, hadd érje dicstelen és gyalázatos halál, hadd szolgáltassa ki magát azoknak, kiket elárult. Ha máshol éri utól a sors

οὕτω δῆλον εἰ διὰ ταῦτα δίκην δίδωσιν· ἐνταῦθα δὲ παρ'
 92 οἷς προῦδωκε, φανερόν ἐστιν ὅτι τῶν αὐτοῦ παρανομημάτων
 ὑπέχει ταύτην τὴν τιμωρίαν. οἱ γὰρ θεοὶ οὐδὲν πρότερον
 ποιοῦσιν ἢ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων τὴν διάνοιαν παράγουσι·
 καὶ μοι δοκοῦσι τῶν ἀρχαίων τινὲς ποιητῶν ὥσπερ χρη-
 σμοὺς γράψαντες τοῖς ἐπιγινομένοις τάδε τὰ ἱαμβεῖα κατα-
 λιπεῖν·

ὅταν γὰρ ὀργὴ δαιμόνων βλάβη τινά,
 τοῦτ' αὐτὸ πρῶτον, ἐξαφαιρεῖται φρενῶν
 τὸν νοῦν τὸν ἐσθλόν, εἰς δὲ τὴν χεῖρῳ τρέπει
 γνώμην, ἵν' εἰδῇ μηδὲν ὧν ἁμαρτάνει.

93 τίς γὰρ οὐ μέμνηται τῶν πρεσβυτέρων ἢ τῶν νεωτέρων οὐκ
 ἀκήκοε Καλλίστρατον, οὗ θάνατον ἡ πόλις κατέγνω, τοῦτον
 Cap. 92. φυγόντα, καὶ τοῦ θεοῦ τοῦ ἐν Δελφοῖς ἀκούσαντα ὅτι ἂν
 ἔλθῃ Ἀθήναζε τεύξεται τῶν νόμων, ἀφικόμενον καὶ ἐπὶ τὸν
 βωμὸν τῶν δώδεκα θεῶν καταφυγόντα καὶ οὐδὲν ἥττον ὑπὸ
 τῆς πόλεως ἀποθανόντα; δικαίως· τὸ γὰρ τῶν νόμων τοῖς
 ἡδικοῦσι τυχεῖν τιμωρία ἐστίν. ὁ δὲ γε θεὸς ὀρθῶς ἀπέδωκε
 τοῖς ἡδικημένοις κολάσαι τὸν αἵτιον· δεινὸν γὰρ ἂν εἴη εἰ
 ταῦτά σημεῖα τοῖς εὐσεβέσι καὶ τοῖς κακούργοις φαίνονται.

94 Ἡγοῦμαι δ' ἔγωγε, ὦ ἄνδρες, τὴν τῶν θεῶν ἐπιμέ-
 λειαν πάσας μὲν τὰς ἀνθρωπίνας πράξεις ἐπισκοπεῖν, μάλιστα
 δὲ τὴν περὶ τοὺς γονέας [καὶ τοὺς τετελευτηκότας καὶ τὴν
 πρὸς αὐτοὺς] εὐσεβειαν, εἰκότως· παρ' ὧν γὰρ τὴν ἀρχὴν τοῦ
 ζῆν εἰλήψαμεν καὶ πλεῖστα ἀγαθὰ πεπόνθαμεν, εἰς τούτους
 μὴ ὅτι ἁμαρτεῖν ἀλλ' ὅτι μὴ εὐεργετοῦντας τὸν αὐτῶν βίον
 95 καταναλῶσαι μέγιστον ἀσέβημά ἐστι. λέγεται γοῦν ἐν Σικελίᾳ

Cap. 23. (εἰ γὰρ καὶ μυθωδέστερόν ἐστιν, ἀλλ' ἀρμόσει καὶ ὑμῖν
 ἅπασι τοῖς νεωτέροις ἀκούσαι) ἐκ τῆς Αἰτνης ρύακα πυρὸς
 γενέσθαι· τοῦτον δὲ ρεῖν φασιν ἐπὶ τὴν ἄλλην χώραν καὶ
 δὴ καὶ πρὸς πόλιν τινὰ τῶν ἐκεῖ κατοικοιουμένων. τοὺς μὲν
 οὖν ἄλλους ὀρμῆσαι πρὸς φυγὴν, τὴν αὐτῶν σωτηρίαν
 ζητοῦντας, ἓνα δὲ τινὰ τῶν νεωτέρων, ὀρῶντα τὸν πατέρα
 πρεσβύτερον ὄντα καὶ οὐχὶ δυνάμενον ἀποχωρεῖν ἀλλὰ ἐγ-
 καταλαμβάνόμενον, ἀράμενον φέρειν. φορτίου δ' οἶμαι προσ-
 96 γενομένου καὶ αὐτὸς ἐγκτελήφθη. ὅθεν δὴ καὶ ἄξιον θεω-
 ρῆσαι τὸ θεῖον, ὅτι τοῖς ἀνδράσι τοῖς ἀγαθοῖς εὐμενῶς ἔχει.

keze, kérdés támadhat, vajjon azért bűnhődik-e, a mit itt követett el: míg ha itt lakol meg azok körében, kiket elárult, kiderül, hogy saját gonosztetteiért szenved el a büntetést. Mert az isteneknek első gondjuk, hogy a gonosz emberek elméjét félrevezessék, s ha jól emlékszem, néhány régebbi költőnk a következő verseket hagyta reánk, melyek jóslatnak is beválnak:

Ha bárkit ⁹² isten végzetes haragja ér,
Első a józan ész, mely elhomályosúl,
És téves útra tér az elme s gondolat,
S az ember azt se tudja már, mit vétkezett.

XXII. Lesznek bizonyára öregebb emberek, kik még emlékeznek rá, de tán az ifjabbak is hallották már a híret Kallistratosnak, a 93 kit városunk halálra ítélt volt. Ő azonban megszökött, és miután a delphoibeli isten azt jósolta neki, hogy ha megtér Athénbe, számot tarthat igazságra, csakugyan visszajött; de bár a tizenkét isten oltárához menekült is, az állam végrehajtatta rajta a halálos ítéletet. És méltán! Mert a törvényszerű eljárás gonosz embernek csakis büntetést jelent. Ami pedig az istent illeti, igaza volt, hogy kiadta a bűnöst azoknak, kiken sérelem esett; mert szomorú dolog volna, ha az isten boldog-boldogtalannak ugyanazt a jóslatot nyilvánítaná.

Én azt hiszem, bírák, hogy az isteni gondviselés az emberek minden tette felett őrködik ugyan, de leginkább mégis csak azt 94 nézi, isteneink iránt kegyelettel viselkedünk-e? És helyesen! Mert a kiktől éltünk kútfejét és legtöbb javainkat kaptuk, azokat, nem mondom megbántani, de értök drága életünket oda nem adni a legeslegnagyobb bűn.

XXIII. Azt mondják, — mert ha épen monda is, ti fiatalok 95 bízvást meghallgathatjátok mindnyájan — azt mondják, hogy Sikeliában az Aitna valamikor tüzet hányt s hogy a láva más vidékre is, és kivált az ottani lakosok egyik városa felé is vette útját. Az emberek, csak saját menekvésükre gondolva, futásnak eredtek: egy ifju azonban látva, hogy öreg és futásra képtelen apja ott reked, felemelte és elvitte őt. Ámde terhe nagyultá- 96 val utóbb maga is ott rekedt. Már most ebből az esetből is meg lehet győződni, hogy mennyire szeretik az istenek a jó embereket.

λέγεται γὰρ κύκλῳ τὸν τόπον ἐκεῖνον περιρρεῦσαι τὸ πῦρ καὶ σωθῆναι τούτους μόνους, ἀφ' ὧν καὶ τὸ χωρίον ἔτι καὶ νῦν προσαγορεύεσθαι τῶν εὐσεβῶν χῶρον· τοὺς δὲ ταχέϊαν τὴν ἀποχώρησιν ποιησαμένους καὶ τοὺς ἑαυτῶν γονεῖς ἅπαντας ἐγκαταλιπόντας ἀπολέσθαι. ὥστε καὶ ὑμᾶς δεῖν τὴν παρὰ θεῶν ἔχοντας μαρτυρίαν ὁμογνωμόνως τοῦτον κολάζειν τὸν ἅπασι τοῖς μεγίστοις ἀδικήμασιν ἔνοχον ὄντα κατὰ τὸ ἑαυτοῦ μέρος. τοὺς μὲν γὰρ θεοὺς τὰς πατρίους τιμὰς ἀπεστέργηκε, τοὺς δὲ γονεῖς τοῖς πολεμίοις ἐγκατέλιπε, τοὺς δὲ τετελευτηκότας τῶν νομίμων οὐκ εἶασε τυχεῖν.

98 Καίτοι σκέψασθε, ὦ ἄνδρες· οὐ γὰρ ἀποστήσομαι τῶν παλαιῶν· ἐφ' οἷς γὰρ ἐκεῖνοι ποιοῦντες ἐφιλοτιμοῦντο, ταῦτα Cap. 24. δικαίως ἂν ὑμεῖς ἀκούσαντες ἀποδέχοισθε. φασὶ γὰρ Εὐμολπον τὸν Ποσειδῶνος καὶ Χιόνης μετὰ Θρακῶν ἐλθεῖν τῆς χώρας ταύτης ἀμφισβητοῦντα, τυχεῖν δὲ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους βασιλεύοντα Ἐρεχθέα, γυναῖκα ἔχοντα Πραξιθέαν τὴν Κηφισοῦ θυγατέρα. 99 μεγάλῳ δὲ στρατοπέδῳ μέλλοντος αὐτοῖς εἰσβάλλειν εἰς τὴν χώραν, εἰς Δελφοὺς ἰὼν ἡρώτα τὸν θεόν, τί ποιῶν ἂν νίκην λάβοι παρὰ τῶν πολεμίων. χρήσαντος δ' αὐτῷ τοῦ θεοῦ, τὴν θυγατέρα εἰ θύσειε πρὸ τοῦ συμβαλεῖν τῷ στρατοπέδῳ, κρατήσιν τῶν πολεμίων** ὥς δὲ τῷ θεῷ πειθόμενος τοῦτ' ἔπραξε, καὶ τοὺς ἐπιστρατευομένους ἐκ τῆς χώρας 100 ἐξέβαλε. διὸ καὶ δικαίως ἂν τις Εὐριπίδην ἐπαινέσειεν, ὅτι τὰ τε ἄλλ' ὧν ἀγαθὸς ποιητὴς καὶ τοῦτον τὸν μῦθον προεἶλετο ποιῆσαι, ἡγούμενος κάλλιστον ἂν γενέσθαι τοῖς πολίταις παράδειγμα τὰς ἐκείνων πράξεις, πρὸς ἃς ἀποβλέποντας καὶ θεωροῦντας συνεθίζεσθαι ταῖς ψυχαῖς τὸ τὴν πατρίδα φιλεῖν. ἄξιον δέ, ὦ ἄνδρες, δικασταί, καὶ τῶν ἱαμβείων ἀκοῦσαι ἃ πεποίηκε λέγουσαν τὴν μητέρα τῆς παιδός. ὄψεσθε γὰρ ἐν αὐτοῖς μεγαλοψυχίαν καὶ γενναιότητα ἀξίαν καὶ τῆς πόλεως καὶ τοῦ γενέσθαι Κηφισοῦ θυγατέρα.

τὰς χάριτας ὅστις εὐγενῶς χαρίζεται,

ἥδιον ἐν βροτοῖσιν· οἱ δὲ δρῶσι μὲν,

χρόνῳ δὲ δρῶσι, δυσγενέστερον . . .

ἐγὼ δὲ δώσω τὴν ἐμὴν παῖδα κτανεῖν·

ε λογίζομαι δὲ πολλά· πρῶτα μὲν πόλιν

οὐκ ἂν δυνάμην τῆσδε βελτίῳ λαβεῖν·

ἢ πρῶτα μὲν λεῶς οὐκ ἐπακτός ἄλλοθεν,

Mert úgy beszélnek, hogy a tűz körösleg körülfogta azt a helyet, s egyedül csak ők menekültek meg előle, úgy hogy azt a vidéket még mai napság is jámborok helyének⁹³ nevezik, míg ellenben azok kik nagy sietve elfutottak és szüleiket mind hátrahagyták, maguk is valamennyien ott veszttek. Hívjátok fel tehát az isteneket tanubizonyosságra és mondjátok ki egyhangulag a büntetést arra az emberre, a ki a maga részéről a legfertelmesebb gonosztettekben vétke: az isteneket megfosztotta ősi tisztességöktől, szüleit martalékul hagyta az ellenségnek s a halottaktól megvonta a hagyományos kegyelet jeleit.

XXIV. De figyeljete tovább, bírák! Mert nem tudok megválni eleinktől. Amely sarktételeknek megvalósításában ugyanis ők büszkélkedtek, azokat ti is meghallgathatjátok és elfogadhatjátok.

Azt mondják, hogy Eumolpos,⁹⁴ Poseidon és Chione fia, a thrákok szövetségében berontott e földre, melyre jogot formált. Akkortájt épen Erechtheus volt a király, ki Praxitheát, Kephisos leányát bírta feleségül. Minthogy hatalmas sereg fogott betörni az országba, a király Delphoiba ment s tanácsot kért az istentől, mi módon győzheti meg ellenségeit? Az isten azt felelte, hogy ha a két sereg találkozása előtt feláldozza leányát, övé lesz a győzelem. A király csakugyan megfogadta az isten parancsát, s a betörőket kiűzte országából. Épen ezért Euripides méltó dicséretet érdemel, hogy ő, a különben is jeles költő, ezt a mondát is költeménybe foglalta; tudta ő, hogy a legmagasztosabb példát szolgáltatják a polgároknak az olyan tettek, melyeknek szemlélete és megfontolása hazaszeretetre szoktatja lelköket. Érdemes meghallgatni, bírák, ama verseket is, melyeket a költő a leány anyjának ajkaira adott. Nagy és nemes lélek szavait fogjátok belőlök kiolvasni, mely méltó e városhoz és Kephisos leányához:

Örvend az ember, látva szíves háladást;
Míg hogyha késve jő a hála bárkitől,
Már nem fakasztja tiszta érzés, tiszta szív.
Csak hadd vigyék a vesztő helyre lányomat!
5 Sokat tünődöm, ámde más dicsőbb hazát
Mint ezt, keresve bár, sem lelhetek sehol.
Ez ország népe vendégül nem érkezék:

- αὐτόχθονες δ' ἔφυμεν· αἱ δ' ἄλλαι πόλεις,
 πεσσῶν ὁμοίαις διαφοραῖς ἐκτισμέναι,
 10 ἄλλαι παρ' ἄλλων εἰσὶν εἰσαγωγίμοι.
 ὅστις δ' ἀπ' ἄλλης πόλεως οἰκίζει πόλιν,
 ἄρμους πονηρὸς ὥσπερ ἐν ξύλῳ παγείς,
 λόγῳ πολίτης ἐστί, τοῖς δ' ἔργοισιν οὐ.
 ἔπειτα τέκνα τοῦδ' ἕκατι τίκτομεν,
 15 ὥς θεῶν τε βωμοὺς πατρίδα τε βρῶμεθα.
 πόλεως δ' ἀπάσης τοῦνομ' ἔν, πολλοὶ δέ νιν
 ναίουσι· τούτους πῶς διαφθεῖραι με χρῆ,
 ἔξόν προπάντων μίαν ὑπὲρ δοῦναι θανεῖν;
 εἴ περ γὰρ ἀριθμὸν οἶδα καὶ τοῦλάσσοнос
 20 τὸ μεῖζον, οὐνὸς οἶκος οὐ πλείον σθένει
 πταίσας ἀπάσης πόλεως, οὐδ' ἴσον φέρει.
 εἰ δ' ἦν ἐν οἴκοις ἀντὶ θηλείων στάχυν
 ἄρσην, πόλιν δὲ πολεμία κατέειχε φλόξ,
 οὐκ ἂν νιν ἐξέπεμπον εἰς μάχην δορός
 25 θάνατον προταρβοῦσ'· ἀλλ' ἔμοιγ' ἔστω τέκνα,
 [2] καὶ μάχοιτο καὶ μετ' ἀνδράσι πρόποι,
 μὴ σχήματ' ἄλλως ἐν πόλει πεφυκότα.
 τὰ μητέρων δὲ δάκρυ, ὅταν πέμπῃ τέκνα,
 πολλοὺς ἐθήλυν' εἰς μάχην ὁρμωμένους.
 30 μισῶ γυναῖκας αἵτινες πρὸ τοῦ καλοῦ
 ζῆν παῖδας ἐπιδόντ' ἢ παρήνεσαν κακά.
 καὶ μὴν θανόντες γ' ἐν μάχῃ πολλῶν μετὰ
 τύμβον τε κοινὸν ἔλαχον εὐκλειάν τ' ἴσῃν·
 τῇ μὴ δὲ παιδὶ στέφανος εἰς μιᾷ μόνῃ
 35 πόλεως θανούσῃ τῇσδ' ὕπερ δοθήσεται.
 καὶ τὴν τεκοῦσαν καὶ σὲ δύο σ' ὁμοσπόρῳ
 σώσει· τί τούτων οὐχὶ δέξασθαι καλόν;
 τὴν οὐκ ἐμὴν πλὴν [ἦ] φύσει δώσω κόρην
 θῦσαι πρὸ γαίας. εἰ γὰρ αἰρεθήσεται
 40 πόλις, τί παίδων τῶν ἐμῶν μέτεστί μοι;
 οὐκοῦν ἅπαντα τοῦν γ' ἐμοὶ σωθήσεται·
 ἄρξουσιν ἄλλοι, τῇδ' ἐγὼ σώσω πόλιν.
 ἐκεῖνο δ' οὐ τὸ πλείστον ἐν κοινῷ μέρος,
 οὐκ ἔσθ' ἐκούσης τῆς ἐμῆς ψυχῆς ἄτερ
 45 προγόνων παλαιὰ θέσμι' ὅστις ἐκβαλεῖ·
 οὐδ' ἀντ' ἐλάας χρυσέας τε Γοργήνος
 τρίαῖναν ὄρθην σταῖσαν ἐν πόλεως βάθροισι

- Mi itt születünk, míg a többi városok,
 Miként ha koczka-halmaz gyűlik együvé,
 10 Lakost cserélve népesültek szüntelen.
 Ki más hazába költözék a régiből,
 Miként a fába vert, megromlott, gyenge ék,
 Csak pusztá névre polgár ő, de tette nem.
 Hisz gyermekinket istenünk azért adá,
 15 Hogy oltárinkat óvjuk és a szent hazát.
 Közös hazánk e föld, sok ember lakja bár.
 Miért vesztísem el vajon mindnyájokat,
 Ha egy halála mindnyáját megmentené?
 Mert hogyha számot ismerek, s tudom, mi nagy,
 20 Mi kisebb: egy család hatalma semmiség,
 S egész hazának romlását nem éri meg.
 Ha tűzbe-vasba elmerülne városunk,
 S ha férfi sarjat szültem vón' leány helyett,
 A dárdaharczba félelem ne'kül
 25 Előre küldeném. Olyan legyen fiam,
 Hogy férfiarczba' messze tündököljön ő,
 S ne hitvány bábként vesztegeljen hasztalan.
 Sok jó leventét elpuhított harc előtt,
 Ha indultában édes anyja könnyezett.
 30 Utálom azt a nőt, ki szép halál helyett
 A gyermek éltét megkivánja vétkesen.
 Közös dicsőség és közös sír várja azt,
 Ki társival közös csatában elbukott.
 Ha egymagában elhal lányom a honért,
 35 A pálma lombját egymagában kapja meg,
 Kedves szülőit s két tulajdon véreit
 Megmenti. Mindez szép jutalmat érdemel.
 Csupán természet fűzi őt hozzám, s ezért
 Hadd veszszén ő, hazám helyett! Ha ez bukik,
 40 Vajjon mit érek édes gyermekimmal el?
 A város üdvét hát megóvnom én magam:
 Bár más a fejdelem, a mentő én leszek.
 Fontos szerepre hív hazánknak érdeke:
 Mert nincs ki merné eltörölni régi, szent
 45 Törvényeinket, míglen élek jó magam.
 Az ős olajfa s czifra Gorgó⁹⁵ szent legyen!
 A vár tövébe fűrt szigonyt⁹⁸ se thrák sereg

Εὐμολπος οὐδὲ Θραῦ ἀναστέλει λειῷς
 στεφάνοισι, Παλλὰς δ' οὐδαμοῦ τιμῆσεται.
 50 χρῆσθ', ὃ πολῖται, τοῖς ἐμοῖς λοχεύμασιν,
 σφῆξεσθε, νικᾶτ'· ἀντὶ γὰρ ψυχῆς μιᾶς
 οὐκ ἔσθ' ὅπως ὑμῖν ἐγὼ οὐ σώσω πόλιν.
 ὢ πατρίς, εἴθε πάντες οἱ ναίουσί σε
 οὔτω φιλοῖεν ὡς ἐγώ· καὶ βραδίως
 55 οἰκοῖμεν ἄν σε, κοῦδὲν ἄν πάσχοις κακόν.

101 Ταῦτα, ὦ ἄνδρες, τοὺς πατέρας ὑμῶν ἐπαίδευε. φύσει γὰρ
 Cap. οὐσῶν φιλοτέκνων πασῶν τῶν γυναικῶν ταύτην ἐπέθηκε τὴν
 25. πατρίδα μᾶλλον τῶν παίδων φιλοῦσαν, ἐνδεικνύμενος ὅτι εἴπερ-
 αὶ γυναῖκες τοῦτο τολμήσουσι ποιεῖν, τοὺς γε ἄνδρας ἀνυπέρ-
 βλητόν τινα δεῖ τὴν εὐνοίαν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἔχειν, μηδὲ
 φεύγειν αὐτὴν ἐγκαταλιπόντας μηδὲ καταισχύνειν πρὸς ἅπαντας
 τοὺς Ἕλληνας ὥσπερ Λεωκράτης.

102 Βούλομαι δ' ὑμῖν καὶ τὸν Ὅμηρον παρασχέσθαι ἐπαινῶν.
 Cap. οὔτω γὰρ ὑπέλαβον ὑμῶν οἱ πατέρες σπουδαῖον εἶναι ποιητὴν,
 26. ὥστε νόμον ἔθεντο καθ' ἐκάστην πενταστηρίδα τῶν Πανα-
 θηναίων μόνου τῶν ἄλλων ποιητῶν βραφδεῖσθαι τὰ ἔπη, ἐπί-
 δεῖξιν ποιούμενοι πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὅτι τὰ κάλλιστα τῶν ἔργων
 προσηροῦντο, εἰκότως· οἱ μὲν γὰρ νόμοι διὰ τὴν συντομίαν οὐ
 διδάσκουσιν ἀλλ' ἐπιτάττουσιν ἃ δεῖ ποιεῖν, οἱ δὲ ποιηταὶ
 μιμούμενοι τὸν ἀνθρώπινον βίον, τὰ κάλλιστα τῶν ἔργων
 ἐκλεξάμενοι, μετὰ λόγου καὶ ἀποδείξεως τοὺς ἀνθρώπους συμ-

103 πείθουσιν. Ἐκτωρ γὰρ τοῖς Τρωσὶ παρακελευόμενος ὑπὲρ τῆς
 πατρίδος τάδε εἶρηκεν

ἀλλὰ μάχεσθ' ἐπὶ νηυσὶ διαμπερές, ὅς δέ κεν ὑμέων
 βλήμενος ἦε τυπεῖς θάνατον καὶ πότμον ἐπίσπῃ,
 τεθνᾶτω. οὐ οἱ ἀεικὲς ἀμυνομένην περὶ πάτρης
 τεθνᾶμεν· ἀλλ' ἄλοχός τε σὴ καὶ νήπια τέκνα,
 καὶ κλῆρος καὶ οἶκος ἀνήρατος, εἴ κεν Ἀχαιοὶ
 ὀΐχωνται σὺν νηυσὶ φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν.

104 Τούτων τῶν ἐπῶν ἀκούοντες, ὦ ἄνδρες, οἱ πρόγονοι ὑμῶν
 Cap. καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ἔργων ζηλοῦντες οὕτως ἔσχον πρὸς
 27. ἀρετὴν, ὥστε οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς αὐτῶν πατρίδος ἀλλὰ καὶ
 πάσης [τῆς] Ἑλλάδος ὡς κοινῆς ἠθέλον ἀποθνήσκειν. οἱ
 γοῦν ἐν Μαραθῶνι παραταξάμενοι τοῖς βαρβάροις τὸν ἐξ
 ἀπάσης τῆς Ἀσίας στόλον ἐκράτησαν, τοῖς ἰδίοις κινδύνοις
 κοινὴν ἄδειαν ἔπασσι τοῖς Ἕλλησι κτώμενοι, οὐκ ἐπὶ τῇ δόξῃ

Ne fedje virággal, sem Eumolpos keze,
 S Pallast ne érje más hazába' tisztelet!
 50 Csak rajta társak, csak vigyétek lányomat,
 És győzzetek! Ám veszítsem véretem,
 De szent hazámat martalékul nem hagyom.
 Hazám! Vajh' minden egyes sarjadékod úgy
 Szeretne téged, mint magam! Nem érne baj,
 S a béke révén élne minden honfi szív!

XXV. Igy nevelé őseiteket a költő, athéniek. A nő ösztönszerű- 101
 leg szereti gyermekeit; költőnknek ez a nő-alakja azonban gyer-
 mekeinél is jobban szereti hazáját, bizonyoságául annak, hogy ha
 már nők illet mernek tenni, mily páratlan ragaszkodással kell sze-
 retniök hazájokat a férfiaknak, nem pedig rútul megszökniök és az
 egész görög nemzetet meggyalázniök, miként azt Leokrates tevő.

XXVI. Szándékom Homerost is magasztalólag idézni. Apáitok 102
 e költőt oly tökéletesnek tartották, hogy törvényt hoztak, mely sze-
 rint minden ötödik évben az athéni népünnepeken ⁹⁷ egyedül csak
 az ő költeményei adassanak elé. Meg akarták ezzel mutatni a helle-
 neknek, hogy a kiválóan nemes tetteket fölötte mód megbecsülik.
 Igen helyesen! Mert a törvények velősen írvák s épen ezért ⁹⁸ nem
 oktatnak, csak ránk parancsolnak. A költő ellenben az emberi életet
 rajzolja, kiválogatja belőle a legszebb vonásokat, s tanuság és szem-
 léltető előadás eszközeivel indítja meg a közönséget. Igy Hektor ⁹⁹ 103
 a hazáért való harczra ezekkel a szavakkal szólítja fel a trójaiakat:

Rajta tehát, a hajók mellett tusakodjatok egyre!
 A kit a nyíl vagy kard sebesít, végezze a sorsát
 S haljon meg. Mert szép a hazáért küzdeni s halni.
 Hitvесе élve marad s kicsi gyermeki élve maradnak,
 Dús örökét s házat megmenti, ha majd az achívak
 Népei meglátják szeretett honi földüket ismét.

XXVII. E szavak hallatára őseitek is, athéniek, ugyanoly tet- 104
 tekre buzdultak s oly vitézek lőnek, hogy nemcsak szülőföldükért,
 hanem egész Hellasért, közös hazájokért szívesen elhaltak. Ők vol-
 tak azok, kik Marathonnál szembeszálltak a barbárokkal s ezeknek
 egész Ázsiából szedett seregét meggyőzték; ők rakták meg saját
 vesztők árán Hellas közbiztosságának az alapját. Nem a hírnév,

μέγα φρονούντες ἀλλ' ἐπὶ τῷ ταύτης ἄξια πράττειν, τῶν μὲν Ἑλλήνων προστάτας τῶν δὲ βαρβάρων δεσπότας ἑαυτοὺς καθιστάντες· οὐ γὰρ λόγῳ τὴν ἀρετὴν ἐπετήδευον, ἀλλ' ἔργῳ
 105 πᾶσιν ἐπεδείκνυντο. τοιγαροὺν οὕτως ἦσαν ἄνδρες σπουδαῖοι καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ οἱ τότε τὴν πόλιν οἰκοῦντες, ὥστε τοῖς
 Cap. 28. ἀνδρειοτάτοις Λακεδαιμονίοις ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις πο-
 λεμοῦσι πρὸς Μεσσηνίους ἀνείλεν ὁ θεὸς παρ' ἡμῶν ἡγεμόνα λαβεῖν καὶ νικήσιν τοὺς ἐναντίους. καίτοι εἰ τοῖν ἄφ' Ἡρα-
 κλέους γεγεννημένοι, οἱ αἰεὶ βασιλεύουσιν ἐν Σπάρτῃ, τοὺς παρ' ὑμῶν ἡγεμόνας ἀμείνους ὁ θεὸς ἔκρινε, πῶς οὐκ ἀνυπέρ-
 106 βλητον χρὴ τὴν ἐκείνων ἀρετὴν νομίζειν; τίς γὰρ οὐκ οἶδε τῶν Ἑλλήνων ὅτι Τυρταῖον στρατηγὸν ἔλαβον παρὰ τῆς πόλεως, μεθ' οὗ καὶ τῶν πολεμίων ἐκράτησαν καὶ τὴν περὶ τοὺς νέους ἐπιμέλειαν συνετάξαντο, οὐ μόνον εἰς τὸν παρόντα κίνδυνον ἀλλ' εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα βουλευσάμενοι καλῶς. κατέλιπε γὰρ αὐτοῖς ἐλεγεία ποιήσας, ὧν
 107 ἀκούοντες παιδεύονται πρὸς ἀνδρείαν· καὶ περὶ τοὺς ἄλλους ποιητὰς οὐδένα λόγον ἔχοντες περὶ τούτου οὕτω σφόδρα ἐσπουδάκασιν, ὥστε νόμον ἔθεντο, ὅταν ἐν τοῖς ὅπλοις ἐκστρατευόμενοι ᾧσι, καλεῖν ἐπὶ τὴν τοῦ βασιλέως σκη-
 νὴν ἀκουσομένους τῶν Τυρταίου ποιημάτων ἅπαντας, νομίζοντες οὕτως ἂν αὐτοὺς μάλιστα πρὸ τῆς πατρίδος ἐθέλ-
 λειν ἀποθνήσκειν. χρήσιμον δ' ἐστὶ καὶ τούτων ἀκοῦσαι τῶν ἐλεγείων, ἵν' ἐπίστησθε οἶα ποιοῦντες εὐδοκίμουν παρ' ἐκείνοις.

τευνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοις πεσόντα
 ἄνδρ' ἀγαθόν, περὶ ᾗ πατρίδι μαρνάμενον.
 τὴν δ' αὐτοῦ προλιπόντα πόλιν καὶ πίνοντας ἀγρούς
 πτωχεύειν πάντων ἔστ' ἀνιηρότατον,
 5 πλαζόμενον σὺν μητρὶ φίλῃ καὶ πατρὶ γέροντι
 παισὶ τε σὺν μικροῖς κουριδίῃ τ' ἀλόχῳ.
 ἐχθρὸς μὲν γὰρ τοῖσι μετέσσειται, οὐς κεν ἴκηται
 χρημοσύνη τ' εἴκων καὶ στυγερῇ πένιῃ,
 αἰσχύνει τε γένος, κατὰ δ' ἀγλαὸν εἶδος ἐλέγχει,
 10 πᾶσα δ' ἀτιμία καὶ κακότης ἔπεται.
 εἰ δ' οὕτως ἄνδρός τοι ἀλωμένου οὐδεμί' ὥρη
 γίγνεται οὐτ' αἰδῶς οὐτ' ὅπης οὐτ' ἔλεος,
 θυμῷ γῆς περὶ τῆσδε μαχώμεθα, καὶ περὶ παίδων
 θνήσκωμεν ψυχέων μηκέτι ωιδόμενοι.

hanem a hírnévre érdemes tett volt büszkeségök : a hellének vezéreivé, a barbárok korlátlan uraivá lettek. Vitézségök nem volt szóbeszéd ; tetteiket csodálta ország-világ.

105

XXVIII. Városunk akkori lakói, akár otthon voltak, akár nyilvánosan szerepeltek, oly derék emberek valának, hogy a kiválóan vitéz lakedaimonoknak, kik a régi időkben hadat indítottak a messéneiek ellen,¹⁰⁰ azt jósolta az isten,¹⁰¹ hogy ha tőlünk veszik vezéröket, meg fogják győzni az ellenséget. Már most, ha az isten még Herakles utódainál, Spárta törvényes királyainál is jobbaknak ítélte a ti vezéreiteket, lehetett-e párja ezek vitézségének ? Melyik görög ember ne tudná, hogy a spártaiak mi tőlünk kapták vezérként Tyrtaiost, kinek közbenjárásával ellenségeiket is legyőzték, s ifjuságuk nevelésének is kellő gondját viselték. Védve voltak ilyképen nemcsak az akkori, hanem minden bekövetkező veszedelmek ellen. Tyrtaios ugyanis elégiáit hagyta reájok s e költemények hallatára tanulnak igazi vitézséget. A spártaiak a többi költőkről rendszerint még említést sem tesznek,¹⁰² de Tyrtaiost annyira megszerették, hogy törvényt hoztak, mely szerint fegyveres kivonulás idején a költőt is meg kellett hívni a király sátrába, hogy mindnyájan hallgassák meg költeményeit s meg voltak győződve, hogy ilyképen nagyobb lelkesedéssel fognak meghalni hazájokért. Jó lesz tán ezt a költeményt is meghallgatni : tanuljátok meg belőle, hogy Spártában miféle tettek részesülnek köz-elismerésben.¹⁰³

Szép a dicső kimulás zajló csatasornak az élén,

Hogyha vitézi kezünk védi a drága hazát,

Ős honodat s dús telkeidet soha cserbe ne hagyjad ;

Koldus sorsánál nincs szomorúbb, keserűbb.

5 Anyjával tévelyg s apjával, szerte barangol

Apró gyermekivel s hön szeretett nejivel.

Szükség rabja leszen, nyomorúság átka lesújtja.

Nincs, ki marasztalná ; nincs, ki szeresse, sehol.

Szennyfolt éri nemét s ragyogó szépsége enyészik,

10 És a gyaláztatnak száz faja éri utól.

Hajh ! A számkivetett férfit nem tiszteli senki,

Könnycseppet, becsülést nincs, aki adna neki.

Bátran küzdjünk hát a honért ! Ne kiméljük az éltet,

S drága családunkért ontsuk örömmel a vért.

- 15 ὦ νέοι, ἀλλὰ μάχεσθε παρ' ἀλλήλοισι μένοντες,
μηδὲ φυγῆς αἰσχροῦς ἄρχετε μηδὲ φόβου,
ἀλλὰ μέγαν ποιείσθε καὶ ἄλκιμον ἐν φρεσὶ θυμόν,
μηδὲ φιλοφυχεῖτ' ἀνδράσι μαρνάμενοι·
τούς δὲ παλαιοτέρους, ὧν οὐκέτι γούνατ' ἐλαφρά,
20 μὴ καταλείποντες φεύγετε, τοὺς γεραιούς.
αἰσχρὸν γὰρ δὴ τοῦτο, μετὰ προμάχοισι πεσόντα
κεῖσθαι πρόσθε νέων ἄνδρα παλαιότερον,
ἦδη λευκὸν ἔχοντα κάρη πολίον τε γένειον,
θυμὸν ἀποπνέοντ' ἄλκιμον ἐν κονίῃ,
25 αἰματόεντ' αἰδοῖα φίλαις ἐν χερσὶν ἔχοντα
(αἰσχροὶ τὰ γ' ὀφθαλμοῖς καὶ νεμεσητὸν ἰδεῖν)
καὶ χροὰ γυμνωθέντα. νέοισι δὲ πάντ' ἐπέοικεν,
ὄφρ' ἐρατῆς ἥβης ἀγλαὸν ἄνθος ἔχῃ·
ἀνδράσι μὲν θηητὸς ἰδεῖν, ἐρατὸς δὲ γυναιξίν
30 ζωὸς εἶναι, καλὸς δ' ἐν προμάχοισι πεσών.
ἀλλὰ τις εὖ διαβάς μενέτω ποσὶν ἀμφοτέροισιν
στηριγθεὶς ἐπὶ γῆς, χεῖλος ὁδοῦσι θακύν.

- 108 Καλὰ γε, ὦ ἄνδρες, καὶ χρήσιμα τοῖς βουλομένοις προσ-
έχειν. οὕτω τοίνυν εἶχον πρὸς ἀνδρείαν οἱ τούτων ἀκούοντες,
ὥστε πρὸς τὴν πόλιν ἡμῶν περὶ τῆς ἡγεμονίας ἀμφισβητεῖν,
εἰκότως· τὰ γὰρ κάλλιστα τῶν ἔργων ἀμφοτέροις ἦν κατειργα-
σμένα. οἱ μὲν γὰρ πρόγονοι τοὺς βαρβάρους ἐνίκησαν οἱ πρῶτοι
τῆς Ἀττικῆς ἐπέβησαν, καὶ καταφανῆ ἐποίησαν τὴν ἀνδρείαν
τοῦ πλούτου καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ πλήθους περιγιγνομένην·
Λακεδαιμόνιοι δ' ἐν Θερμοπύλαις παραταξάμενοι ταῖς μὲν
τύχαις οὐχ ὁμοίαις ἐχρήσαντο, τῇ δ' ἀνδρείαᾷ πολὺ πάντων
109 διήνεγκαν. τοιγαροῦν ἐπὶ τοῖς ὀρίοις τοῦ βίου μαρτύρια ἔστιν
ἰδεῖν τῆς ἀρετῆς αὐτῶν ἀναγεγραμμένα ἀληθῆ πρὸς ἅπαντας
τοὺς Ἕλληνας, ἐκείνοισι μὲν

ὦ ξεῖν', ἄγγελον Λακεδαιμονίους ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων πειθόμενοι νομίμοις,

τοῖς δὲ ὑμετέροις προγόνοις

Ἕλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι
χρυσοφόρων Μήδων ἐστόρεσαν δύναμιν.

- 110 Ταῦτα, ὦ Ἀθηναῖοι, καὶ μνημονεύεσθαι καλὰ καὶ τοῖς
Cap. 29. πράξασιν ἔπαινος καὶ τῇ πόλει δόξα ἀείμνηστος. ἀλλ' οὐχ

- 15 Ifjak! A harc mezéjén vállvetve maradjatok együtt,
 Mert csak a gyáva szökik, mert csak a gyáva remeg.
 Osi erény s hatalom szálljon szívetekbe tinéktek;
 Harcz közepén szívesen haljon a férfi halált.
 Tisztes apáitokat, kiknek már térdei gyöngék,
 20 Cserbe ne hagyjátok, futva gyalázatosan!
 Nem méltó, hogy az aggastyán csapatoknak az élén
 Hősi vitézséggel küzdjön az ifjak előtt.
 Mily szégyen, ha fejét s állát a kor őszbe csavarta,
 S termete díztelenül mégis a porba bukik:
 25 Vagy ha mezitelenül, vérző férfitüi szemérmét
 Két keze ujjával féltve takarja el ő.
 Fertelmes látvány! . . . Mindez nemesítse az ifút,
 Mig arany-ifjúság himpora rajta vagyton.
 Élve, rajonganak érte a nők, bámulja a férfi,
 30 Halva pedig harcban díszkoszorúkat arat.
 Ám kiki jó állást foglalva, maradjon a résen,
 S lábát megvetvén marja kemény ajakát.

Bizonyára szép és hasznos versek mindazokra nézve, kik meg 108
 akarják hallgatni! Ilyenek hallatára váltak olyan emberek a spár-
 taiakból, hogy vetélkedtek államunkkal a főhatalom elnyerése vé-
 gett. És méltán! Mert a legdicsőbb tetteket mi ketten vittük vég-
 hez. A mi őseink győzték le a barbarokat, kik legelőször léptek
 Attika földjére; ők hozták nyilvánosságra, hogy a vitézség a gaz-
 dagságnál és a lelkesedés a nyers tömegnél többet ér. A Thermo-
 pylai mellett sorakozó spártaiaknak bár nem szolgált azonképen a
 szerencse, vitézség dolgában túltettek mindnyájunkon. E vitézsé- 109
 gök bizonyossága ott díszlik márványba vésve éltök határkövein,
 híven az igazsághoz, szólva az egész görögségnek. A lakedaimo-
 nok sírján: 104

Itt fekszünk. Vándor, vidd hírül a spártaiaknak:
 Megeselekedtük, a mit megkövetelt a haza.

Őseitek sírkövén pedig:

Hellenekért harczolt az athéni sereg Marathonnál:
 Dúsgazdag perzsák hadseregét leveré.

XXIX. Szép e tetteket emlegetnünk, athéniek! Becsületére 110
 válnak mindazoknak, kik véghez vitték s örök emlékü dicsőséget

ὁ Λεωκράτης πεποίηκεν, ἀλλ' ἐκὼν τὴν ἐξ ἅπαντος τοῦ αἰῶνος συνηθροισμένην τῇ πόλει δόξαν κατήσχυεν. ἐὰν μὲν οὖν ἀποκτείνητε αὐτόν, δόξετε πᾶσι τοῖς Ἑλλήσι καὶ ὑμεῖς τὰ τοιαῦτα τῶν ἔργων μισεῖν· εἰ δὲ μή, καὶ τοὺς προγόνους τῆς παλαιᾶς δόξης ἀποστερήσετε καὶ τοὺς ἄλλους πολίτας μεγάλα βλάψετε. οἱ γὰρ ἐκείνους μὴ θαυμάζοντες τοῦτον πειράσσονται μιμεῖσθαι, νομίζοντες ἐκεῖνα μὲν παρὰ τοῖς παλαιοῖς εὐδοκιμεῖν, παρὰ δ' ὑμῖν ἀναίδειαν καὶ προδοσίαν καὶ δειλίαν κεκρίσθαι κάλλιστον.

- 111 Εἰ [δὲ] μὴ δύνασθε ὑπ' ἐμοῦ διδαχθῆναι ὃν τρόπον δεῖ
 Cap. 30. πρὸς τοὺς τιούτους ἔχειν, σκέψασθε ἐκείνους τίνα τρόπον ἐλάμβανον παρ' αὐτῶν τὴν τιμωρίαν· ὥσπερ γὰρ τὰ καλὰ τῶν ἔργων ἡπίσταντο ἐπιτηδεύειν, οὕτω καὶ τὰ πονηρὰ προηροῦντο κολάζειν. ἐκεῖνοι γάρ, ὡ ἄνδρες, θεωρήσατε ὡς ὠργίζοντο τοῖς προδόταις καὶ κοινούς ἐχθροὺς ἐνόμιζον εἶναι τῆς πόλεως. Φρυνίχου γὰρ ἀποσφαγέντος νύκτωρ παρὰ τὴν κρήνην τὴν ἐν τοῖς οἰσύοις ὑπὸ Ἀπολλοδώρου καὶ Θρασυβόλου, καὶ τούτων ληφθέντων καὶ εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀποτεθέντων ὑπὸ τῶν τοῦ Φρυνίχου φίλων, αἰσθανόμενος ὁ δῆμος τὸ γεγονὸς τοὺς τε εἰρχθέντας ἐξῆγε καὶ βασάνων γενομένων ἀνέκρινε, καὶ ζητῶν τὸ πρᾶγμα εὔρε τὸν μὲν Φρύνιχον προδιδόντα τὴν πόλιν, τοὺς 113 δ' ἀποκτείναντας αὐτόν ἀδίκως εἰρχθέντας· καὶ ψηφίζεται ὁ δῆμος Κριτίου εἰπόντος τὸν μὲν νεκρὸν κρίνειν προδοσίας, καὶ δόξῃ προδότης ὢν ἐν τῇ χώρᾳ τεθάφθαι, τὰ τε ὅσα αὐτοῦ ἀνορύξαι καὶ ἐξορίσαι ἔξω τῆς Ἀττικῆς, ὅπως ἂν μὴ κένηται ἐν τῇ χώρᾳ μηδὲ τὰ ὅσα τοῦ τὴν χώραν καὶ τὴν πόλιν προ- 114 διδόντος. ἐψηφίσαντο δὲ καὶ ἐὰν ἀπολογῶνταί τινες περὶ τοῦ τετελευτηκότος, ἐὰν ἄλλῳ ὁ τεθνηκώς, ἐνόχους εἶναι καὶ τούτους τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίαις· οὕτως οὐδὲ βοηθεῖν τοῖς τοὺς ἄλλους ἐγκαταλείπουσιν ἡγοῦντο δίκαιον εἶναι, ἀλλ' ὁμοίως ἂν προδοῦναι τὴν πόλιν καὶ τὸν διασφίζοντα τὸν προδότην. τοιγαροῦν οὕτω μισοῦντες τοὺς ἀδικούντας καὶ τοιαῦτα κατ' αὐτῶν ψηφίζομενοι ἀσφαλῶς ἐκ τῶν κινδύνων ἀπηλλάττοντο. Λαβὲ δὲ αὐτοῖς τὸ ψήφισμα, γραμματεῦ, καὶ ἀνάγνωθι.

ΨΗΦΙΣΜΑ.

- 115 Ἀκούετε, ὡ ἄνδρες, τούτου τοῦ ψηφίσματος. ἔπειτα ἐκεῖνοι μὲν τὰ τοῦ προδότου ὅσα ἀνορύξαντες ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἐξώρισαν, καὶ τοὺς ἀπολογουμένους ὑπὲρ αὐτοῦ

hoznak az államra. De nem Leokrates cselekedte meg; ő erőnek erejével csúffá tette a legrégibb időktől fogva államunkhoz fűződő dicsőséget. Ha halálra ítéletek, el fogja ismerni minden görög ember, hogy ti is gyűlölettel vagytok eltelve az ily tettek iránt. Ellenkező esetben nemcsak őseiteket fosztjátok meg régi dicsőségöktől, hanem a többi polgárokon is nagy sérelmet ejtetek. Mert a kik amazokat nem csodálják, emezt törekszenek majd utánozni, abban a hiszemben, hogy ama dicsó tetteket csak a régiek becsülték meg,¹⁰⁵ míg ti az orczátlanságot, az árulást, a gyávaságot tartjátok legszebbnek.

XXX. De ha én nem bírlak meggyőzni arról, mikép bánjatok el 111 az ilyen emberekkel, gondoljatok vissza, mikép büntették meg őket apáitok, kik a nemes tetteket ép úgy meg tudták becsülni, a mint viszont a gonosztetteket is meg szokták torolni. Csak emlékezettek, mily haraggal nyilvánították az árulókat az állam közös ellenségeinek! Mikor Apollodoros és Thrasybulos éjnek idején a 112 füzes-forrás mellett felkonczolták Phrynichost,¹⁰⁶ ennek barátai elfogták és börtönbe vetették a gyilkosokat; de mihelyt a nép megtudta, mi történt, a börtönből kivezetteté őket és vallatást rendelt. A vizsgálat eredménye pedig az volt, hogy Phrynichos elárulta hazáját s így gyilkosait jogtalanul zárták be. A nép most Kritias¹⁰⁷ 113 indítványára a halottat hűtlenség vádjában elítéli és elrendeli, hogy ha csakugyan áruló létére temettetett el az országban, tetteit ássák ki és vigyék ki Attika határaiból: itt az országban még porai se feküdjenek az olyan embernek, a ki hazáját és az államot elárulta. Elhatározták továbbá, hogy ha a halottra rábizonyítják 114 bűnét és ha mégis találkozik olyan, a ki védelmére kel, ez essék a törvényes büntetés alá. Azt tartották, hogy még segíteni sem szabad azokat, kik a többieket cserben hagyták, s hogy hazaárulót megmenteni, annyi mint hazaárulónak lenni. Ily méltó gyűlölettel gyűlölték a gonosztevőket s ily értelmű határozatra kelve szabadútták meg baj nélkül a veszedelemtől. Vedd elő, jegyző ezt a határozatot és olvasd fel.

Határozat.

Hallottátok a határozatot, bírák! Erre az árulónak még esont- 115 jait is kiásatták és kivitették Attika határaiból, sőt még védelmezőit

- Ἀρίσταρχον καὶ Ἀλεξικλέα ἀπέκτειναν καὶ οὐδ' ἐν τῇ χώρᾳ ταφῆναι ἐπέτρεψαν· ὑμεῖς δ' αὐτὸ τὸ σῶμα τὸ προδεδωκὸς τὴν πόλιν ζῶν καὶ ὑποχείριον ἔχοντες τῇ ψήφῳ ἀτιμώρητον
- 116 ἐάσετε; καὶ τοσοῦτον ἔσεσθ' ἡ γὰρ τῶν προγόνων χεῖρους, ὅσον ἐκείνοι μὲν τοὺς λόγῳ μόνον τῷ προδότῃ βοηθήσαντας ταῖς ἐσχάταις τιμωρίαις μετῆλθον, ὑμεῖς δὲ αὐτὸν τὸν ἔργῳ καὶ οὐ λόγῳ τὸν δῆμον ἐγκαταλιπόντα ὡς οὐδὲν ἀδικούντα ἀφήσετε; μὴ δῆτα, ὦ ἄνδρες δικασταί, ὃ ὑμῖν οὐδὲ πάτριον, ἀναξίως ὑμῶν αὐτῶν ψηφίζεσθε. καὶ γὰρ εἰ μὲν ἓν τι τοιοῦτον γεγονὸς ἦν ψήφισμα, εἴχεν ἂν τις εἰπεῖν ὡς δι' ὀργὴν μᾶλλον ἢ δι' ἀλήθειαν ἐποιήσαντο. ὅταν δὲ παρὰ πάντων ὁμοίως εἰληφό-
 117 τες ὦσι τὴν αὐτὴν τιμωρίαν, πῶς οὐκ εὐδὴλον ὅτι φύσει πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις ἔργοις ἐπολέμουν; Ἰππαρχον γὰρ τὸν Τιμάρχου οὐχ ὑπομείναντα τὴν περὶ τῆς προδοσίας ἐν τῷ δήμῳ κρίσιν, ἀλλ' ἔρημον τὸν ἀγῶνα ἐάσαντα, θανάτῳ τοῦτον ζημιώσαντας, ἐπειδὴ τῆς ἀδικίας οὐκ ἔλαβον τὸ σῶμα ὅμηρον, τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐξ ἀκροπόλεως καθελόντες καὶ συγχωνεύσαντες καὶ ποιήσαντες στήλην ἐψηφίσαντο εἰς ταύτην ἀναγράψαι τοὺς ἀλιτηρίους καὶ τοὺς προδότας· καὶ αὐτὸς ὁ Ἰππαρχος ἐν
 118 ταύτῃ τῇ στήλῃ ἀναγέγραπται, καὶ οἱ ἄλλοι δὲ προδόται. Καί μοι λαβὲ πρῶτον μὲν τὸ ψήφισμα καθ' ὃ ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰππαρχοῦ τοῦ προδότου ἐξ ἀκροπόλεως καθηρέθη, ἔπειτα τῆς στήλης τὸ ὑπόγραμμά καὶ τοὺς ὕστερον προσαναγραφέντας προδότας εἰς ταύτην τὴν στήλην, καὶ ἀναγίνωσκε, γραμματεῦ.

ΨΗΦΙΣΜΑ ΚΑΙ ΥΠΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΣΤΗΛΗΣ.

- 119 Τί δοκοῦσιν ὑμῖν, ὦ ἄνδρες; ἄρ' ἡ γὰρ ὁμοίως ὑμῖν περὶ τῶν ἀδικούντων γινώσκεις, καὶ οὐκ, ἐπειδὴ καὶ τὸ σῶμα οὐκ ἐδύνατο ὑποχείριον τοῦ προδότου λαβεῖν, τὸ μνημεῖον τοῦ προδότου ἀνελόντες ταῖς ἐνδεχομέναις τιμωρίαις ἐκόλασαν; οὐχ ὅπως τὸν χαλκοῦν ἀνδριάντα συγχωνεύσεις, ἀλλ' ἵνα τοῖς ἐπιγινομένοις παράδειγμα εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον ὡς εἶχον πρὸς τοὺς προδότας καταλίποιεν.

- 120 Λαβὲ δ' αὐτοῖς καὶ τὸ ἕτερον ψήφισμα περὶ τῶν εἰς Δεκέλαιαν μεταστάντων, ὅτε ὁ δῆμος ὑπὸ Λακεδαιμονίων ἐπολιορκεῖτο,

is, Aristarchost és Alexiklest¹⁰⁸ megölették és holttetemöknek itte földön helyet nem adtak. És ti ezt az embert, a ki a hazát elárulta, s a ki él és kezetekben van, büntetlenül fogjátok hagyni? Oly messze 116 akartok elmaradni őseitek mögött, hogy, míg ezek a legnagyobb büntetéseket rótták azokra, kik csak pusztá szóval segítették az árulót, addig ti azt, a ki nem szóval, hanem tettel is cserben hagyta a népet, fel fogjátok menteni, mintha maga volna az ártatlanság? Ne, óh ne határozatok emberi méltóságtoknak ellenére és ne térjete el őseitek szokásától, esküdt bírák! Mert ha eddigelé csupán egyetlenegy ilyen határozat lett volna, méltán mondhatná valaki, hogy inkább az indulat, mint a tiszta meggyőződés sugallta. Ha ellenben apáitok mindenkor ugyanúgy büntették az ilyfajta gonoszságot, vajjon nem nyilvánvaló-e, hogy ösztönszerűleg is ellenségei voltak minden ilyen cselekedetnek? Hipparchost,¹⁰⁹ 117 Timarchos fiát, a ki nem várta be a népnek árulása felett kimondott ítéletét, hanem a tárgyalás elől kivonta magát, halállal büntették. Minthogy pedig személyét, mint gonoszsága zálogát kézre nem keríthették, szobrát távolították el a fellegvárból, a szobrot összeolvasztatták és oly sírkövet csináltattak belőle, melyre a határozat értelmében rávésették a gonosztevők és árulók neveit; de nemcsak a többi árulókét, hanem magáét, Hipparchosét is. Vedd 118 elé, jegyző, először is azt a határozatot, melynek értelmében az áruló Hipparchos szobra a fellegvárból eltávolíttatott, azután a kő feliratát és a később hozzácsatolt nevek lajstromát. Mindezeket olvasd fel!

Határozat és felirat.

Nos, mit gondoltok, athéniek? Azok is úgy ítélték a gonosz- 119 tevőkről, mint ti? És mikor már az árulónak a személyét nem bírták megkeríteni, vajjon nem rombolták le emléksobrát s nem sújtották-e ezt a lehető legnagyobb büntetésekkel? És pedig korántsem azért, hogy az ércszobrot összeolvaszthassák, hanem, hogy minden időre példát állítsanak utódaiknak arra nézve, mikép bántak el ők a hazaárulókkal!

Vedd elé a másik határozatot is, mely a Dekeleiába¹¹⁰ költő- 120 zöttekről szól, mikor a polgárságot ostrom alá fogták a lake-

ὅπως εἰδῶσιν ὅτι περὶ τῶν προδοτῶν οἱ πρόγονοι ὁμοίας καὶ ἀκολουθούς ἀλλήλαις τὰς τιμωρίας ἐποιούντο. ἀναγίνωσκε, γραμματεῦ.

ΨΗΦΙΣΜΑ.

121 Ἀκούετε, ὦ ἄνδρες, καὶ τούτου τοῦ ψηφίσματος, ὅτι τῶν ἐν τῷ πολέμῳ μεταστάντων εἰς Δεκέλειαν κατέγνωσαν, καὶ ἐψηφίσαντο, ἐάν τις αὐτῶν ἐπανιὼν ἀλίσκηται, ἀπαγαγεῖν Ἀθηναίων τὸν βουλούμενον πρὸς τοὺς θεσμοθέτας, παραλαβόντας δὲ παραδοῦναι τῷ ἐπὶ τοῦ ὀρύγματος. ἔπειτα ἐκεῖνοι μὲν τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ μεταστάντας οὕτως ἐκόλαζον, ὑμεῖς δὲ τὸν ἐκ τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας ἐν τῷ πολέμῳ φυγόντα εἰς Ῥόδον καὶ προδόντα τὸν δῆμον οὐκ ἀποκτενεῖτε; πῶς οὖν δόξετε ἀπόγονοι εἶναι ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν;

122 Ἄξιον τοίνυν ἀκοῦσαι καὶ [τοῦ] περὶ τοῦ ἐν Σαλαμῖνι τελευτήσαντος γενομένου ψηφίσματος, ὃν ἡ βουλή, ὅτι λόγῳ μόνῳ ἐνεχείρει προδιδόναι τὴν πόλιν, περιελομένη τοὺς στεφάνους αὐτοχειρὶ ἀπέκτεινεν.

ΨΗΦΙΣΜΑ.

Γενναῖόν γε, ὦ ἄνδρες, τὸ ψήφισμα καὶ ἄξιον τῶν ὑμετέρων προγόνων, δικαίως· εὐγενεῖς γὰρ οὐ μόνον τὰς ψυχὰς ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν ἀδικούντων τιμωρίας ἐκέκτηντο.

123 Τί οὖν, ὦ ἄνδρες; ἄρά γε ὑμῖν δοκεῖ βουλομένοις μιμεῖσθαι τοὺς προγόνους πάτριον εἶναι Λεωκράτην μὴ ἀποκτείνειν; ὅποτε γὰρ ἐκεῖνοι ἀνάστατον τὴν πόλιν οὖσαν τὸν λόγῳ μόνῳ προδιδόντα οὕτως ἀπέκτειναν, τί ὑμᾶς προσήκει τὸν ἔργῳ καὶ οὐ λόγῳ τὴν οἰκουμένην ἐκλιπόντα ποιῆσαι; ἄρ' οὐχ ὑπερβαλέσθαι ἐκείνους τῇ τιμωρίᾳ; καὶ ὅτ' ἐκεῖνοι τοὺς ἐπιχειρήσαντας τῆς παρὰ τοῦ δήμου σωτηρίας ἀποστερεῖν οὕτως ἐκόλασαν, τί ὑμᾶς προσήκει τὸν αὐτὴν τοῦ δήμου τὴν σωτηρίαν προδόντα ποιῆσαι; καὶ ὅτε ὑπὲρ τῆς δόξης ἐκεῖνοι τοὺς αἰτίους οὕτως ἐτιμωροῦντο, τί ὑμᾶς ὑπὲρ τῆς πατρίδος προσήκει ποιεῖν;

124 Ἰκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα τὴν τῶν προγόνων γνῶναι διάνοιαν, ὥς εἶχον πρὸς τοὺς παρανομοῦντας εἰς τὴν πόλιν.

daimonok. Hadd lássák a bírák, hogy őseink az árulókra mindig egyforma és mindig következetes büntetéseket szabtak. Olvasd fel jegyző!

Határozat.

Hallottátok, bírák, ezt a határozatot is, mely elítéli mindazo- 121
kat, kik a háború folyamán Dekeleiába kivándoroltak. A kit kö-
zölők visszajövet elfogtak, e határozat értelmében minden athéni
polgár a bírák elé vezethette, kik azután átadták a hóhérnak.
Hogyha tehát apáink az e földről kivándorolt polgárokat ily kemé-
nyen büntették, akkor ti azt az embert, ki a háborúban a városból
és az országból megszökött Rhodosba, s-a népet elárulta, nem
fogjátok halálra ítélni? S ti mégis ama érfiak unokáinak vall-
játok magatokat?

Érdemes meghallgatni azt a határozatot is, mely egy Salamis- 122
ban kimúlt férfira¹¹¹ vonatkozik, kit a tanács azért, mert csak szó-
val is el akarta árulni az államot, koszorú letéve¹¹² sajátkezűleg
megölt.

Határozat.

Valóban nemes és őseitekhez méltó határozat ez, bírák! Nem
csak lelkők volt nemes,¹¹³ hanem még a büntetések is, melyekkel
a gonosztevőket sújtották, méltók voltak hozzájuk.

Hogyan, bírák? Ti mindenben követni akarjátok őseiteket s 123
mégis az ő erkölcsük szerint vélték cselekedni, ha Leokratest meg
nem ölitek? Ha ők megölték az olyat, a ki az elhagyott várost
csak szóval is elárulta, mikép kell ti néktek elbánni az olyannal,
ki nem szóval, hanem tetteivel hagyta cserben a népesnél népe-
sebbet? Vajjon a büntetésnek nem kell-e ez esetben még na-
gyobbnak lennie? S ha őseitek ilyképen büntették azokat, kik a
nép oltalmát elfogadni vonakodtak, mit kell tennetek azzal, a ki
magának a népnek üdvét árulta el? S ha ők már becsületből bün-
tették meg ilyképen a vétkeseket, mit kell tinéktek tennetek, mi-
kor a haza érdekéről van szó?

De ennyiből is eléggé felismerheti mindenki őseink gondol- 124
kozását, melylyel az állami gonosztevők irányában viselkedtek.

οὐ μὴν ἀλλ' ἔτι βούλομαι τῆς στήλης ἀκοῦσαι ὑμᾶς τῆς ἐν τῷ
 βουλευτηρίῳ περὶ τῶν προδοτῶν καὶ τῶν τὸν δῆμον καταλύοντων·
 τὸ γὰρ μετὰ πολλῶν παραδειγμάτων διδάσκειν ῥαδίαν ὑμῖν τὴν
 κρίσιν καθίστησι. μετὰ γὰρ τοὺς τριάκοντα οἱ πατέρες ὑμῶν πε-
 πονθότες ὑπὸ τῶν πολιτῶν οἷα οὐδεὶς πώποτε τῶν Ἑλλήνων ἠξίωτε,
 καὶ μόλις εἰς τὴν ἑαυτῶν κατελγλυθότες, ἀπάσας τὰς ὁδοὺς τῶν
 ἀδικημάτων ἐνέφραξαν, πεπειραμένοι καὶ εἰδότες τὰς ἀρχὰς καὶ
 125 τὰς ἐφόδους τῶν τὸν δῆμον προδιδόντων. ἐψηφίσαντο γὰρ καὶ ὤμο-
 σαν, ἐάν τις τυραννίδι ἐπιθῇται ἢ τὴν πόλιν προδιδῷ ἢ τὸν δῆμον
 καταλύῃ, τὸν αἰσθανόμενον καθαρὸν εἶναι ἀποκτείναντα, καὶ κρεῖτ-
 τον ἔδοξεν αὐτοῖς τοὺς τὴν αἰτίαν ἔχοντας τεθνάναι μᾶλλον ἢ
 πειραθέντας μετὰ ἀληθείας αὐτοὺς δουλεύειν· ἀρχὴν γὰρ οὕτως
 ὦντο δεῖν ζῆν τοὺς πολίτας, ὥστε μηδ' εἰς ὑποψίαν ἐλθεῖν μηδένα
 τούτων τῶν ἀδικημάτων. Καὶ μοι λαβὲ τὸ ψήφισμα.

ΨΗΦΙΣΜΑ.

126 Ταῦτα, ὦ ἄνδρες, ἔγραψαν εἰς τὴν στήλην, καὶ ταύτην
 ἔστησαν εἰς τὸ βουλευτήριον ὑπόμνημα τοῖς καθ' ἑκάστην
 ἡμέραν συνιοῦσι καὶ βουλευομένοις ὑπὲρ τῆς πατρίδος ὥς
 δεῖ πρὸς τοὺς τοιοῦτους ἔχειν. καὶ διὰ τοῦτο ἂν τις αἰσθηταὶ
 μόνον μέλλοντας αὐτοὺς τούτων τι ποιεῖν, ἀποκτείνειν συνώ-
 μοσαν, εἰκότως· τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἀδικημάτων ὑστέρας δεῖ
 τετάχθαι τὰς τιμωρίας, προδοσίας δὲ καὶ δῆμου καταλύσεως
 προτέρας. εἰ γὰρ προήσεσθε τοῦτον τὸν καιρὸν ἐν ᾧ μέλλουσιν
 ἐκεῖνοι κατὰ τῆς πατρίδος φαῦλόν τι πράττειν, οὐκ ἔστιν ὑμῖν
 μετὰ ταῦτα δίκην παρ' αὐτῶν ἀδικούντων λαβεῖν· κρεῖττους γάρ
 ἤδη γίνονται τῆς παρὰ τῶν ἀδικουμένων τιμωρίας.

127 Ἐνθυμεῖσθε τοίνυν, ὦ ἄνδρες, τῆς προνοίας ταύτης καὶ τῶν
 Cap. 81. ἔργων ἀξίως, καὶ μὴ ἐπιλανθάνεσθε ἐν τῇ ψήφῳ οἷων ἀνδρῶν ἔκχο-
 νοὶ ἐστε, ἀλλὰ παρακλεῦεσθε ὑμῖν αὐτοῖς ὅπως ὅμοια ἐκεῖνοις καὶ
 ἀκόλουθα ἐν τῇ τήμερον ἡμέρᾳ ἐψηφισμένοι ἐκ τοῦ δικαστηρίου

Még csak azt szeretném, ha meghallgatnátok a tanácsházban felállított kő tábla szövegét, mely az árulók s a népfelség csorbítói ellen irányult. A sok példa tanúsága nagyban megkönnyíti nektek az ítéletmondást. — A 30 zsarnok uralmának vége szakadt.¹¹⁴ Apáitok, kik a polgároktól annyi sokat szenvedtek,¹¹⁵ a mennyit görög ember soha az előtt, hazájokba visszatértök után minden lehető erőszakoskodásnak azonnal útját vágják. Jól ismerték azon emberek elveit és eszközeit, kik a népet elárulják. Elhatározták tehát 125 és e határozatra meg is esküdtek, hogy azt, ki önkényes uralomra kíváncsoznék, vagy a várost elárulná, vagy a nép fenhatóságát megbuktatná, minden ember, a ki észreveszi, büntetlenül megölheti; jobbnak hitték ugyanis, ha a gyanúban forgók elpusztulnak, mint ha ők maguk, saját tapasztalásuk árán kerülnek rab-szolgaságba. A polgároknak szerintök elejétől fogva úgy kellett élniök, hogy senkihez az ilyen gonoszságoknak még a gyanuja se férjen. Olvasd fel ezt a határozatot is!

Határozat.

Ezt vésették kő táblára, bírák, s ezt a kő táblát állították fel 126 a tanácsházban, figyelmeztetőül mindazoknak, kik ott naponként összegyűlnek és hazájok érdekében megvitatják, mint kelljen elbánniok az ilyenfajta emberekkel. S ezért megesküdtek, hogy ha valaki csak a szándékát veszi észre az ilyen tetteknek, az illetőt rögtön megölik. Nagyon helyesen! Más gonosztettet később is meg lehet torolni, de az árulást és a népuraság felforgatását azon melegében kell megbüntetni. Ha elveszteglitek azt az alkalmas percet, mikor a gonosztevők a haza ellen rosszat forralnak, azután már hiába szabtok büntetést reájok; mert hiszen ezen idő alatt sokkalta nagyobb hatalomra tehettek szert, semhogy a sértett fél büntetése utól érhetné.

XXXI. Fontoljátok meg tehát a dolgot, bírák, azzal az óvatos- 127 sággal, melyet a tárgy megérdemel: szavazás közben ne feledkezzetek meg róla, hogy minő embereknek vagytok ivadécai; úgy iparkodjatok, hogy ha eltávoztok e tárgyalásról, mindenkép eleitekre valló és nyomdokaikba lépő határozatot hoztatok legyen ezen

ἐξίητε. ὑπομνήματα δ' ἔχετε καὶ παραδείγματα τῆς ἐκείνων τιμωρίας τὰ ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀδικούντων ψηφίσμασιν ὠρισμένα· διομωμόκατε δ' ἐν τῷ ψηφίσματι τῷ Δημοφάντου κτείνειν τὸν τὴν πατρίδα προδιδόντα καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ καὶ χειρὶ καὶ φήφῳ. μὴ γὰρ οἴεσθε τῶν μὲν οὖσιων ἅς ἂν οἱ πρόγονοι καταλίπωσι κληρονόμοι εἶναι, τῶν δὲ ὅρκων καὶ τῆς πίστεως ἦν δόντες οἱ πατέρες ὑμῶν ὅμηρον τοῖς θεοῖς τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας τῆς πόλεως μετεῖχον, ταύτης δὲ μὴ κληρονομεῖν.

- 128 Οὐ μόνον τοίνυν ἡ πόλις ὑμῶν οὕτως ἔσχε πρὸς τοὺς
 Cap. προδιδόντας, ἀλλὰ καὶ Λακεδαιμόνιοι. καὶ μὴ μοι ἀχθεσθῆτε,
 32. ὦ ἄνδρες, εἰ πολλάκις μέμνημαι τῶν ἀνδρῶν τούτων· καλὸν
 γὰρ ἐστὶ πόλεως εὐνομουμένης περὶ τῶν δικαίων παραδείγματα λαμβάνειν· ἀσφαλέστερον γὰρ ἕκαστος ὑμῶν τὴν δικαίαν καὶ τὴν εὖορκον ψῆφον θήσεται. Πausanίαν γὰρ τὸν βασιλέα αὐτῶν προδιδόντα τῷ Πέρσῃ τὴν Ἑλλάδα λαβόντες, ἐπειδὴ ἔφθασε καταφυγὼν εἰς τὸ τῆς Χαλκιοίκου ἱερόν, τὴν θύραν ἀποικοδομήσαντες καὶ τὴν ὀροφὴν ἀποσκεινύσαντες καὶ κύκλῳ περιστρα-
 129 τοπεδεύσαντες οὐ πρότερον ἀπῆλθον πρὶν ἢ τῷ λιμῷ ἀπέκτειναν καὶ πᾶσιν ἐπίσημον ἐποίησαν τῇ τιμωρίᾳ ὅτι οὐδ' αἱ παρὰ τῶν θεῶν ἐπικουρίαι τοῖς προδόταις βοηθοῦσιν, εἰκότως· οὐδὲν γὰρ πρότερον ἀδικοῦσιν ἢ περὶ τοὺς θεοὺς ἀσεβοῦσι, τῶν πατρῶων νομίμων αὐτοὺς ἀποστεροῦντες. μέγιστον δὲ τῶν ἐκεῖ γεγεννημένων τεκμήριόν ἐστὶν ὃ μέλλω λέγειν· νόμον γὰρ ἔθεντο περὶ πάντων τῶν μὴ θελόντων ὑπὲρ τῆς πατρίδος κινδυνεύειν διαρρήδην λέγοντα ἀποθνήσκειν, εἰς αὐτὸ τοῦτο τὴν τιμωρίαν τάξαντες εἰς ὃ μάλιστα φοβούμενοι τυγχάνουσι, καὶ τὴν ἐκ τοῦ πολέμου σωτηρίαν ὑπεύθυνον κινδύνῳ ἐποίησαν μετ' αἰσχύνης. ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι οὐ λόγον ἀναπόδεικτον εἴρηκα ἀλλὰ μετ' ἀληθείας ὑμῖν παραδείγματα, φέρε αὐτοῖς τὸν νόμον.

ΝΟΜΟΣ.

- 130 Ἐνθυμεῖσθε δὴ ὡς καλὸς ὁ νόμος, ὦ ἄνδρες, καὶ σύμφορος οὐ μόνον ἐκείνοις ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις. ὁ γὰρ παρὰ τῶν πολιτῶν φόβος ἰσχυρὸς ὢν ἀναγκάσει τοὺς πρὸς τοὺς πολεμίους κινδύνους ὑπομένειν· τίς γὰρ ὁρῶν θανάτῳ ζημιούμενον τὸν προδότην ἐν τοῖς κινδύνοις ἐκλείψει τὴν πατρίδα;

a mai napon. A büntetés kiszabásánál intő például szolgáljon nektek mindaz, a mit eddig a gonosztevők elleni határozatainkban megállapítottunk. Hisz Demophantes¹¹⁶ indítványára magatok esküdtetek meg, hogy a hazaárulót szóval, tettel, kézzel és szavazattal megölitek. Ne gondoljátok, hogy a vagyonnak, melyet apáitok rátok hagytak, örökösei vagytok, de ama hitbeli fogadás, melyet ugyanők e város közös üdvösségeért az isteneknek zálogul adtak, örökségképen nem szállott reátok.

XXXII. És nemcsak ez a város bánt el ilyen módon az áru-¹²⁸ lókkal, hanem a lakedaimonok is. Ne nehezteljeteek rám, bírák, ha annyit emlegetem őket; de szép dolog jól berendezett államok törvénykezéséről példázgatni: ti is egytől-egyig igazságosabban és lelkiismeretesebben fogtok majd ítélni. Egyik királyukat Pausaniast,¹¹⁷ tetten érték, mikor elárulta Hellast a perzsáknak. Minthogy ő, mielőtt még elfoghatták volna, menedéket keresett az Érczlakású Athene¹¹⁸ templomában, a kaput befalazták, a templom tetejét lebontották és az épületet csapatokkal vétették körül, s nem mentek¹²⁹ el onnan előbb, míg Pausaniast ki nem éhezgették, s nyilvánvalóvá nem tették a büntetéssel, hogy az árulók még az istenek segítségének se látják hasznát. Igen természetesen, mert hisz épen az a legelső vétkek, hogy az isteneken ejtenek sérelmet, mikor megfosztják őket ősi tisztességöktől. De hogy az ottani eljárás mily kifogástalan, bizonyítja, a mit most fogok mondani. Törvényt hoztak ugyanis, mely kereken kijelenti, hogy haljon meg mindaz, ki hazájáért semmiféle veszedelmet fel nem vállal. Olyasmire szabtak ki tehát büntetést, mitől mindenki legjobban fél, s ilyképen a háborúból való szökést gyalázattal párosult veszedelemmel fenyegették. De hogy nem mondok olyat, a mit bizonyítani ne lehetne, hanem való tényekről példázok, bizonyságképen olvassd fel a törvényt.

Törvény.

Lám, esküdt bírák, mi szép törvény, s mennyit használ nekik¹³⁰ is, más embereknek is. Mert a ki erősen retteg polgártársaitól, már kényszerűségből is elvállalja az ellenségtől eredő veszedelmet. Kicsoda is fogja a válság perczében elhagyni hazáját, ha látja, hogy

ἢ τίς παρὰ τὸ συμφέρον τῆς πόλεως φιλοψυχήσει εἰδὼς ὑποκειμένην αὐτῷ τιμωρίαν — οὐδεμίαν γὰρ ἄλλην δεῖ ζημίαν εἶναι τῆς δειλίας — θάνατον; εἰδότες γὰρ ὅτι δυοῖν κινδύνουν ὑποκειμένοι ἀναγκαῖον ἔσται θατέρου μετασχεῖν, πολὺ μᾶλλον αἰρήσονται τὸν πρὸς τοὺς πολεμίους ἢ τὸν πρὸς τοὺς νόμους καὶ τοὺς πολίτας.

- 131 Τοσοῦτῳ δ' ἂν δικαιότερον οὗτος ἀποθάνοι τῶν ἐκ τῶν
 Cap. 33. στρατοπέδων φευγόντων, ὅσον οἱ μὲν εἰς τὴν πόλιν ἤκουσιν ὥς ὑπὲρ ταύτης μαχοῦμενοι ἢ κοινῇ μετὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν συντυχήσοντες, οὗτοσί δ' ἐκ τῆς πατρίδος ἔφυγεν ἰδίᾳ τὴν σωτηρίαν ποριζόμενος, οὐδὲ ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐστίας ἀμύνεσθαι τολμήσας, ἀλλὰ μόνος οὗτος τῶν πάντων ἀνθρώπων καὶ τὰ τῆς φύσεως οἰκεῖα καὶ ἀναγκαῖα προδέδωκεν, ἃ καὶ τοῖς ἀλόγοις ζῴοις μέγιστα
 132 καὶ σπουδαιότατα διεῖληπται. τὰ γοῦν [ζῶα] πετεινὰ [ἃ] μάλιστα πέφυκε πρὸς τὸ τάχος ἔστιν ἰδεῖν ὑπὲρ τῆς αὐτῶν νεοττιᾶς ἐθέλοντα ἀποθνήσκειν· ὅθεν καὶ τῶν ποιητῶν τινες εἰρήκασιν

οὐδ' ἀγρία γὰρ ὄρνις, ἣν πλάσῃ δόμον,
 ἄλλην νεοσσὸς ἠξίωσεν ἐντεκεῖν.

- 133 ἀλλὰ Λεωκράτης τοσοῦτον ὑπερβέβληκε δειλίᾳ, ὥστε τὴν πατρίδα
 Cap. 34. τοῖς πολεμίοις ἐγκατέλιπε. τοιγαροῦν οὐδεμία πόλις αὐτὸν εἶασε παρ' αὐτῇ μετοικεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν ἀνδροφόνων ἤλαινεν, εἰκότως· οἱ μὲν γὰρ φόνον φεύγοντες εἰς ἑτέραν πόλιν μεταστάντες οὐκ ἔχουσιν ἐχθροὺς τοὺς ὑποδεξαμένους, τοῦτον δὲ τίς ἂν ὑποδέξαιτο πόλις; ὅς γὰρ ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ πατρίδος οὐκ ἐβοήθησε, ταχύ γε ἂν ὑπὲρ τῆς ἀλλοτρίας κίνδυνόν τινα ὑπομείνεις. κακοὶ γὰρ καὶ πολῖται καὶ ξένοι καὶ ἰδίᾳ φίλοι οἱ τοιοῦτοι τῶν ἀνθρώπων εἰσίν, οἱ τῶν μὲν ἀγαθῶν τῶν τῆς πόλεως μεθέξουσιν, ἐν δὲ ταῖς ἀτυχίαις οὐδὲ
 134 βοηθείας ἀξιώσουσι. καίτοι τὸν ὑπὸ τῶν μηδὲν ἀδικουμένων μισούμενον καὶ ἐξελαυνόμενον τί δεῖ παθεῖν ὑφ' ὧν τῶν τὰ δεινότατα πεπονθότων; ἄρ' οὐ τῆς ἐσχάτης τιμωρίας τυγχάνειν; καὶ μήν, ὦ ἄνδρες, τῶν πώποτε προδοτῶν δικαιοτάτ' ἂν Λεωκράτης, εἴ τις μεῖζων εἴη τιμωρία θανάτου, ταύτην ὑπόσχοι. οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι προδῶται μέλλοντες ἀδικεῖν,

az árulót halállal büntetik? Kicsoda is ragaszkodnék a közügy rovására életéhez, ha tudja, hogy a büntetés, mely várakozik reá (mert hiszen a gyávaságot mással nem is szabad büntetni) nem más, mint a halál. S ha tudja azt, hogy két szükségszerű veszedelem közül az egyiket okvetlenül el *kell* vállalnia, bizonyára sokkal inkább az ellenség, mint a törvény és a polgárok részéről fenyegető veszélyt fogja választani.

XXXIII. Mindazok sorából pedig, kik a tábort cserben hagy- 131 ták, Leokratest annyival méltóbban éri a halálbüntetés, a mennyiben mások megtérnek a városba, hogy érte harczoljanak és polgártársaik csüggedésében osztozkodjanak, ő azonban csak azért szökött meg hazájából, hogy saját magát biztosságba helyezze; sőt még saját tűzhelyét se merte megvédni, hanem a föld kerekiségén egyedül ő árulta el a természet eme szent és szoros kötelékeit, melyeket még az oktalan állatok is legnagyobb és legfontosabb dolognak tartanak. — Legalább a madarokról, melyeknek a természet a 132 legnagyobb gyorsaságot adta meg, azt látjuk, hogy szívesen vesznek el kicsinyeikért, mint valamelyik költő is mondja:

Madár se tűri, hogyha fészket alkotott,
Hogy más madár ott költse a fiókjait.¹¹⁹

XXXIV. De Leokrates annyiban is túltett rajtok gyávaságával, 133 hogy még hazáját is közrebocsátá az ellenségnek. Nem is tűrte meg hát egyetlen állam a maga területén, hanem akár csak a gyilkost, kiűzték. S jól tették. Mert, míg azok, kik emberöléssel vádolva más városba költöznek, sehol se találhatnak ellenségre, addig ezt az embert ugyan melyik város fogadná be? Bezzeg, a ki saját hazáját nem támogatta, az majd épen elvállalja kész örömet a veszedelmet más országért! Rossz polgárok, rossz vendégek, rossz barátok az olyan emberek, a kik a város javaiból kiveszik a részüket, de balságában segítségre sem érdemesítik. És ha azok, kiknek 134 mitsem vétett, gyűlölik, sőt kiűzik, mit kell vajjon tőletek elszenvednie, kiket oly rettenetesen megbántott? Nem a legkeményebb büntetést érdemli-e? Bizony, esküdt bírák, ha volna még a halál-nális súlyosabb büntetés, Leokrates volna rá legméltóbb mindazok közül, a kik csak valaha árulók voltak. Más gonoszra törő árulók

ὅταν ληφθῶσι, τιμωρίαν ὑπέχουσιν· οὗτος δὲ μόνος διαπεπραγμένος ὅπερ ἐπεχείρησε, τὴν πόλιν ἐγκαταλιπὼν κρίνεται.

135 ^{Cap. 35.} Θαυμάζω δὲ καὶ τῶν συνηγορεῖν αὐτῷ μελλόντων, διὰ τί ποτε τοῦτον ἀξιώσουσιν ἀποφυγεῖν. πότερον διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς φιλίαν; ἀλλ' ἔμοιγε δοκοῦσι δικαίως οὐκ ἂν χάριτος τυχεῖν ἀλλ' ἀποθανεῖν, ὅτι χρῆσθαι τούτῳ τολμῶσι. πρὶν μὲν γὰρ τοῦτο πρᾶξαι Λεωκράτην ἄδηλον ἦν ὅποιοί τινες ὄντες ἐτύγγανον, νῦν δὲ πᾶσι φανερόν ὅτι τοῖς αὐτοῖς ἤθεσι χρώμενοι τὴν πρὸς τοῦτον φιλίαν διαφυλάττουσιν, ὥστε πολὺ πρότερον ὑπὲρ αὐτῶν αὐτοῖς ἐστὶν ἀπολογητέον ἢ τοῦτον παρ' ὁμῶν ἐξαιτητέον.

136 'Ηγοῦμαι δ' ἔγωγε καὶ τὸν πατέρα αὐτῷ τὸν τετελευτηκότα, εἴ τις ἄρα ἐστὶν αἰσθησις τοῖς ἐκεῖ περὶ τῶν ἐνθάδε γινομένων, ἀπάντων ἂν γαλεπώτατον γενέσθαι δικαστήν, οὗ τὴν χαλκὴν εἰκόνα ἔκδοτον κατέλιπε τοῖς πολεμίοις ἐν τῷ τοῦ Διὸς [τοῦ] σωτῆρος ἱεροσυλῆσαι καὶ αἰκίσασθαι, καὶ ἦν ἐκεῖνος ἕστησε μνημεῖον τῆς αὐτοῦ μετριότητος, ταύτην αὐτὸς ἐπονεΐδιστον ἐποίησε· τοιοῦτου γὰρ υἱοῦ πατὴρ προσαγορεύεται. διὸ καὶ πολλοί μοι προσεληλύθασιν, ὧ ἄνδρες, ἐρωτῶντες διὰ τί οὐκ ἐνέγραψα τοῦτο εἰς τὴν εἰσαγγελίαν, προδεδωκέναι τὴν εἰκόνα τὴν τοῦ πατρός, τὴν ἐν τῷ τοῦ Διὸς τοῦ σωτῆρος ἀνακειμένην. ἐγὼ δέ, ὧ ἄνδρες, οὐκ ἠγνόουν τοῦτο τὸ ἀδίκημα ἄξιον τῆς μεγίστης τιμωρίας, ἀλλ' οὐχ ἠγούμην δεῖν περὶ προδοσίας τοῦτον κρίνων ὄνομα Διὸς σωτῆρος ἐπιγράψαι πρὸς τὴν εἰσαγγελίαν.

138 'Εκπέπληγμαι δὲ μάλιστα ἐπὶ τοῖς μήτε γένει μήτε φιλίᾳ μηδὲν προσήκουσι, μισθοῦ δὲ συναπολογούμενοις ἀεὶ τοῖς κρίνομένοις, εἰ λελήθασιν ὅμᾳς τῆς ἐσχάτης ὀργῆς δικαίως ἂν τυγχάνοντες. τὸ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀδικημάτων ἀπολογεῖσθαι τεκμηρίον ἐστὶν ὅτι καὶ τῶν πεπραγμένων οἱ τοιοῦτοι ἂν μετᾴσχοιεν. οὐ γὰρ δεῖ καθ' ὁμῶν γεγενῆσθαι δεινόν, ἀλλ' ὑπὲρ ὁμῶν καὶ τῶν νόμων καὶ τῆς δημοκρατίας.

139 Καίτοι τινὲς αὐτῶν οὐκέτι τοῖς λόγοις ὅμᾳς παρακρούσασθαι ζητοῦσιν, ἀλλ' ἤδη ταῖς αὐτῶν λειτουργίαις ἐξαίτεϊσθαι τοὺς

ugyanis, kiket tetten érnek, nyomban meglakolnak; de Leokrates az egyedüli, ki eltökélt tette véghezvitele és a város cserbenhagyása után áll törvény előtt.

XXXV. Csodálom, hogy védelmére kelő szószóllói mi jogon 135 követelhetik fölmentését? Tán kölcsönös jóbarátságuk czímén? Részemről azt hiszem, hogy igazság szerint nem köszönetet, hanem halált érdemel mindenki, a ki ezzel az emberrel szövetkezni merészel. Leokrates büntette előtt senki se tudta, ki fiai ők? Most világos mindenki előtt, hogy csak azért tartották fel vele a barátságot, mert jellemök rokon az övével. Jobban tennék, ha saját magukat védelmeznék, mint hogy ennek az embernek a felmentését követeljék tőletek.

Részemről meg vagyok győződve, hogy boldogult apja, — ha 136 ugyan a holtaknak van némi sejtelmök arról, a mi itt fönn végbe megy, — mindenkézt legszigorúbb ítélőbírája volna. Hisz az Oltalmazó Zeus templomában emelt ércszobrát¹²⁰ is odahagyta Leokrates ellenségeinknek, hogy csonkíthassák, hogy gyalázhassák, s így azt az emléket is, melyet az apa a maga becsületes neve hirdetőjeként felállított volt, csúful meggyalázta. S ilyen fiú apjának nevezik őt! Fel is kerestek sokan azzal a kérdéssel, miért 137 nem vettem fel a keresetlevélbe azt is, hogy apjának, az Oltalmazó Zeus templomában álló szobrát elárulta? De én bírák, bár nagyon jól tudtam, hogy ez a gonoszság a legnagyobb büntetésre érdemes, nem tartottam méltó dolognak árulással vádolni őt és még keresetlevelébe Zeusnak a nevét is beleírni.

De legnagyobb a felháborodásom olyan emberekkel szemben, 138 kiket sem a származás, sem a barátság kötelékei nem fűznek hozzá, hanem a kik mindig csak pénzért támogatják vádlottjaikat, s a kik elfelejtik, hogy sujtó haragotok éle méltán irányulhat ő ellenök is. Mert a ki a gonosztett mellett kardoskodik, csak azt bizonyítja, hogy neki magának is könnyen része lehet benne. Ne ellenetek ügyeskedjék, hanem értetek, a törvények és a népuralom érdekében.

Vannak azonban védelmezői közt egynéhányan, kiknek már 139 nem az a céljuk, hogy pusztá szóval ámítsanak, hanem a kik saját pénzbeli áldozataikra hivatkoznak,¹²¹ mikor a vádlott felmentését

- κρινομένους ἀξιώσουσιν· ἐφ' οἷς ἔγωγε καὶ μάλιστ' ἀγανακτῶ. εἰς γὰρ τὸν ἴδιον οἶκον αὐτὰς περιποιησάμενοι κοινὰς χάριτας ὑμᾶς ἀπαιτοῦσιν. οὐ γὰρ εἴ τις ἵπποτετρόφηκεν ἢ κεχορήγηκε λαμπρῶς ἢ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων τι δεδαπάνηκεν, ἄξιός ἐστι παρ' ὑμῶν τοιαύτης χάριτος (ἐπὶ τούτοις γὰρ αὐτὸς μόνος στεφανοῦται, τοὺς ἄλλους οὐδὲν ὠφελῶν), ἀλλ' εἴ τις τετριηράρχηκε λαμπρῶς ἢ τείχη τῇ πατρίδι περιέβαλεν ἢ πρὸς τὴν κοινὴν
- 140 σωτηρίαν ἐκ τῶν ἰδίων συνευπόρησε· ταῦτα γὰρ ἐστι κοινῶς ὑπὲρ ὑμῶν ἀπάντων, καὶ ἐν μὲν τούτοις ἐστὶν ἰδεῖν τὴν ἀρετὴν τῶν ἐπιδεδωκότων, ἐν ἐκείνοις δὲ τὴν εὐπορίαν μόνον τῶν δεδαπανηκότων. ἡγοῦμαι δ' ἔγωγε οὐδένα ἂν οὕτω μεγάλην τὴν πόλιν εὐηργετηκένοι, ὥστ' ἐξαίρετον ἀξιοῦν λαμβάνειν χάριν τὴν κατὰ τῶν προδιδόντων τιμωρίαν, οὐδ' οὕτως ἀνόητον ὥστε φιλοτιμεῖσθαι μὲν πρὸς τὴν πόλιν, τούτῳ δὲ βοηθεῖν ὥς αὐτοῦ πρῶτον τὰς φιλοτιμίας ἡφάνισεν· εἰ μὴ νῆ Δία μὴ ταῦτά τῇ πατρίδι καὶ τούτοις ἐστὶ συμφέροντα.
- 141 Ἐχρῆν μὲν οὖν, ὧ ἄνδρες, εἰ καὶ περὶ οὐδενὸς ἄλλου νόμιμόν ἐστι παῖδας καὶ γυναῖκας παρακαθισαμένους ἑαυτοῖς
- Cap. 36. τοὺς δικαστὰς δικάζειν, ἀλλ' οὖν γε περὶ προδοσίας κρίνοντας οὕτως ὅσιον εἶναι τοῦτο πράττειν, ὅπως ὁπόσοι τοῦ κινδύνου μετεῖχον, ἐν ὀφθαλμοῖς ὄντες καὶ ὀρώμενοι καὶ ἀναμιμνήσκοντες ὅτι τοῦ κοινοῦ παρὰ πᾶσιν ἐλέου οὐκ ἡξιώθησαν, πικροτέρας τὰς γνώσεις κατὰ τοῦ ἀδικοῦντος παρασκευάζωσιν. ἐπειδὴ δ' οὐ νόμιμον οὐδ' εἰθισμένον ἐστίν, ἀλλ' ἀναγκαῖον ὑμᾶς ὑπὲρ ἐκείνων δικάζειν, τιμωρησάμενοι οὖν Λεωκράτη καὶ ἀποκτείναντες αὐτόν, ἀπαγγεῖλατε τοῖς ὑμετέροις αὐτῶν παισὶ καὶ γυναῖξιν ὅτι ὑποχείριον λαβόντες τὸν προδότην αὐτῶν ἐτιμωρήσασθε.
- 142 καὶ γὰρ δεῖν καὶ σχέτλιον, ὅταν νομίζῃ δεῖν Λεωκράτης ἴσον ἔχειν ὁ φυγὼν ἐν τῇ τῶν μεινάντων πόλει καὶ ὁ μὴ κινδυνεύσας ἐν τῇ τῶν παραταξαμένων καὶ ὁ μὴ διαφυλάξας ἐν τῇ τῶν σωσάντων· ἀλλ' ἔχει ἱερῶν θυσιῶν ἀγορᾶς νόμων πολιτείας μεθέξων, ὑπὲρ ὧν τοῦ μὴ καταλυθῆναι χίλιοι τῶν ὑμετέρων πολιτῶν ἐν Χαιρωνείᾳ ἐτελεύτησαν.

kérik. Ezekre haragszom leginkább! Személyes érdekből tettek mindent, s mégis mindnyájatok hálájára formálnak jogot. Azért, hogy valaki lovat tart, fényes karokat rendez, vagy más ilyen módon költekezik, a ti részletekről ily nagy hálára még nem tette magát érdemessé; hisz mindezekért csak ő maga aratta koszorúit, a nélkül, hogy többi polgártársainak volna belőle valami hasznuk. Ellenben ha valaki nagyszerű módon háromevezős hajót szerel fel, ha szülővárosát kőfallal véteti körül, vagy ha a maga költségén lendít a haza ügyén, ez már a közjóért történik; s míg 140 emitt áldozatra kész emberek nagylelkűségéről van szó, addig amott csakis költekező emberek könnyűszerű módosságáról lehet beszelnünk. Azt hiszem, még eddig senki sem tett annyi jót az állammal, hogy hála fejében az árulókra szabott büntetés elengedését kívánhatná, s oly esztelennek se tarthatok senkit sem, hogy a míg a város ügyei körül buzgólkodik, pártját fogja annak, a ki buzgósága gyümölcseit első sorban hiúsította meg, ha csak a haza érdeke — Zeusre mondom — nem ellenkezik az ő érdekével.

XXXVI. Ha szintén nem illik is más alkalommal nőket és 141 gyermekeket hozni a tárgyalásra, és ültetni a bírák mellé, athéniek, most, mikor hazaárulásról ítélkeztek, szent kötelesség volna így cselekedni, főleg azért, hogy valahányan csak csak részesei valának a veszedelemnek, szemtől-szembe láthassa őket mindenki, s megemlékezzék, hogy a közös szájalomra senki sem méltatta őket. A közvélemény ilyképen szigorúbban fordulna a gonosztevő ellen. Minthogy azonban törvény és szokásjog tiltja az ilyent, s minthogy másrészt kötelességtek az ő érdekekben ítélni, legalább büntessétek és öljétek meg Leokratest, s mutassátok meg a gyermekeknek s asszonyoknak, hogy az árulót kézre kerítettétek és megbüntettétek! Hiszen az volna csak a szomorú és gyalázatos 142 dolog, ha Leokrates, a szökevény, éppen csak úgy járna, mint azok, kik helyt álltak a városban, ő, a ki nem várta be a veszedelmet, míg mások csatarendbe sorakoztak; a ki nem állott résen, míg mások oltalmazói lettek a városnak. Óh, de azért neki mégis része lesz az isteni szolgálatban, az áldozatokban, a tanácskozásban, a törvényhozásban és a polgári jogok gyakorlásában, melyeknek épségben tartásaért hullottak el Chaironeiánál a polgárok

- καὶ δημοσίᾳ αὐτοὺς ἡ πόλις ἔθαψαν· ὧν οὗτος οὐδὲ τὰ ἐλεγεία
τὰ ἐπιγεγραμμένα τοῖς μνημείοις ἐπανιῶν εἰς τὴν πόλιν ἠδέσθη,
ἀλλ' οὕτως ἀναιδῶς ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν πενθησάντων τὰς
143 ἐκείνων συμφορὰς ἡγεῖται δεῖν ἀναστρέφεσθαι. καὶ αὐτίκα μάλ'
ὑμᾶς ἀξιῶσει ἀκούειν αὐτοῦ ἀπολογουμένου κατὰ τοὺς νόμους·
ὑμεῖς δ' ἐρωτᾶτε αὐτὸν ποίους; οὓς ἐγκαταλιπὼν ὥχeto. καὶ
ἐᾶσαι αὐτὸν οἰκεῖν ἐν τοῖς τείχεσι τῆς πατρίδος· ποίοις; ἃ μόνος
τῶν πολιτῶν οὐ συνδιεφύλαξε. καὶ ἐπικαλέσεται τοὺς θεοὺς
σώσοντας αὐτὸν ἐκ τῶν κινδύνων· τίνας; οὐχ ὧν τοὺς νεῶς καὶ
τὰ ἔδη καὶ τὰ τεμένη προὔδωκεν; καὶ δεήσεται καὶ ἱκετεύσει
ἐλεῆσαι αὐτόν· τίνων; οὐχ οἷς τὸν αὐτὸν ἔρανον εἰς τὴν σωτη-
ρίαν εἰσενεγκεῖν οὐκ ἐτόλμησεν; Ῥοδίους ἱκετευέτω· τὴν γὰρ
ἀσφάλειαν ἐν τῇ ἐκείνων πόλει μᾶλλον ἢ ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι
144 ἐνόμισεν εἶναι. Ποία δὲ ἡλικία δικαίως ἂν τοῦτον ἐλεήσεις;
πότερον ἢ τῶν πρεσβυτέρων; ἀλλ' οὐδὲ γηροτροφηθῆναι οὐδ'
ἐν ἐλευθέρῳ ἐδάφει τῆς πατρίδος αὐτοῖς ταφῆναι τὸ καθ' αὐτὸν
μέρος παρέδωκεν. ἀλλ' ἢ τῶν νεωτέρων; καὶ τίς [ἂν] ἀναμνη-
σθεῖς τῶν ἡλικιωτῶν τῶν ἐν Χαιρωνείᾳ ἑαυτοῖς συμπαραταξα-
μένων καὶ τῶν κινδύνων τῶν αὐτῶν μετασχόντων σώσεις τὸν
τὰς ἐκείνων θήκας προδεδωκότα, καὶ τῇ αὐτῇ ψήφῳ τῶν μὲν
ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τελευτησάντων παρανοίας καταγνοίη, τὸν
δ' ἐγκαταλιπόντα τὴν πατρίδα ὡς εὖ φρονοῦντα ἀθῶρον ἀφήσει;
145 ἐξουσίαν ἄρα δώσετε [τῷ] βουλομένῳ καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ τὸν
δῆμον καὶ ὑμᾶς κακῶς ποιεῖν. οὐ γὰρ μόνον νῦν οἱ φεύγοντες
κατέρχονται, ὅταν ὁ ἐγκαταλιπὼν τὴν πόλιν καὶ φυγὴν αὐτὸς
ἑαυτοῦ καταγνοὺς καὶ οἰκήσας ἐν Μεγάρῳ ἐπὶ προστάτου
πλειῶ πέντ' ἢ ἑξ ἔτη ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ἐν τῇ πόλει ἀναστρέφεται,
ἀλλὰ καὶ ὁ μηλόβοτον τὴν Ἀττικὴν εἶναι φανερὰ τῇ ψήφῳ κατα-
ψηφισάμενος, οὗτος ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ σύνοικος ὁμῶν γεγένηται.
146 Βούλομαι δ' ἔτι βραχέα πρὸς ὑμᾶς εἰπὼν καταβῆναι καὶ
^{Cap.}_{37.} τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου παρασχόμενος ὃ περὶ εὐσεβείας ἐποιή-
σατο· χρήσιμον γὰρ ὑμῖν ἐστὶ τοῖς μέλλουσι τὴν ψῆφον φέρειν.
Καί μοι λέγε αὐτό.

ezrei, kiket a város közköltségen temetett el. S mikor megtért hazájába, nem restellte elolvasni a sírjaikra vésett feliratokat, sőt vakmerőségében megengedhetőnek tartotta azoknak szemei előtt is meg-megfordulni, a kik amazok balsorsa fölött keseregtek. Legott azt fogja tőletek követelni, hogy hallgassátok meg védő- 143 beszédét, melyhez joga van a törvények értelmében. Ti pedig kérdezzétek meg tőle, melyek azok a törvények? Azok, melyek elől megszökött? Esedezni fog, hogy juttassátok neki is egy kis helyet szülővárosa falaiban. De milyenekben? Melyeket minden ember fia megvédett, — csak ő nem. Könyörögni fog az istenekhez, hogy mentse ki e veszedelemből. Már minő istenekhez? Azokhoz, kiknek templomait, székhelyeit és szentelt ligeteit elárulta? Rimázkodni és könyörögni fog, hogy ti sajnálkozzatok rajta. Ti, a kiknek üdvösségéért nem merte leróni kötelességét? Forduljon a rhodosbeliekhez! Hiszen úgy is bátorságosabbnak hitte magát azok városában, mint tinálatok. — Ugyan hát milyen 144 korbeli embereknek a szive esnék meg méltóképen ezen férfiún? Talán az öregeké? Mikor legkisebb része sem volt sem eltartásukban, sem a haza szabad földjén való eltemettetésökben! Talán az ifjaké? Vajjon az, a ki visszaemlékszik Chaironeiánál harczoló bajtársaira s az őket környékező veszedelmekre, hajlandó volna felmenteni azt, ki sírjaikat elárulta? S akadna tán, a ki szavazatával a szabadság hőseinek önfeláldozását balgaságnak bélyegezné, s őt, a szökevényt, akár csak a legjózanabb embert, büntetlen hagyná? Akkor hát kiváltságot fogtok adni mindenkinek, hogy 145 titeket is, a népet is tettel-szóval csúffá tegyen. Hisz akkor bátran visszatérhetnek a gonosztévők száműzetésökből, ha nyugodtan járhat-kelhet városszerte, meg országszerte az, ki cserben hagyta hazáját, száműzte maga-magát, s több mint öt vagy hat évig élt idegen pártfogás alatt Megarában; hisz akkor honfitársatok volt az is, ki a gyűlés színe előtt indítványozta, hogy Attika földje legelővé taroltassék le.¹²²

XXXVII. Még néhány szót kell szólanom, mieiótt lelépek 146 innen. Csak az istenfélésről hozott néphatározatra akarok hivatkozni. Tán nem fog ártani, ha most, mikor készültök kimondani az ítéletet, meghallgatjátok. Olvasd fel hát ezt is!

ΥΠΗΦΙΣΜΑ.

- Ἐγὼ τοίνυν μνηύω τὸν ἀφανίζοντα ταῦτα πάντα πρὸς ὑμᾶς τοὺς κυρίους ὄντας κολάσαι, ὑμέτερον δὲ ἐστὶ καὶ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ ὑπὲρ τῶν θεῶν τιμωρῆσασθαι Λεωκράτην. τὰ γὰρ ἀδικήματα, ἕως μὲν ἂν ἡ ἄκριτα, παρὰ τοῖς πράξασιν ἐστίν, ἐπειδὴν δὲ κρίσις γένηται, παρὰ τοῖς μὴ δικαίως ἐπεξεληθοῦσιν. εὖ δὲ ἴστε, ὦ ἄνδρες, ὅτι νῦν κρύβδην ψηφίζόμενος ἕκαστος ὑμῶν
- 147 φανεράν ποιήσει τὴν αὐτοῦ διάνοιαν τοῖς θεοῖς. ἡγοῦμαι δὲ, ὦ ἄνδρες, ὑπὲρ πάντων τῶν μεγίστων καὶ δεινотάτων ἀδικημάτων μίαν ὑμᾶς ψήφον ἐν τῇ τήμερον ἡμέρᾳ φέρειν, οἷς ἅπασιν ἔνοχον ὄντα Λεωκράτην ἔστιν ἰδεῖν, προδοσίας μὲν ὅτι τὴν πόλιν ἐγκαταλιπὼν τοῖς πολεμίοις ὑποχείριον ἐποίησε, δήμου δὲ καταλύσεως ὅτι οὐχ ὑπέμεινε τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας κίνδυνον, ἀσεβείας δ' ὅτι τοῦ τὰ τεμένη τέμνεσθαι καὶ τοὺς νεῶς κατασκάπτεσθαι τὸ καθ' ἑαυτὸν γέγονεν αἷτιος, τοκέων δὲ κακώσεως τὰ μνημεῖα αὐτῶν ἀφανίζων καὶ τῶν νομίμων ἀποστερῶν, λειποταξίου δὲ καὶ ἀστρατείας οὐ παρασχὼν τὸ σῶμα
- 148 τάξαι τοῖς στρατηγοῖς. ἔπειτα τούτου τις ἀποψηφιεῖται καὶ συγγνώμην ἔξει τῶν κατὰ προαίρεσιν ἀδικημάτων; καὶ τοσοῦτόν ἐστιν ἀνόητος ὥστε τοῦτον σφάζων τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν προέσθαι τοῖς ἐγκαταλιπεῖν βουλομένοις; καὶ τοῦτον ἐλεήσας αὐτὸς ἀνελήγτος ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀπολέσθαι προαιρήσεται, καὶ τῷ προδότῃ τῆς πατρίδος χάριν θέμενος ὑπεύθυνος εἶναι τῇ παρὰ τῶν θεῶν τιμωρίᾳ;
- 149 Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ τῇ πατρίδι βοηθῶν καὶ τοῖς ἱεροῖς καὶ τοῖς νόμοις ἀποδέδωκα τὸν ἀγῶνα ὀρθῶς καὶ δικαίως, οὔτε τὸν ἄλλον τούτου βίον διαβαλὼν οὔτ' ἔξω τοῦ πράγματος οὐδὲν κατηγορήσας· ὑμῶν δ' ἕκαστον χρή νομίζειν τὸν Λεωκράτους ἀποψηφίζόμενον θάνατον τῆς πατρίδος καὶ ἀνδραποδισμόν καταψηφίεσθαι, καὶ δυοῖν καδίσχοιν κειμένον τὸν μὲν προδοσίας τὸν δὲ σωτηρίας εἶναι, καὶ τὰς ψήφους φέρεσθαι τὰς μὲν ὑπὲρ ἀναστάσεως τῆς πατρίδος, τὰς δὲ ὑπὲρ ἀσφαλείας καὶ τῆς ἐν τῇ πόλει εὐδαι-
- 150 μονίας. ἐὰν μὲν Λεωκράτην ἀπολύσητε, προδιδόναι τὴν πόλιν

Néphatározat.

Ezennel tehát azt az embert, a ki mindezeket semmibe se vette, bevádolom előttetek, mint illetékes bírók előtt. Magatokra és az istenekre nézvést kötelestek Leokratest megbüntetni. Mert a bűn, míg meg nem ítéletek, szerzője nevéhez tapad, mihelyt azonban bekövetkezett a vizsgálat, azokra háramlik, kik igazság szerént meg nem torolták. Jól tudjátok, esküdt bírák, hogy bár titkos a szavazás, az istenek előtt kiki közöletek nyilvánosságossá teendi esze járását. Azt hiszem, bírák, hogy midőn e mai napon 147 ítéletet hoztok, egyszersmind valamennyi nagy és rettenetes gonosztett felett is pálczát fogtok törni, melyeknek tetteseként Leokratest magunk előtt látjuk. Áruló volt, mert a várost cserben hagyta és ellenségeinek kezére játszotta; a *nép-uraság felforgatója*, mert éltét a szabadságért koczkára nem tette; *istentagadó*, mert amennyire rajta állott, ő az oka, hogy az istenek templomait és szent helyeit megvetés és fosztogatás tárgyaivá tették; *szülőinek meggyalázója*, mert síremlékeiket csúffá tette és ősi tisztességöktől megfosztotta, s végül hadkerülő *katonai szökevény*, mert személyét a vezérnek rendelkezésére nem bocsátotta.

Mindezek alól tehát fel fogja valaki menteni Leokratest? 148 Előre megfontolt gonoszságait el fogja nézni? Oly esztelen ember is akadhat, a ki Leokratest felmentve, saját üdvösségét másoknak martalékul vesse oda, s őt sajnálva, maga sajnálatlan, bukjék ellenfelei keze alatt s a hazaárulónak hálát adva, essék az istenek boszuló hatalmába?

Hazánknak, szentségeinknek és törvényeinknek keltem én 149 védelmére, mikor e pört íme jogosan és igazságosan vittem. Nem rágalmaztam a vádlott belső életét, nem hozakodtam elé semmivel, a mi a tárgy körén kívül esik. Közöletek pedig mindenki gondolja meg, hogy Leokrates felmentése egyértelmű a haza halálával és a rabszolgasággal, hogy a szóvedrek egyike árulást, a másika üdvösséget rejt, hogy a szavazat, melyre készültök, vagy az állam fölforgatását, vagy annak erősségét és boldogságát jelenti. Ha fel- 150 mentitek Leokratest, e szavazatnál fogva árulói lesztek a város-

καὶ τὰ ἱερὰ καὶ τὰς ναῦς ψηφιεῖσθε· ἐὰν δὲ τοῦτον ἀποκτείνητε, διαφυλάττειν καὶ σφύζειν τὴν πατρίδα καὶ τὰς προσόδους καὶ τὴν εὐδαιμονίαν παρακελεύσεσθε. νομίζοντες οὖν, ὦ Ἀθηναῖοι, ἱκετεύειν ὑμῶν τὴν χώραν καὶ τὰ δένδρα, δεῖσθαι τοὺς λιμένους [καὶ] τὰ νεώρια καὶ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ἀξιοῦν δὲ καὶ τοὺς νεῶς καὶ τὰ ἱερὰ βοηθεῖν αὐτοῖς, παράδειγμα ποιήσατε Λεωκράτη, ἀναμνησθέντες τῶν κατηγορημένων, ὅτι οὐ πλέον ἰσχύει παρ' ὑμῖν ἔλεος οὐδὲ δάκρυα τῆς ὑπὲρ τῶν νόμων καὶ τοῦ δήμου σωτηρίας.

---

nak, templomainak és hajóinak ; ha halálra ítéletek, őrei és oltalmazói lesztek a hazának, az ő anyagi és szellemi jólétének.

Athéniek ! Hozzátok esdekel az ország és földje ; hozzátok fohászoknak e város kikötői, hajóhelyei és falai ; a ti oltalmatokat kérik isteneink templomai és szent helyei ! Példásan büntessétek Leokratest, s tartsátok eszetekben vádjaimat. Vajha nép-akarat és törvényes büntetés jobban megindítaná lelketek', mint könny és szánalom !

FÜGGELÉK.

Lykurgos elveszett beszédeiről, kéziratairól és kiadásairól.

Suidas egy rövid cikkben tizennégy beszédét említi Lykurgosnak, a Plutarchosnak tulajdonított életrajz ellenben 15-ről szól. Ez eltérésnek némi magyarázatát megtaláljuk Suidas nem egészen világos kifejezésében: λόγοι δ' αὐτοῦ εἰσι γνήσιοι οἱ σωζόμενοι. Ebből vagy azt kell következtetnünk, hogy a 15-dik beszéd, melyet Suidas nem említ, gyanús, vagy a σωζόμενοι-ra esik a súly, s ez esetben Suidas egy későbbi forrásból merített, melynek írója csak tizennégyet ismert. Nagyon merésznek tartom ugyanis azt az ötletszerű feltevést (Pinzger, Kiessling, Sauppe), hogy a Suidas felsorolta egyik cím ketté volna vágandó (ἀπολογία πρὸς τὸν αὐτὸν és ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν).

Suidas lajstroma szerint a következő beszédek valók Lykurgostól:

1. κατὰ Ἀριστογείτονος (Harpokrationnál is). E beszéd főszereplője, Aristogeiton, egyike volt a legelvetemültebb demagogusoknak, kit azzal vádolt Lykurgos, hogy nincs joga a néphez szólni, mert adósa az államkincstárnak. Állítólag Demosthenes is segítette Lykurgost vádjában; erre vall egy Aristogeiton neve alatt ismeretes (jelenleg már elveszett) beszéd, melynek az volt a címe: «Védőbeszéd Lykurgos és Demosthenes feljelentése ellen.» (Phot. p. 461, 25: ὃς [λόγος] ἐπιγέγραπται ἀπολογία πρὸς τὴν ἐνδειξιν Ἀνκούργου καὶ Δημοσθένους). Minthogy azonban a Demosthenesnek tulajdonított Aristogeiton elleni két beszédet, melyekre a demagogus védőbeszéde hír szerint folytonosan hivatkozik, már régen utánzásnak ismerte el a kritika (V. ö. Blass, III, 54), igen valószínű, hogy Demosthenes és Lykurgos ezen szövetkezése fictio. 2. κατὰ Αὐτολύκων (Harpo-

kratión is említi). 3. κατὰ Λεωκράτους (Harp.) 4. és 5. κατὰ Ανκόφορος α' β'. (Harp. s. v. ἀρκάνη). Ezek nem tulajdonképeni vádló beszédek, mert Lykurgos itt csak mint *συνήγορος* szerepelt Hype-reidessel szemben, s törekvése, a mennyire a fenmaradt töredékek-ből megítélhető, csupán az volt, hogy a vádat, a házasságtörés vádját, nagyítsa, fokozza. 6. κατὰ Ανσικλέους (mások szerint Πασικλέους, de v. ö. Meurs. Lectt. Att. III, 3.) Harpokration is említi. 7. κατὰ Μενεσαίχμων. (Harp. Poll. [VII, 31]. Ps. Plut.) 8. κατὰ Δημάδου (Athenaios és Harpokr. említik még). 9. Ἀπολογία πρὸς τὸν αὐτὸν (sc. Δημάδην) ὑπὲρ τῶν εἰθνηῶν. Ezen cím alatt nem fordul ugyan elő Harpokrationnál, de Kiessling 1847-iki kiadásában (frgm. IX.) azonosnak ismeri el azzal, melynek címét Harp. így adja: Ἀπολογισμός ὃν πεπολίτενται. 10. Πρὸς Ἰσχυρίαν. (Valószínűleg ugyanaz, melyet Harp. κατ' Ἰσχυρίον címen nevez s. v. στρωτήρ, p. 324). 11. Πρὸς τὰς μαντείας (alias: περὶ τῶν μαντειῶν). 12. Περὶ τῆς διοικήσεως. (Harp.) E beszéd talán viszonzás lehetett Deinarchosnak. Ennek egyik beszéde: κατὰ Ανκούργου εἰθνηνας. 13. Περὶ τῆς ἱερείας (Harp.) (cfr. Blass, Att. Ber. III, 2. p. 85). 14. Περὶ τῆς ἱεροσύνης.

Ezek Lykurgos beszédei. Gyanúsak azok, melyeket Harpokration még említ: *κροκωνιδῶν διαδικασία πρὸς Κοκρωνίδας* és *κατὰ Δεξιππον*.

Említettük, hogy mind e beszédek a Leokrates elleni beszéd kivételével elvesztek s csak néhány jelentéktelen töredék maradt meg belőlök.

A Lykurgos szövegének áthagyományozására vonatkozólag röviden a következőket említhetjük.

Lykurgos szövege nem önállóan jutott reánk, hanem más négy, másodrendű szónokkal együtt egy corpusba foglalva. Ezek: Andokides, Isaios, Deinarchos és Antiphon.

E corpusnak két egymástól független kézirati ága van:

a) A codex Crippsianus (Bekker, Baier, Sauppe A-val, Dobson B-vel jelölik; de általánosan A betűvel idézik). E hártya-kézirat, mely 170 lapot tartalmaz, hihetőleg a XIII. századból való, Athos hegyén írták, s jelenleg a londoni British-Museumban van. (Részletesebb leírását adja Thalheim 1880. évi kiadásában, Berolini, apud Weidmannos, p. V.)

b) Codex Oxoniensis N, talán XIV. századbeli; tartalmazza Deinarchost, Antiphont és Lykurgos beszédének egy részét (vége hiányzik). E kéziratra csak Mätzner figyelmeztette a kutatókat az ő Antiphon-kiadásában (1838); pontosabban collationálta Blass (Jahrb. für Phil. 1875, 597 kk.).

Mindkét codexnek egy az archetypusa, de mégis eldöntöttnek látszik ma már azon kérdés, hogy melyik áll hozzá közelebb. A tudósok kevés kivétellel A-nak adják az elsőséget. (V. ö. Th. Thalheim, Jahrb. für Phil. 1877, 115, 673 kk.)

A-hoz legközelebb áll a codex Laurentianus B. (V. ö. Hermes, 17, 384 kk. és Rhein. Mus. 40. 387 kk.; továbbá C. Cucuel, Essai sur la langue et le style de l'orateur Antiphon, Paris, 1866, p. 1—2).

A többi négy kézirat, ú. m. M (Burneianus), Z (Vratislaviensis), L (Marcianus) és P (Ambrosianus) egy csoportba tartozik; mind a négyből hiányzik Isaios 1, 22—2, 47. Valószínű, hogy mind a négynek kútfeje a fenebb említett B.

Ezenkívül fontosak Lykurgos szövegére nézve a hamburgi nyilvános könyvtárban őrzött Aldina-kiadásnak a marginaléi, (Dobsonnál H), melyeknek eredetéről azonban mit sem tudunk.

Noha Lykurgosnak csak egy beszéde maradt reánk, ezen egy beszédet aránylag igen sokszor és igen sokan adták ki.

A kiadásoknak, úgy hiszem, teljes jegyzékét adom a következőkben:

1. *Editio Princeps*, Aldus Manutius gyűjteményében: *Oratores Graeci. Graece. Venet. Aldus et Andr. Socer, mense April. 1513 in fol.* (E kiadás oly kéziraton alapszik, mely jelenleg már nincsen meg.) 2. *Melanchthon* kiadása: «*Oratio Lyncurgi contra Leocraten, desertorem patriæ, dulcissime de officiis patriæ debitis disserens. Cum præfatione Phil. Melanchthonis. Vitebergae, edita in officina Jo. Lufftii, 1545, 8.* — Újra kiadva ugyanott 1568. 8. — Teljes pontossággal meg nem határozható időben, de körülbelül Melanchthon és Henricus Stephanus kiadásai közé esik: 3. *Joachim Camerarius Papebergensis* kiadása, a latin fordítás és jegyzetek kíséretében. De Dobson (*Oratt. Att. IV, p. 372*) e kiadásról megjegyzi: «*Cuius (sc. editionis) tamen neque in-*

terpetratio, neque animadversiones in hunc usque diem, quod sciam, prodire.» — 4. Oratorum veterum Græcorum orationes, Græce cum interpretatione Latina quorundam. *Henr. Stephanus* Parisiis, 1575 fol. — 5. Orationes politicæ Dinarchi, Lesbonactis, Lycinurgi, Herodis, Demadis, græce et latine nunc primum simul editæ a *Joanne Grutero*, Hannov. 1619. — 6. Orationes duæ, una Demosthenis contra Midiam, altera Lycinurgi contra Leocratem; Græce et Latine recensuit, emendavit notasque addidit *Joannes Taylor*, Cantabrigiæ, typis Acad. 1743, 8°. — 7. *Joannes Godofredus Hauptmann* kiadása: Lipsiæ, 1751. Iterum 1753. — 8. *Reiske* Jakab, 1771 (Oratt. Græci IV. köt.) — 9. *Joh. Heinr. Schulze*, Braunschweig, 1789, 10. — *Birger Thorlacius*, Hafniæ, 1803. — 11. *Neophytos Dukas* kiadása (Λόγοι τῶν Ἀτιζῶν ῥητόρων ... εἰς τόμους δέξα ... Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1812) (A X. kötetben). — 12. *Alb. Gerh. Becker*, Magdeburg. 1821. — 13. *C. F. H(einrich)*, Bonn, 1821. — 14. *Fr. Osann*, Jena, 1821. — 15. *Imm. Bekker* az Orr. Att. III. kötetében, Lipsiæ, 1822. — 16. *S. Pinzger*, Leipzig, 1824. — 17. *Adamantios Korais*, 1826. — 18. *Gu. Arm. Blume*, Sundiæ, 1828. — 19. *G. Dobson*, London, 1828 (Oratt. Att. vol. IV). — 20. *Baiter J. és Sauppe H.* (Turicenses) az Oratt. Att. 1834. és 1840. évi kiadásai-ban (III. ill. VI. köt.). — 21. *Ed. Mätzner* Berlin, 1836. — 22. *A müncheni* «Oratt. Att. orationes selectæ.» I. kötetében (1840). — 23. *Carolus Scheibe*, Lipsiæ, Teubner, 1853 (lenyomat 1891-ben). — 24. *Ed. Jenicke*, 1856. — 25. *A Párisban* (Didotnál) megjelent és *Müller Károlytól* kiadott Oratt. Att. I. kötetében (1858). — 26. *Van den Es* kiadása, 1862. — 17. *Ad. Nicolai*, Berlin, Weidmann, 1875. — 28. *Karl Rehdantz*, Leipzig, Teubner, 1876. — 29. *E. Thalheim*, Berolini, Weidmann, 1880. — *Lykurgos* beszédekének töredékeit összeszedték és kiadták *Alb. Becker* (lásd fennebb 12 alatt). *Dobson* (19), *Baiter és Sauppe* (20) és *Kiessling Frigyes*: Lycinurgi deperditarum orationum fragmenta coll. disp. ill. *Fr. Gust. Kiessling*. Halis Saxonum 1847. (V. ö. *Westermann*, *Gesch. d. griech. Beredsamkeit*, 296 k. l.).

Lykurgos legelőször lefordította, még pedig latinra *Melanchthon* Fülöp (1548. *Francof. ex offic. P. Brubachii*). Ezen latin fordítást ültette át német nyelvre *Lauterbeck* a Regenten-Spiegelben

(1556, 1567 és 1581 fol.). Latinra fordították még: Joannes Lonicerus, una cum Demosthenis oratione de pace, Basil. 1548. Görög szöveggel együtt Gruter 1619-ik évi kiadásában; Jo. Taylor (1743); Dobson (1828). Németre a már említettem Lauterbecken kívül még Simon Fr., Hamburg, 1811; S. Pinzger, 1824; Nüsslin, Mannheim, 1840; Ed. Jenicke (1856); Bender Hermann, 1869; O. Güthling (1882, Reclam). Francziára fordította Isaiossal, Andokidessel, Deinarchossal és Demadessal együtt Augerius (Auger), Páris, 1783, újabban M. Hinstin (Chefs-d'oeuvre des orateurs attiques. Paris, 1888). Magyar fordításban most jelenik meg legelőször. — Értekezett róla hazánkban Kempf József: Lykurgos szónok élete és Leokrates ellen tartott beszéde. Budapest, 1886. (Budapesti V. ker. kir. kath. főgymnasium 1885—86-ik évi értesítője. Ism. Weiss Rezső, Egyet. Phil. Közl. 1888-ik évi folyam 213 s kk. ll.)

JEGYZETEK.

I. FEJEZET.

Invocatio.

1. *isteni hősök*höz, (azaz, a herosokhoz, félistenekhez). Lykurgos itt Athén ősrégi 10 hősére gondol.

2. *őseink hagyta dldozatait*. Eltérés Thalheim szövegétől, a meny-nyiben e szók *τιμὰς καί*, melyek a jobb kéziratokban nincsenek meg, el vannak hagyva.

II. FEJEZET.

Közzvádoló szükségessége.

3. *A milyen hasznos dolog*. V. ö. Cic. pro Sex. Roscio Am. c. 20: Accusatores esse in civitate utile est.

4. *emberszeretet számba menjen . . .*, azaz: ha a nép úgy gondolkoznék, hogy csupa igazságszeretetből vádol a szónok.

5. *Három sarkalatos dolog . . .* Látni való, hogy a végrehajtó hatalom nem szerepel a demokratia alaptételei közt. Helyébe lép a vádolás joga (= *ἡ κρίσις*. V. ö. Scheibe kiadásának kritikai előszavát, p. IV: *«κρίσις enim perinde atque κρίνειν de accusatore quoque dici vix est quod demonstratur»*).

6. *midőn hűtlenséggel vádoltam . . .* A régi infidelitas-tól vett ezen magyar terminussal akartam kifejezni megközelítőleg az *εἰσαγγελία* szót, mely az állam elleni büntetésekre vonatkozó pert jelentette. A németek így fordítják: «Ich klage ihn des Hochverraths an». Most a 'hűtlenség' szó nemcsak passiv ellenállást jelent (milyent Leokrates követett el), hanem activ részvételt, összeesküvést, czimboraságot, szövetekezést a haza ellen. (Lásd a magyar büntető törvénykönyv XLI. fejezete alatt elsorolt büntetéseket). Mindamellet más kifejezés nem állván rendelkezésemre, itt is, meg alább is, a hűtlenség szót használtam, ragaszkodva azon elvhez, hogy 'a potiori fit denominatio'. Fordításom mellett szól egyébként Hypereides egy helye (pro Euxenippo, 7. V. ö. Télfy, Corp. Jur. Attici 801. §.), hol az *εἰσαγγελία*-ról ezt olvassuk:

«Hűtlenségi kereseteknek akkor van helyök, ha valaki az athéni népuralmát felforgatná; mert az ilyen büntett nem engedi meg sem a vizsgálatot, sem az eskübeli késedelmet, hanem lehető leggyorsabb elbírálást követel. Továbbá, ha valaki a népuralom megbuktatása végett szövetkezik, vagy ilyen pártot szerez, vagy, ha valamely várost, hajót, gyalog hadsereget vagy hajóhadat elárul, vagy végül, ha a szónok meg lévén vesztegetve, az athéni népnek nem javára beszél.» Látjuk tehát, hogy mindezek a dolgok a hűtlenség fogalmával egybeesnek. V. ö. Harpokr. s. v. *εἰσαγγελία: ἡ μὲν γοῦν ἐπὶ δημοσίοις ἀδικήμασι μέγιστοις καὶ ἀναβολὴν μὴ ἐπιδεχομένοις καὶ ἐφ' οἷς οἷς μῆτε ἀρχὴ καθεστήκει μῖτε νόμοι κεῖνται τοῖς ἄρχουσιν καθ' οὓς εἰσάξουσιν.*

7. a közvétségekből. Athénben az egyéniség mint olyan teljesen alá volt rendelve a köznek, az összességnek. Lykurgos tehát azt akarja jelezni, hogy a haza ügyén ejtett csorba olyan, mintha kinek-kinek sajátját bántották volna. A polgárnak ilyenkor *kötelessége* vádat emelni a hazaáruló ellen.

III. FEJEZET.

Az eset fontossága.

8. Minden közkereset, így fordítottam a *δημοσίου ἀγῶνα*-t (németül: Staatsprozess), mert 'állami per' nem lesz vala érthető. A görög retorika-írók a nyilvános beszédeknek két fajtáját különböztették meg: 1. közjogiak (*δημόσιοι*) vagyis: közkeresetek. 2. magánjogiak (*ἰδιωτικοί*), vagyis: magánkeresetek. Megjegyzendő azonban, hogy a görög élet nyilvánosságánál és a mindenütt érvényesülő vallásos szempontoknál fogva az attikai törvényekben sok olyan dolog esik közjogi elbírálás elé, melyek minálunk határozottan magánjellegűek.

9. törvénybe ütköző indítvány megtorlásáról. — Ezek a *γραφὰι παρανόμων* akkor mentek végbe, midőn valaki a népgyűlésen olyas valamit akart megszavaztatni, a mi törvénybe ütközött. Az ilyen eljárás ellen tehát szintén a népgyűlés színe előtt kellett pert indítani. Erre vonatkoznak ezek a szavak: «amelynél fogva a néphatározatból netalán az államnak esnék kára» (*καθ' ὅσον ἂν τὸ ψήφισμα μέλλῃ βλάπτειν τὴν πόλιν*). A kit e miatt három ízben elmarasztaltak, annak többé semmiféle indítványt sem volt szabad tennie a népgyűlésen. (V. ö. Diod. Sic. helyét Télfynél, 1038). Többet e kérdésről Schoemann: (Griech. Alterth. I. 382. 408. 412. 508 kk.) Güthling nem jól fordít. «Denn wenn ihr über die gewöhnlichen Klagen, über kleine

Ungesetzlichkeiten aburtheilt», mert azért, hogy a kereset bizonyos speciális esetre vonatkozott, még nem vesztett fontosságából.

10. *még törvényhozásunk sem állapította meg.* — Épen azért, mert Leokrates bűneire nem volt ráolvasható valamely positiv törvény, fordult vádlója az *εἰσαγγελία*-hoz.

11. *egyetlen szabatos czímen nem is foghatja össze.* Mert a *προδοσία* csak denominatio a potiori, bűnhalmazról lévén szó (*λιποταξία, ἀσεβεία, γονέων κάκωσις*). A törvényhozás persze nem szabta ki, milyen büntetés érje azt, a ki mindezekben vétkes. (E hely értelmezésében nem követhettem Scheibe erőszakos paraphrasisát: *ὅσα δὲ μὴ σφόδρα διώριξε, ἀλλὰ περιεῖληφε κ. τ. λ.*)

12. *az egész ifjúságot is az erény útjára fogja terelni.* Ez a pædagogiai szempont gyakran feltűnik a szónokok beszédeiben, különösen Sokrates óta, kinek ellenében épen ezzel érveltek legtöbbit.

IV. FEJEZET.

A szónok igéri, hogy az igazság útján akar megmaradni.

13. *Az areopag...* E törvényszék tudvalevőleg szántsándékos emberölés, gyújtogatás, méregkeverés büntetteiben bíráskodott; tehát legmagasabb fokú bünfenyítő bíróság, régebben pedig még azonkívül az összes törvények főfelügyelője és őre volt. Hogy nagy becsülete volt, azt Lykurgos szavain kívül más helyek is untig bizonyítják. Már Solon volt az, a ki ezt a tisztán aristokratikus színezetű, conservatív törvényszéket, meg az 500-ak tanácsát egyetemben az állam horgonyainak nevezte el. Lykurgos e helyéhez v. ö. Deinarchost 1, 111; A. 2. 92. «Szolgáljon tinéktek példaképül az areopag, a város legszigorúbb tanácstestülete.»

14. *a vádlottak nevét nem fogja rontani senki sem,* azaz: nem fogja őket senki sem rágalmazni.

15. *birói eskütohöz képest.* A heliasták év elején megesküdtek, hogy részrehajlatlanul fognak ítélni. Birói esküjökben benne volt, hogy «Egyaránt ráfogok hallgatni a vádlóra is, a védőre is.»

16. *tárgyilagos vita és kellő megvilágítás nélkül.* — Thalheim: *ἀδύνατον γὰρ ἐστὶ καὶ ἀνόητον λόγῳ.* A szövegben eltértem tőle s megtartottam a vulgatát: *ἀδύνατον γὰρ ἐστὶν ἄνευ τοῦ λόγου, μὴ δικαίως δεδιδαγμένους.* A «tárgyilagos» jelzőt én adtam hozzá, hogy a különben is romlott és a kritikától kifogásolt helynek némi értelmet adjak. Megelőzőleg arról beszélt Lykurgos, hogy a rágalmazásnak és hamis

gyanúsításoknak vége fog szakadni, ha a szónokok megmaradnak a tárgynál. Most folytatja a gondolatot, s azt mondja, hogy ilyen tárgyi-lagos beszéd (vita) nélkül, mint a milyenről fennebb szólt, nem is lehet igazságosan itélni.

V. FEJEZET.

A közkereset kiváló fontossága.

17. *Hellasban beszéd tárgya lesz.* Itt is, meg ugyanezen fejezet végén nyájas beszéddel törekszik Lykurgos a hallgatók tetszését kinyerni. Ti vagytok, úgymond, Hellas legtekintélyesebb népe: a mit ti határozotok, annak nagyon hamar hire kél. Titeket tart a világ legjobb hazafiaknak, legjámborabb embereknek. Mit fog gondolni, ha Leokratest felmentitek?! stb. . .

18. *A hellének pedig nagyon jól tudják.* — Eltérés Thalheimtől, a ki e mondatot a 15. pontba tette át. Scheibe is így tesz, de megjegyzi: «cum Frankio transposita malim post verba §. 14. παρά πᾶσι κ. τ. λ.»

19. *Rhodos.* Egyike a legélénkebb kereskedelmi középpontoknak. Nemcsak a maga termékeit (márvány, épületfa, bor, füge stb.) vitte messze földre, hanem nagyrészt közvetítette is a keletről nyugatra irányuló kereskedést.

VI. FEJEZET.

Narratio.

20. *A chaironeiai ütközet után.* Lásd a bevezetést.

21. *A nyílt part felől,* így fordítottam a görög ἀπτή-t, melyről Harpokration azt mondja, hogy ἐπιθαλαττιδίας τις μοῖρα τῆς Ἀττικῆς. Szó van itt azon kis félszigetről, melynek egyik oldalán a Peiraieus, másik oldalán a Zea nevű kikötő feküdt. Az ἀπτή tehát mint a nyílt tenger része szerepel, ellentétben a mesterségesen épült kikötővel. Itt horgonyoztak a hajók közvetlen elindulásuk előtt. Az ἀπτή fekvését lásd Baumeisternél I. k. 208. l. után.

22. *az ótalmazó Zeus és Athena szenthelyeit.* Amaz a Peiraieusban, emez rajta kívül, a tenger közelében, Korydallos nevű kerületben.

23. *vontatták be . . .* A hajók Athénnek tartottak. A rhodosiak azt hitték, hogy ott már mindennek vége, s lefoglalták a maguk számára a hajók tartalmát.

24. *a jegyző,* a ki a tanubizonyyságkép felhozott törvényeket, nép-

határozatokat, stb. felolvasta. (V. ö. Sittl, *Gesch. d. griech. Litteratur*, II, 224.)

25. *a beviteli vámot* . . Valamennyi árucikk után, mely a Peiraeusban megfordult, 2% vámot kellett fizetni. V. ö. Gilbert, *Handb. der gr. Staatsalt.* I, 331. kk. A vámjövedelem bizonyos átalányösszeg erejéig bérbe volt adva; a vámbérlő aztán összeállott többekkel egy *szövetkezetbe* (részvénytársaságba), mely a vám pontos befizetését kezelte és ellenőrizte. Leokrates is tagja volt egy ilyen consortiumnak. Érdekes tudnunk, hogy a beviteli és kiviteli vám a peloponnesosi háború után összesen 36 talentomra (kbelül: 85.000 frt) rúgott.

VII. FEJEZET.

**A szónok felhívja a bírákat, hogy csak a megbízható tanuval-
lomásokat fogadják el.**

26. *ne váltsák ki magukat törvényes esküvel* . . . A tanuknak elé kellett állniok s vagy elismerniök a felolvasott bizonyítékok igaz voltát, vagy esküvel bizonyítaniok, hogy mitsem tudnak a dologról. V. ö. Pollux helyét VIII, 55: «Esküvel váltják ki magukat a beidézett tanúk is, mikor azt állítják, hogy mitsem tudnak arról, a mi végett beidéztetnek.» (Télffy, C. I. A. 709.)

VIII. FEJEZET.

A narratio folytatása.

27. *ura s pártfogója is megarai ember volt* . . . A görög jog szerint a bevándorolt idegen, a zsellér (*μέτοικος*) törvény előtt nem védhette magát, hanem pártfogót (*προστάτης*) kellett választania. Kinek nem volt ilyen pártfogója, az ellen keresetet indítottak: *γραφὴ ἀπροστασίον*.

28. *zsellérkedni*. Megarai polgárjogot nem kaphatott Leokrates, mert földbirtokot nem szerzett, tehát zsellérkednie kellett. Az attikai jogot alkalmazza Lykurgos Megarára is.

29. *a xypetai Antigenest*. Xypete egy attikai démos volt.

30. *egy talentomért* = 2357 frt 50 kr.

31. *járulékát a segélyző egyesületbe* . . . Ez egyesületeknek részint vallásos céljaik voltak, részint kölcsönös pénzbeli adakozás útján való segélyzés. Időről-időre szórakozás kedvéért társas összejöveleteket is tartottak tagjaik. (V. ö. Dr. Télffy Iván Eranos cz. értekezését.)

32. *35 mináért* = 1375 frt 15 kr.

33. *az acharnai Timocharesnek* . . . Acharnai szintén attikai község.

34. *Lysiklesnél letette*, azaz: deponálta, a mint szoktuk mondani,

mikor valami okiratot közjegyzőnél vagy törvényszéknél elhelyezünk. Lysikles ismeretes bankár vagy pénzváltó lehetett.

35. *fél mina kamatot fizetett*, azaz: 19 forint 64 kr. kamatot fizetett hónaponként (így számították Athénben) 35 mina, azaz: 1375 frt 15 kr tőke után. Ez körülbelül 17%-nak felelne meg. A vulgatában, (melyet Thalheim is követ, kitől e helyütt eltérek) nem fél mina, hanem egy egész mina kamatról van szó (*μῶν μὴν*); de bár a soloni törvényhozás után korlátlan volt Athénben az uzsoráskodás, még sem hihető, hogy 34% kamatot fizettetett magának Amyntas. Másrészt ez a kifejezés: *μῶν μὴν* is rendkívül szokatlan volna, a mennyiben az *egy* tőszámnevet a substantivum mellől rendesen elhagyja a görög. Ezért e helyen nagyon is helyeslendő a Rehdantz olvasása: *ἡμιμναῖον*.

36. *cholargosi Philomelos*... Cholargos községbeli. Lykurgos azt aényt, hogy Philomelos és Menelaos 40 minát (= kb. 1571 frt) kaptak Amyntastól, szintén bizonyásgul hozza fel. Ezen összeg ugyanis csak kevéssel haladja meg a Timocharestől kapott 35 minát.

37. *a perzsa királynál követségben járt Menelaos*... A jelzöt megkülönböztetés végett teszi elébe Lykurgos.

38. *az istenek segítségét kiviteli portékává alázta*, *τὴν παρὰ τῶν θεῶν βοήθειαν ἑξαγωγίμων ἐποίησε*. Erősen vágó metaphora, melylyel azt akarja mondani, hogy az istenek segítségét is elvonta az athéniektől.

39. *Kleopatrától*. Nagy Sándor testvére és Epeiros fejedelmének. Sándornak, Fülöp sógorának neje. Említi Aischines is, in Ctesiph. 242. §. (*προσβεντῆς ὡς Κλεοπάτραν τὴν Φιλίππον θυγατέρα*).

40. *Leukasba*... Sziget Görögországtól nyugatra, az ióni tengerben, most Santa-Maura. Déli földcsúcsán a híres leukádiái szikla.

41. *ha athéni polgár más valahová viszi a gabonáját*... E törvényekről Pollux útján értesülünk, ki az ily esetekben szokásos vádló eljárásról, a phasisról, ezeket mondja: «*Phasis* az is, mikor azokat vádolják, kik a bányászati vagy kereskedelmi ügyekben jogtalanságot követnek el.» Más kérdés, vajjon az attikai jog ezen részét rá lehetett-e olvasni Leokratesre akkor, mikor Megarában volt.

IX. FEJEZET.

Leokrates gyanús színben tűnik fel, mikor vonakodik rabszolgáit vallatóra kiadni.

42. *bocsássa vallatóra cselédségét*. A rabszolgák az attikai jog szerint nem tanuskodhattak törvény előtt; vallomásukat, ha bizonyíté-

kot véltek benne feltalálhatni, kinzással csikarták ki belőlök. A régiségben az a különös felfogás járta, hogy az ilyen kinzással kivallott bizonyosság sokkal szavahihetőbb, mint a szabad emberek tanuságai, hihetőleg azért, mert már nem sokat bíztak a polgárok egymásban. (V. ö. Schoem. Att. Proc. 557. k. és 667, 32). A felperes vagy a maga rabszolgáit vallatta, vagy jogában állt felszólítani az alperest, hogy adja ki vallatóra az övéit (*πρόκλησις εἰς βάσανον*), a mint itt teszi Lykurgos. Leokrates persze nem fogadja el a kihívást, s erős fegyvert ad a vádlónak kezeibe ellenfelével szemben.

43. *mindenbe avatott üggyársainak vallomásaitól.* — Eltérés Thalheim szövegétől. A vulgátához közelebb álló s helyes értelmet adó Scheibe-féle lectiót követtem. (Thalheim: *τὸν πάντων σαφέστατον ἔλεγχον*.)

X. FEJEZET.

Lykurgos a per eldőlését a tanúk vallomásaitól teszi függővé s ilyképen ki van zárva annak lehetősége, mintha Leokratest szónoki fogásokkal akarná tönkre tenni. (Anteoccupatio.)

44. *a perpatvarkodó ékesszólásának . . .* A görögben sykophanták-ról van szó, kik álútakon jártak, furfangosságokkal intézték hamis vádjokat, vagy, a mint Lykurgos tovább magyarázza: «kik . . . eltökélt szándékukhoz oly kiinduló pontokat keresnek, melyekből levonhassák hamis okoskodásaikat a bepereltek ellen.» A magyar szó ilyest mond, ha régi jogi értelmére gondolunk.

45. *a maga rendén . . .* azaz: a mint illik, a mint szokás volt. — Thalheim: *κατὰ φύσιν τινες . . . φράσειν ; οἱ οἰκέται καὶ αἱ θεράπαιναι.*

46. *minden védelem lehetőségét maga vágta el maga elől . . .* Mi azt mondanók: maga alól rántja ki a gyékényt, vagy: maga alatt vágja a fát. Vonatkozik Lykurgos felhívására, melynek Leokrates helyt nem állott.

XI. FEJEZET.

A büntettet súlyosbítják a várost környékező vesszedelmek, melyeknek közepette Leokrates megszökött.

47. *Hypereides,* a szónok, Lykurgos kortársa és elvbarátja, a chaironeiai ütközet után erélyes óvóintézkedéseket sürgetett a város védelmére.

48. *a mit jónak fogott látni a nép védelmére.* Ünnepies beszédmód,

úgy látszik, szószerinti idézése a néphatározat szövegének. Rehdantz helyesen veti egybe a rómaiaknál szokásos formulát: Videant consules etc.

49. *a hadi szolgálattól felmentvék.* Az 500-ak tanácsának tagjai hivataloskodásuk tartamára fel voltak mentve a hadi szolgálat alól. V. ö. Schoemann, Gr. Alt. I. 396.

50. *kik az 50-dik évet is meghaladták.* A katonáskodás kötelezettsége (görög értelemben: joga) a 18-dik évtől a 60-dik évig terjedt. Mint nálunk a népfölkelőket, Athénben a katonáskodó polgárokat is évfolyamok szerint hívták be. Mikor már azokra került a sor, a kik az 50-dik éven túl voltak, csakugyan nagy lehetett a veszedelem.

51. *a házak küszöbén,* a mit az athéni nőknek tiltott szokás és tisztesség.

52. *kétrét hajtogatott s felcsatolt köpenyeikben,* hogy t. i. járásközlésben meg ne botoljanak. Az egész leírás plasticitása a megválasztott kifejezésekben rejlik.

53. *a becs nélkül valókat becsület illesse meg,* ugyanazt mondja, mint fenebb: «a rabszolgák felszabadúlnak» stb.

54. *Andros,* a Kykladok egyike, úgy szintén *Keos* is, a legtermékenyebb valamennyi közül. *Troizen* és *Epidaurós*, a Peloponnesosban, Argolis tartományban. Az itt említett szigeteken és városokon kívül még Kythnos szigetétől (Kykladok egyike) is kértek segédelmet, mint Hypereides egyik fragmentumából tudjuk.

55. *a föld odaadta a fákat,* czölöpkerítés számára; a halottak sírköveiket, a falak kijavítására. Lykurgos itt és a beszéd végén a pathos fokozására személyesít. (V. ö. e helyhez Blass-t: Attische Beredsamkeit III, 1, 154.)

56. *csak Leokrates.* Hatás kedvéért a végére teszi a vádlott nevét.

XII. FEJEZET.

A Chaironeiánál elhullottak magasztalása.

57. *és ne gondoljátok, hogy szavaimnak semmi közük nyilvánosság tárgyalásokhoz.* Eltérés Thalheimtől (τοὺς τοιοῦτους τῶν δημοσίων ἀγῶνας).

58. *Boiotia határszélein,* azaz: Chaironeiánál.

59. *a kényurak gyilkosainak.* Azaz: Harmodiosnak és Aristogeitonnak, Hipparchos gyilkosainak.

XIII. FEJEZET.

Utalás hasonló esetekre.

60. *ne zúduljon fel senki.* Az areopag a chaironeiai ütközet után nagyon szigorúan bánt el mindazokkal, kik a haza közös védelmével valamiképen nem gondoltak. Mikor a háború lezajlott, akadtak, kik e miatt elégedetlenkedtek. Lykurgos, ki az areopagra hivatkozik, elejét veszi az eshető felháborodásnak a szónoki fogások egy nemével, melyet az elmélet prodiorthosisnak mond. Az itt érintett praecedensre nézve, v. ö. Aischin. 3, 252.

61. *Autolykost.* A chaironeiai ütközet után azt határozta a nép, hogy az asszonyokat és gyermekeket a városba kell hozni. Autolykos az ellenkezőt cselekedte. Maga Lykurgos volt, a ki vád alá helyezte. Beszédje czíme Suidasnál *κατὰ Αὐτολύκον*. (Harpokr. is említi.) A szónok ügyes tapintattal elhallgatja, hogy akkor is ő volt a vádló.

XIV. FEJEZET.

Lykurgos megkezdí a vádlott eshetőleges védekezéseinek czáfolatát. Hiábavaló az a mentsége, hogy kereskedelmi útra kellett mennie.

62. *mint kereskedő szállt hajóra.* Leokrates, ha csakugyan kereskedő lett volna, hivatkozhatott volna arra a törvényre, mely szerint utazó kereskedők nem katonáskodnak. (Télly C. I. A. 543.)

63. *a kikötőből.* — Thalheim: εἶσω τοῦ λιμένος. ἐκ τ. λ. jobb értelmet ád.

64. *a vám egy részét.* Lásd a VI. fejezethez írt jegyzetet.

XV. FEJEZET.

Az sem áll, hogy Leokrates már csak azért is ártatlan, mert semmiféle közhivatalt nem viselt.

65. *a kapúnak ... azaz: nem volt megbízva a város kapúinak őrizetével.*

66. *a zsarnokok hatalma.* Peisistratos és két fia, Hippias és Hipparchos.

67. *a harminczak, kik 404-ben Kr. e. Athén teljes leveretése után átvették az ügyek vezetését.*

68. *a lakédaimonok, 405-ben Lysandros alatt.*

69. *a hellének jólétének őreivé.* A szónok egyrészt Athén hegemóniáját tartja szem előtt, (477—404), más részt azt az időt, mely a mantineiai ütközetet követte.

70. *Messene városát csak 500 év múlva,* azaz: 369-ben, Epameinondas alatt. A szónok túloz, mikor 500 évet mond; ha már kerek számot akart említeni, 300-at kellett volna mondania.

XVI. FEJEZET.

Nem helyes az az okoskodás sem, hogy nem egy emberen múlik a haza üdve.

71. *nem rajta állott az egész.* — Eltérés Thalheim kiadásától: *ὥς οἰδὲν γεγένηται παρὰ τοῦτο*; és a következő mondatban: *παρὰ τοῦτ' ἄν.* A legtöbb kiadó a hagyományt követi.

72. *ha csak egyben is elmulasztja . . .* Ezt a helyet így kell érteni: Minden ember rőjja le a neki kiszabott polgári kötelességet, bármily kevésbé fontosnak lássék is ez. Mert ha nem teszi meg azt a keveset, bizonyára még kevésbbé tette volna meg azt, a mi kötelességén kívül esik.

73. *a régi törvényhozók eszejárását.* A mit itt a büntetés mértékének egyenlőségéről olvasunk, az természetesen csak a görög jog legelső kezdeteire vonatkozhatnak.

74. *100 talentomot = 235,750 frt; 10 drachma = 3 frt 93 kr.*

75. *a törvények házába,* a Metroonba, azaz: az istenek anyjának, Kybelének a templomába, a piacon. Itt őrizték a köre vésett törvényeket és néphatározatokat.

XVII. FEJEZET.

Nem áll, hogy a városból való távozás nem jelent árulást.

76. *Eteonikos,* hibásan: Eurybiades helyett. Az utóbbi volt tudvalevőleg az, a ki hajóit inkább az Isthmos felé akarta vezetni s ott a görög szárazföldi hadsereg oltalma alatt felállítani. Ismeretes Themistokles kétségsébeesett elhatározása, melylyel e válságos perczben a görög hajóhadnak kedvező állását megóvta, s így a csatát megnyerette. Tévedés (tán szándékos?) az is, hogy a szónok itt említi az aiginaiakat is, kik tudvalevőleg mindvégig az athéniek részén voltak.

77. *Alexandrost.* Lykurgos megint hanyagul idézi a történeti eseményeket. A megkövezés veszedelme ugyanis nem Alexandrost fenye-

gette, kit az athéniek egyszerűen elutasítottak, hanem Herodotos tanúsága szerint Lykidest, ki, mikor Mardonios Murychides nevű követét Salamisba küldötte, az utóbbinak ajánlatairól pártolólág nyilatkozott. Lykurgos nyilván hatást keres, mikor e két külön eseményt összekotyvasztja.

78. *kilenczven esztendeig voltak a hellének vezérei* stb. Lykurgos szónoki elragadtatásában ismét túloz. Ha az Aigospotamoi melletti ütközettől (405) vissza felé megyünk, legfőlebb 70 évre tehetjük az athéni hegemonia tartamát.

79. *Phoinikiát és Kilikiát.* Azt, hogy Kimon (kiről itt szó van) Phoinikiát és Kilikiát elpusztította volna, a történelem nem igazolja. Kimon Kilikiában nem is volt. Phoinikia is úgy értendő, hogy a phoinikiai hajóhadat tette tönkre. Az Eurymedon melletti száraz-földi és tengeri ütközetben (469) a perzsákat verte meg.

80. *kötést kötöttek velök.* Ez volna az ú. n. kimoni béke 449-ben K. e., mely azonban történetileg nincsen beigazolva. Leginkább az szól ellene, hogy Thukydides nem említi. Többet róla Rehdantz, kiadása 3. függelékében a 174 s kk. lapokon.

81. *kyanei szigeteken túl.* E kis szigetek a Bosporos közelében a Feketetengerben vannak. Azonosak a csodás Symplegádokkal, melyeket Iason mythosából ösmerünk.

82. *Phaselis,* tengerparti városka Lykiában.

XVIII. FEJEZET.

A polgári eskü Leokrates ellen szól.

83. *a község könyvébe.* Ha valaki 18-dik évét elérte, nevét beírták a község könyvébe, melyet a község elöljárója (*δημαρχος*) őrzött, s ezzel az ifjút polgárrá avatták. (V. ö. Schoem. Gr. Alt. I. 390.) Az új polgár esküt tett, a polgári esküt, melyet Thalheim a maga kiadásába is felvett (Stobaiosból, Flor. 43. 48.)

84. *Aglauros,* a harmat személyesítése.

85. *Enyalios,* voltakép ugyanaz, a mi Ares.

86. *Thallo,* a virágzás istennője.

87. *Auxo,* a Szaporító, *Hegemone,* a Vezető. Mindkettő a Charisok fajához tartozott.

XIX. FEJEZET.

Az eskü fontossága.

88. *ki lehet bőségesen olvasni.* (συχνῶς = bőségesen). Thalheim *ισχυράς*-t ír. Az itt közölt esküről értekezik Muretus, *Variae Lectt. cap. XIII.* ed. Jos. Frey (1871).

XX. FEJEZET.

Athén dicsősége is a mellett szól, hogy Leokratest meg kell büntetni.

89. *Kodros-monda.* Figyelemre méltó az elbeszélő tehetség, mely-lyel a szónok ezt az ismeretes mondát elmeséli.

90. *életfogytiglan megvendégelte a prytaneionban.* Ezzel tüntették ki az érdemes férfiakat. Kleomantisnak, a delphoibeli embernek megadták a jogot, hogy valahányszor Athénbe jő, közkölségen étkez-
hessék.

91. *életökben oly nagyon buzgólkodtak.* Eltérés Thalheim szövegé-
től, mely a ζῶντες-t (Halm) nem tartalmazza. Az ellentét csak is így
lesz teljessé.

XXI. ÉS XXII. FEJEZET.

Leokratest magok az istenek vakították el és hozták ide, hogy büntetését lerójjá.

92. *Ha bárkit* stb. Az idézett verssorokat úgy látszik valami grammatikus toldta be. Gyanut kelt, hogy Sophokles Antigonéjának régi scholiastája (a 622. sorhoz) igen feltűnő verses paraphrasisát adja ez idézetnek.

XXIII. FEJEZET.

Leokrates vétke az isteni és szülői kegyeletet sérti.

93. *A jámborok helyéről* szóló adomát, sokféle verzióban, meg-
találjuk más régi irónál is, le egészen a Kr. utáni V-ik századig.
Lykurgos elbeszélése valamennyi közt a legrégebb, talán a leghire-
sebb is. Az Aitna itt említett kitörése Ailianos szerint (Stobaiosnál,
Anth. 77. 38.) a 81. Olympiasban, azaz: 456 körül történt.

XXIV. ES XXV. FEJEZET.

Az athéniek minden időben szívesen haltak meg hazájokért. Még a nők is fényes példáit adták a hazáért való áldozatkészségnek. Annyival bűnösebb Leokrates, mivel mind e dicső tettek nem hagyatták el hűtlenségét.

94. *Eumolpos.* Eleusis királya. Az itt elmondott esemény Athén legrégibb mondáinak egyikében fordul elő. Hogy mi a történeti tény az athéniek és eleusisbeliek e harczában, azt pontosan megállapítani nem lehet; de az athéni és eleusisbeli istenkultusznak később már ténynyé vált kapcsolata megjelöli e küzdelmek értelmét. A monda folytatása, melyet Lykurgos már nem említ, az, hogy Poseidón, Eumolpos apja, megbosszúlta az athéniek győzelmét, a mennyiben az Erechtheidák egész nemzetségét kiirtotta. Euripides idézett versei, melyeknek szabad fordítását adni megkísérlettem, a költőnek Erechtheus című elveszett darabjából valók. (Lásd: Euripidis tragœdia ex rec. Aug. Nauckii, III. 87. s k. l. és a 362. szám alatt.)

95. *Az ős olajfa s cifra Gorgó.* Az olajfa Athéna istennőt jelenti, ki, mikor Poseidónnal a város birtoka felett versenyre kelt, az olajfát fakasztotta ki a földből. Gorgót azért említi a költő, mert az istennő pajzsán Gorgófej volt látható.

96. *a vár tövébe fúrt szigonyt*, t. i. a Poseidonét, Eumolpos apját.

XXVI—XXIX. FEJEZET.

Homeros és Tyrtaios is éneklik, hogy legdicsőbb dolog a hazáért meghalni. Honfitársaik megfogadták szavokat és a lehető legnagyobb dicsőséget aratták.

97. *az athéni népünnepeken.* Szó van itten a Panathenaia nevű ünnepekről. Eléggé megmagyarázza őket Suidas: «Ünnep, annak tiszteletére, hogy Theseus alatt összetelepült a nép. Minden ötödik évben tartják meg a versenyt. A győztes jutalmul olajjal telt korsókat kap, s fejére olajfa-koszorút tesznek. Van kétféle Panathenaia nevű ünnep: minden évben s minden ötödik évben. Utóbbiaknak az a nevök is van: A nagy Panathenaiák.»

98. *a törvények velősen írvák...* E néhány sorban sok igazság van. Csakis a költőkben nyilatkozik meg az emberi lélek rajza teljes világossággal. A törvény csak parancsol; a költő formál, idomít, s ez által mélyebbre hat, képez.

99. *Hektor harcra szólítja...* Az idézett verssorok az Iliasból valók. (XV. 494. s kk.).

100. *a messéni háborúban* . . , a másodikban, 645—630 Kr. e.

101. *azt jósolta az isten, Apollo Delphoiban.*

102. *a többi költőkről rendszerént még említést se tesznek*, a meny-nyiben ez a katonai állam nem becsülte sokra a költészetet.

103. *Tyrtaios* elegiájának Thalheim-féle szövegében két kisebb correctiót tettem Bergk Poet. lyr. Gr. 4. kiadása (1882) után; úgy mint 8. sor: *χηρμοσύνη* (e. h. *χηρμοσύνη*, cfr. Theogn. 389. v.), és 10. v. *ἀτιμία* (e. h. *ἀτιμῖν*). Fordításom az Egyetemes Philologiai Közlöny 1884. évfolyamának 682. lapján jelent meg. Előttem lefordították Ungvárnémeti Tóth László: «Athénai Tyrtæusnak a Messeniak ellen hadakozó Lacedæmon Poeta-vezérének hadra serkentő versei például az Elegiára. Görögből. Haszn. Mul. 1817; 52. sz., 412. l.; továbbá x—y: «A hadi vitézségről», Kalauz 1865. I. 99. l. — Utánam Latkóczy Mihály (Egyet. Phil. Közl. 1886. 817. l.) és Kempf József (A budapesti V. ker. kir. kath. főgymn. 1885/6-ik évi értesítője, 18 és 19. l.) fordították, utóbbi alexandrinekben. Azok kedvéért, kik a modern alakot jobb' szeretik, ide iktatom Latkóczy fordítását:

Riadó.

Mily szép a halál, mikor élte javában

Harczolv bukott el az ifju vitéz,

Ám földjéről menekülni hiában

Szégyen, mit az űk az utódra tetéz!

5 Úgy bolygva, ha hurczolod édes anyádat,

Ősz fürtös apádon a szégyen emészt;

Nincs hely kicsinyednek, hol isten imádkhat,

Nincs hű szeretőd, a kinek szava kész,

Mert bárhova menjen az üdvehagyott szív,

10 Kit egyszer a sors keze sújtva talál,

Mindenki lenézi, s a régi barát hív

Karja teendi reá a — halált.

Megvetve gyalázatot int a családra,

És régi dicső neve ködben enyész,

15 Csak könnye felelhet akkor a vádra,

Hogy léptein a sors láncza nehéz.

Óh, hogyha gyalázatos ember a vándor,

A ki bolyongva veszíti hírét,

És kit örökre kerülve a jámbor,

20 Tőle becsületet annyira vét:

- Akkor a harcban a becs, a való ész,
 Harcza' honért, piczi gyermekekért.
 Hát rajta! szívünk' ne igézze tovább félsz,
 Perczig se könyörgve a lét kegyeért.
- 25 Mell mellre szorúltan előre fiúk hát,
 Rosz, gyáva, ki futni kíván;
 Bátran dobog a szív itt belül; úgy hát
 Majd futni ne kezdjete'k ám!
 Mint tűz heve forrjon a bátor erő fel,
- 30 Míg szívetek égve dobog,
 S a *férfitusába* merészen, erővel
 Száguldjanak *férfisorok*!
 Futásban idősb ne maradjon elejtve,
 Kit lába sebes futamokra nem ér.
- 35 Oh! szégyen, az ifjak előtt az öregre
 Ott lenni elesve hon' isteniér'!
 Ő, a kinek feje hóba van oltva
 S álla körül dér csókja rezeg,
 Szégyenetekre ne hűljön a porba,
- 40 Ott ne repedjen a hős szíve meg.
 Borzalmas lenne, ha sebbé rogyottan
 A tagjai közt lepatakzik a vér,
 Míg tátongó sebe megnyilik ottan,
 A merre szemünk szégyeltibe' tér!
- 45 Mindent bátran lehet ifjura bízni,
 Kin még a virágkor aranyja ragyog!
 Lelkes szemmel mosolyogja a férfi,
 S a nők szíve érte, csak érte dobog.
 S bár szép, a mikor még élte javában
- 50 Arczán az erő színe kél heviben,
 Am szebb, mikor emberhányta csatában
 Az elsők közt elbukva pihen.
 Fel hát, szoruló sorban neki, bátran!
 Szívünk bálványa a lándzsa legyen,
- 55 Földben gyökerezvén, lábat a lábra;
 Ajkunk kihivón, szigorún, begyesen!

104. *A lakedaimonok sírján.* Ez s az alábbi epigramma keosi Simonidestől (559—469) való. Mindkettő rendkívül jellemző. Amaz oly rövid és velős, mint a hogy a spártaiak beszéltek; emez dicsek-

vöbbs és pompázóbb, híven az athéniek természetéhez. A lakedaimoniakra vonatkozót irodalmunkban igen sokan fordították. Legsikerültebbnek a Ponori Thewrewk Emilét tartom, miért is ezt vettem fel fordításomba.

105. *csak a régiek becsülték meg.* Eltérés Thalheim szövegétől. Az utóbbiban: τοῖς πολέμοις. De minthogy az egész gondolatsor a mostani görögöket veti egybe az ősökkel, helyesebbnek látszik Taylor emendatiója: παλαιοῖς.

XXX. ES XXXI. FEJEZET.

Példák a régiségből, hogy bántak el akkor a hazaárulókkal.

106. *Phrynichos*, a peloponnesosi háború idejében élt éleseszű politikus és derék hadvezér; elkeseredett ellensége Alkibiadesnek. Mikor az utóbbi már a perzsákra vetette szemét, s a megtört athénieket egy perzsa-athéni szövetség reményeivel kecsegteté, *Phrynichos* átlátott a szerencselovag furfangos játékán s óvta tőle honfitársait; tudta jól, hogy Alkibiades a történetek után őszinte barátja a demokratiának többé nem lehet. Az athéniek nem hallgattak rá; letették a hadvezérségről és megkezdték az alkudozást. De csakhamar meggyőződtek Alkibiades csalárd jelleméről, mert a perzsák, kiknek nevével amaz visszaélt, egyezségről mitsem akartak tudni. Az oligarchák (élőkön: Antiphon, Theramenes és *Phrynichos*) erre 411-ben megbuktatták a demokratiát Athénben, de csak igen rövid időre, mert Alkibiades kevéssel rá megnyerte a Samosnál levő hadsereget s pártot szerzett magának Athénben. Az oligarchia felbomlott; a mozgalom egyik áldozata volt *Phrynichos*. Lykurgosnak az az állítása, hogy «*Phrynichos* elárulta hazáját», nyilván túlzás.

107. *Kritias*. A harmincz zsarnok egyike, 411-ben még telivérű demokrata és demagogus.

108. *Aristarchos* és *Alexikles*. *Phrynichos* oligarcha barátai. Lykurgos megint vét az igazság ellen. Thukydidesből tudjuk, hogy *Aristarchos* ez alkalommal megszökött Athénből; csak később végezték ki, mikor *Oinoe* városát elárulta a thebaiaknak.

109. *Hipparchos*. Erről csak Suidasnál találunk említést: «*Hipparchos*, Charmon fia (tévesen); említi Lykurgos Leokrates elleni beszédében. Róla mondja Androtion második beszédében, hogy Peisistratos zsarnoknak rokona volt és első, kit az akkor törvényerőre emelkedett cserépszavazattal száműztek, azon okból, mert Peisistratos

gyanúba fogta, hogy demagogus és hadvezér létére vágyott az uralomra».

110. *Dekeleiába...* Agis, spártai király, 413-ban betört Attikába és a spártaiaknál tartozkodó Alkibiades tanácsára, első teendője volt az Attika éjszakkeleti sarkában, Athéntől is, meg a boiot határtól is körülbelül három mérföldnyire levő Dekeleia városát megszállani. E helyet katonailag megerősítették a spártaiak, s innen egész Attikát Athénnel együtt folytonosan őrszeggel kísérhették. Ez alkalommal történt, hogy mintegy 20,000 athéni rabszolga átpártolt hozzájuk, továbbá számos oligarcha polgár, köztök a fentemlített Alexikles is.

111. *Salamisban kimúlt férjira* t. i. a fent említett Lykidesre.

112. *koszorú letéve...* A tanács tagjai, mikor hivatalban voltak, myrtuskoszorút viseltek. Ezt letették, hogy méltóságukon csorba ne essék.

113. *Nem csak lelkek volt nemes.* — Scheibe után (εὐγενεῖς). Thaleim szövegében συγγενεῖς.

114. *A 30 zsarnok uralmának vége szakadt.* — Ez 403-ban történt, és pedig, a mint ismeretes, Pausanias spártai király közbenjárásával, a ki az elégedetlenek vezérével, Thrasybulossal együtt a dolgok új rendjét készítette elő. Ez volt az athéni oligarchia utolsó kudarca. Thrasybulos győzedelmes bevonulása után a demokratia régi elvei újra érvényre jutottak, a mint Lykurgos is leírja.

115. *A polgároktól annyi sokat szenvedtek.* A 30 zsarnok uralma alatt ugyanis napi renden voltak a vagyon-elkobzások, feljelentések, kivégzések stb.

116. *Demophantes indítványára magatok esküdtetek meg.* Az indítvány és eskü szövegét közli Andokides. (1, 96. k.) Az eskü így hangzik: «Saját kezemmel ölöm meg, ha csak tehetem, azt, a ki az athéni demokrátiát felforgatja, s a néphatalom megbuktatása árán bármilyen uralmat gyakorol, vagy zsarnokságra kél, vagy a zsarnokot felsegelli. S ha ki az ilyent megöli, az istenek és szellemek nevében áldott legyen az ő személye, mert az athéniek ellenségét ölte meg. Az elhalt vagyonának felét szavammal, tetteimmel, szavazatommal annak fogom juttatni, a ki őt megölte; nem fogok visszatartani semmitsem. S ha valaki akkor, mikor az ilyent megöli vagy megölni szándékozik, odavesz, vele is, meg gyermekeivel is jót teendek, miként Harmodiossal és Aristogeitonnal és ezek ivadékaival. A kik pedig valaha Athénben vagy a táborban vagy más valahol ezzel ellenkező esküt esküdtek volt, azok esküjét ezennel megsemmisítem és feloldom.»

XXXII. FEJEZET.

A lakedaimonok példája is a szónok mellett bizonyít.

117. *Pausanias*, a plataiai győző, kit később azzal vádoltak, hogy titokban a perzsákhoz szít. Az itt közlött esemény (467-ben) Thukydides elbeszélésén alapul ugyan, de hitelességét újabban (különösen Niebuhr) megingatták.

118. az *Érczlakásu Athéne*, Ἀθήνη Χαλκίοικος. Melléknevét onnan kapta, mert templomának falait érclemezek borították. L. Roscher, *Ausf. Lexikon der gr. u. röm. Myth.* I. köt. s. v. Chalkioikos, 869. l.

XXXIII. ÉS XXXIV. FEJEZET.

Leokrates a leggyávább ember a világon. Kettős büntetést érdemel, mert tettét már végrehajtotta, mikor törvény elébe került.

119. *Madár se tűri...* Hogy kitől valók e versek, nem tudjuk. Rehdantz zárójelbe teszi s későbbi toldaléknak mondja.

XXXV. ÉS XXXVI. FEJEZET.

Lykurgos a védők ellen kél ki.

120. *Zeus templomában emelt ércszobrát.* Erdemes polgároknak kitüntetésképen meg volt engedve szobraikat felállítani.

121. *kik saját pénzbeli áldozataikra hivatkoznak...* Olyanokról van szó, kik kitüntették magokat vagy szép lovak tartásával, vagy nagyszerű lyrai és drámai karok rendezésével. Mindez csak személyes érdem. Sokkal többre kell becsülni, — mondja Lykurgos, — ha olyant áldoz valaki, a mi az egész haza ügyén lendít.

122. *hogy Attika földje legelővé taroltassék le.* Lykurgos e szavakkal a thébai Erianthosra czéloz. Mikor ugyanis az Aigospotamos melletti ütközet után megadták magokat az athéniek, Erianthos kijelentette, hogy nem kell velök békét kötni, hanem városukat rab-szolgaságba vetni és földjüket legelővé letarolni.

XXXVII. FEJEZET.

Epilogus. A vádlópontok összefoglalása.

A Franklin-Társulat kiadásában Budapestben megjelent:

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

Kiadja a m. tud. Akadémiának classica-philologiai bizottsága.

ANAKREON.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Ponori Thewrewk Emil.**

Ára füzve 1 frt 60 kr. — Görögül és magyarul. Ára füzve 2 frt.

CICERO A KÖTELESSÉGEKRŐL.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Csengeri János.**

Ára füzve 1 frt — Latinul és magyarul. Ára füzve 1 frt 60 kr.

GAIUS RÓMAI JOGI INSTITUTIÓINAK NÉGY KÖNYVE.

Magyarra fordította s jegyzetekkel kísérte **Dr. Bozóky Alajos.**

Ára füzve 2 frt. — Latinul és magyarul. Ára füzve 3 frt

THUKYDIDES.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Zsoldos Benő.**

I. kötet. I., II. és III. könyv --- 1 frt 40 kr. Görögül és magyarul 2 frt 40 kr.
II. kötet. IV. és V. könyv --- — frt 80 kr. Görögül és magyarul 1 frt 40 kr.
III. kötet. VI., VII. és VIII. könyv 1 frt — kr. Görögül és magyarul 2 frt — kr.
Mind a három kötet egy kötetbe füzve magyarul. Iskola kiadás 2 frt 40 kr.

PUBLIUS VERGILIUS MARO AENEISE.

Fordította és jegyzetekkel kísérte

Bevezetéssel ellátta

Dr. Barna Ignác.

Dr. Némethy Géza.

Ára füzve 2 frt. — Latinul és magyarul. Ára füzve 3 frt.

PLATON THEAITETOSA.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Simon József Sándor.**

Ára füzve 60 kr. — Görögül és magyarul 1 frt 20 kr.

GÖRÖG ANTHOLOGIABELI EPIGRAMMAK.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Ponori Thewrewk Emil.**

Ára füzve 1 frt. — Görögül és magyarul 2 frt

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

Kiadja a m. tud. Akadémia classica-philologiai bizottsága.

CATO BÖLCΣ MONDÁSAI.

Szövegét megállapította, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta

Dr. Némethy Géza.

Ára füzve 40 kr. — Latinul és magyarul 60 kr.

HERODOTOS TÖRTÉNETI KÖNYVEI.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Geréb József.**

I. kötet. I—III. könyv.

Ára füzve 1 frt 40 kr. — Görögül és magyarul 2 frt 80 kr.

Ballagi Mór. Uj teljes német és magyar szótár.

I. Német-magyar rész, ötödik kiadás	7 frt.
Félbőr-kötésben	8 frt.
II. Magyar-német rész, hatodik kiadás	7 frt.
Félbőr-kötésben	8 frt.

Ballagi Mór. A magyar nyelv teljes szótára. Két kötet	4 frt.
A két kötet egy félbőr-kötésben	5 frt.

Bizonfy Ferencz. Angol-magyar és magyar-angol szótár.

Angol-magyar rész 2 frt, félbőr-kötésben	2 frt 80 kr.
Magyar-angol rész 2 frt, félbőr-kötésben	2 frt 80 kr.

Burián János. Latin synonymika. Iskolai használatra	80 kr.
--	--------

Finály Henrik dr. A latin nyelv szótára. A kútfőkből a legjobb és legújabb szótáriródalomra támaszkodva	10 frt.
Félbőr-kötésben	11 frt.

Meissner Károly. Latin phraseologia. Iskolai használatra.

A VI. német kiadás után átdolgozta Burián János	1 frt 60 kr.
--	--------------

Molé. Uj francia-magyar és magyar-francia szótár. Harmadik kiadás. Két rész.	
---	--

I. Francia-magyar rész. Irta Mártonffy Fr.	2 frt.
II. Magyar-francia rész. Irta Babos Kálmán	2 frt.
A két rész egy kötetben félfrancia kötésben	5 frt.

Petz Gedeon dr. Grimm törvénye. Nyelvtudományi tanulmány	1 frt.
---	--------